

КИЇВСЬКА ПРАВОСЛАВНА БОГОСЛОВСЬКА АКАДЕМІЯ
БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра біблійних та філологічних дисциплін

Ця кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису
містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів
мають покликання на відповідне джерело

(підпис автора)

ОХРИМ ВІТАЛІЙ МИХАЙЛОВИЧ

Магістерська робота

**«БІБЛІЙНІ ЗАСАДИ СЛУЖІННЯ ЖІНКИ В ЦЕРКВІ В УМОВАХ
СУЧАСНОСТІ»**

зі спеціальності 041 – богослів'я

галузі знань 04 – богослів'я

Науковий керівник:
протоієрей Ярослав Романчук,
кандидат наук із богослів'я, доцент
завідувач кафедри
біблійних та філологічних дисциплін КПБА

(підпис)

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри біблійних та філологічних дисциплін КПБА

Протоієрей Ярослав Романчук,
кандидат наук з богослів'я, доцент

«__» _____ 20__ р.

КИЇВ – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ.....	7
1.1. Огляж джерельної бази.....	7
1.2. Історіографія дослідження.....	11
РОЗДІЛ 2. ЖІНКА ПЕРШОГО ЗАВІТУ.....	18
2.1. Створення жінки. Жінка помічниця.....	18
2.2. Дружина, мати, вдова в Старому Завіті.....	27
2.3. Багатоженство.....	38
2.4. Закони очищення.....	48
2.5. Покарання за наругу над жінкою.....	52
РОЗДІЛ 3. СТАВЛЕННЯ ДО ЖІНКИ У НОВОМУ ЗАВІТІ І ВИКЛИКИ	
СУЧАСНОСТІ.....	57
3.1. Ісус Христос і жінки.....	57
3.2. Дружина в Новому Завіті.....	64
3.3. Зовнішній вигляд жінки.....	70
3.4. Поведінка жінки в молитовних зібраннях.....	75
3.5. Вдова та діва в Новому Завіті.....	79
3.6. Диякониси, питання жіночого священства і гендерної рівності.....	84
ВИСНОВКИ.....	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	103

ВСТУП

*«Нема вже ні юдея, ні язичника, нема ні раба, ні вільного; нема вже ні чоловічої статі, ні жіночої; бо всі ви одне у Христі Ісусі»
(Гал. 3: 28).*

Актуальність. Ми живемо в час нової інформаційної ери, в епоху постмодернізму яка кидає нам все нові й нові виклики. Двадцять перше століття стало століттям нових можливостей, але й водночас століттям нових випробувань. Одною із таких проблем є питання місця, ролі жінки в суспільстві та служіння жінки в церкві, які все частіше й частіше піднімаються в суспільстві. Сучасна сім'я як і її основна складова, жінка, почали втрачати свої традиційні функції. Через ринок праці який пропонує свої послуги, жінка стала фінансово незалежна, і з берегині роду та матері, по суті стала годувальником перебравши на себе функцію чоловіка і почала утримувати свою сім'ю. Але в боротьбі за так звані «європейські» цінності питання рівноправ'я вкоренилося в протестантські християнські деномінації, де зараз вже є звичним бачити жінку-священника чи жінку-єпископа. Це питання викликає когнітивний дисонанс і по суті ділить суспільство на згідних та незгідних. Але зважаючи на зовнішню сторону медалі всі забули про внутрішню, а саме що: «Нема вже ні юдея, ні язичника, нема ні раба, ні вільного; нема вже ні чоловічої статі, ні жіночої; бо всі ви одне у Христі Ісусі» (Гал. 3: 28). Є одне – спасіння яке доступне всім, а от способи його досягнення різні, чим може досягти його чоловік тим не може жінка і навпаки. Це і є рівноправ'я, тому що у відмінностях ми єдині, і у відмінностях ми знаходимо себе.

Хоча світ і так різко змінюється, і те що було звичним і актуальним ще декілька років тому зараз, старе і не потрібне. Церква залишається незмінною у своєму вченні у своїх догматах, але щодо питань порядку та дисципліни, все набагато ліберальніше. От уявити собі жінку першого століття в храмі без хустки, чи жінку яка б працювала і заробляла на сім'ю, а чоловік сидів вдома, зараз це є буденщина, яка не викликає ніякого спротиву чи заперечення. Тому що метою церкви не є виховати суспільство рабів, які будуть ніби роботи

запрограмовані на одну дію, та зовнішній вигляд. Мета Церкви привести людину до спасіння, і підхід до кожної людини різний і унікальний, оскільки всі люди абсолютно різні і унікальні. Погляд на стать – це погляд на людську природу з якою людина аж ніяк не ототожнюється.

Тому дана робота покликана переглянути всі сторони буття жінки спочатку в Старому Завіті починаючи від її створення, блаженного життя в раю прабатьків де питання рівності навіть і немогло підніматися і закінчуючи гріхопадінням, після якого були пошкоджені не лише стосунки Бога з людиною, а також і стосунки між статями, між чоловіком і жінкою. Хтось може сказати, що жінка стала другорядною, нижчою істотою. Але з цим важко погодитись читаючи в Писанні про життя Авраама і Саари, Ісаака та Ребеки, Якова та Рахилі, які є для нас дійсно прикладами віри та благочестя, в цих шлюбах були непорозуміння, але любов була на першому місці. Проте Ізраїль не позбавлявся і впливів сусідніх народів між якими жив, а всі ці народи мали патріархальний устрій в якому жінка причислювалася мало не до рабині, а до рабів було і певне відношення, тому щоб зменшити цей вплив і мінімізувати зловживання Господь через Мойсея дав звід Законів, які були покликані присікти будь які зловживання.

Новий Завіт заклав нову модель відносин, а всі колишні упередження були стерті. Всі християни без винятку стали «народом вибраним», «царями і священниками» не зважаючи ні на національність, ні на клас, ні на стать.

Мета дослідження полягає в цілісному, системному вивченні й аналізі біблійних засад щодо місця, ролі та служіння жінки в Церкві в контексті Священного Писання Старого та Нового Завіту та дати богословську оцінку доцільності жіночого священства в Православній церкві на основі вчення Священного Писання Нового Завіту, творінь святих Отців і вчителів Церкви та праць сучасних богословів.

Сформульована мета передбачає розв'язання низки **дослідницьких завдань**:

1) розглянути акт та мету створення жінки;

- 2) охарактеризувати становище дружини, матері, вдови у Старому Завіті;
- 3) розглянути закони очищення та покарання за наругу над жінкою;
- 4) охарактеризувати явище багатоженства у Старому Завіті;
- 5) охарактеризувати ставлення Ісуса Христа до жінок;
- 6) охарактеризувати дружину в Новому завіті, її поведінку та зовнішній вигляд у молитовних зібраннях та повсякденному житті;
- 7) розглянути служіння вдів та дів;
- 8) Розглянути свідчення Священного Писання про дияконис та питання жіночого служіння в Православній Церкві.

Об'єктом дослідження є Священне Писання Старого та Нового Завіту.

Предметом дослідження є роль, місце та служіння жінки в Священному Писанні Старого та Нового Завіту.

Практичне значення магістерської роботи, полягає в можливості її застосування для професійної діяльності викладачів релігієзнавства, учителів християнської етики, студентів-релігієзнавців, представників релігійних організацій, та просто читачів які цікавляться даною тематикою.

Наукова новизна. Полягає у тому, що дана робота покликана показати відношення до жінки Біблії, як основи та фундаменту християнського життя, прослідковуючи причинно-наслідкові зв'язки у зміні стосунків між двома статями починаючи від перших глав книги Буття (створення та блаженне життя), закінчуючи посланнями апостола Павла, зважаючи на протилежні погляди двох Завітів та у можливості використання цього досвіду в теперішніх умовах, що накладає основну матрицю на сучасні твердження, та розкриває ряд питань гендерної політики.

Структура роботи. Магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, перший розділ містить два підрозділи, другий розділ – п'ять підрозділів, третій розділ – шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел та літератури.

Перший розділ присвячений розгляду джерельної та літературної бази. У ньому автор аналізує найголовніші праці які використовувалися для написання

даної роботи. Другий розділ містить п'ять підрозділів, в яких описане все життя жінки регламентоване Старим Завітом: Створення жінки і її роль як помічниці; дружина, матір, вдова; багатоженство; закони очищення та покарання за наругу над жінкою. Третій розділ містить шість підрозділів, і торкається всіх аспектів буття жінки в ранньохристиянській спільноті починаючи з сім'ї закінчуючи громадою. А також розглядає унікальні служіння які знала Древня Церква: вдів, дів та дияконис.

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

Для того щоб дана магістерська робота відповідала всім вимогам та були виконані всі завдання поставлені нами в процесі написання роботи, найперше на що потрібно звернути основну увагу, і що є опорною точкою всієї роботи, це підбір та огляд необхідних джерел та історіографії дослідження відповідно до теми роботи.

Для більш зручного викладу та осмислення прочитаного матеріалу який вимагає від нас цей розділ ми розіб'ємо всі джерела на чотири класи: перший клас – святоотцівські та ранньохристиянські погляди на дану проблематику; другий клас – юдейські джерела; третій клас – християнські (не православні); четвертий клас – новітні православні дослідження (19-21 століття). Також варто приділити увагу історичному аспекту, оскільки з певних причин, і ми їх звісно озвучимо в подальшому дослідженні, ми не можемо відкинути хронологічний фактор. Такий поділ додає лише зручності у сприйнятті результатів нашого дослідження.

1.1. Огляд джерельної бази

Найпершим і найголовнішим джерелом, з якого Церква черпає своє віровчення, є звісно Священне Писання. Воно є Словом Божим, оскільки написане богонатхненними мужами під дією Духа Святого. Оскільки тема роботи носить назву «Біблійні засади служіння жінки в Церкві в умовах сучасності», то найголовнішим джерелом для написання цієї роботи є Священне Писання як Нового так і Старого Завітів. В цій роботі була використана Біблія у Перекладі Святійшого патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета видана у 2004 р [Біблія, 2004].

Основа християнського віровчення викладена у книгах Нового завіту. Але подальший розвиток даного християнського віровчення відображується в іншій частині Божественного Одкровення, тобто в Священному Переданні, а якщо бути точнішим то у творах Отців та Вчителів Церкви. Тому наступними джерелами для богословських досліджень виступають **твори Святих Отців та вчителів Церкви, що складають перший клас джерел нашого дослідження.**

В першу чергу потрібно звернутися до такої пам'ятки як «Апостольські постанови». «Апостольські постанови» – древня пам'ятка християнської писемності. Була широко поширена і мала чи малий авторитет у Древній Церкві. Складається з 8 книг: перші шість книг мають назву «Вчення», а сьома і восьма «Постанови» [Апостольські постанови, 2011].

Також важливим є приділити увагу і працям Отців «Золотої епохи» християнської писемності і богословської думки, найпомітніше місце в дослідженні даної теми займає святий Іоан Золотоустий. В роботі використане повне зібрання творінь святого Іоана Златоустого яке складається з 12 томів в українському перекладі прот. Михаїла Марусяка містить 25 книг, в яких зібрані тлумачення майже на весь канон Старозавітніх і Новозавітніх книг, листи до різних людей, як служителів церкви так і мирян, слова які направлені різним адресатам та пам'ятки християнської писемності як морального так догматичного і екзегетичного змісту. Важливими в дослідженні даної теми є 17 листів до диякониси Олімпіади, листи «До молодої вдови», а також тлумачення на місця з Старого та Нового Завітів [Іоан Златоустий свят., 2012].

Створення жінки як Божественний акт описаний святым Василієм Великим у його «Шестидневі». Святий тут висловлює думку про рівність створених, тобто про рівність і чоловіка і жінки: «Жінка на рівні з чоловіком має однакову честь бути створеною за образом Божим. Природа обох має рівну честь, вони рівні і за чеснотою, однакові нагороди однакова відплата» [Василій Великий свят., 2010].

Блаженний Августин учень святого Амвросія Медіоланського у своїй «Бесіді на книгу Буття», підносить достоїнство жінки і робить її рівною чоловікові, хоча вона створена вже з готової природи чоловіка, але вона створена самим Богом а не кимось нищим, хто немає ні сили ні влади творити, наприклад ангелами, і говорить: «Це не справа ангелів – творити що не будь, а тому, що вони не творці, так як не називаємо ми хліборобів творцями жнив» [Августин Аврелій блж., 2015].

Також були використані творіння наступних Отців Церкви: Святителя Кирила Олександрійського [Кирил Олександрійський свят., 2017], блаженного Феодорита Кирського «Изъяснение трудных мест Божественного Писания» в двох томах [Феодорит Кирский блж., 2003, т. 1], Два томи листів преподобного Исидора Пелусіота виданих у Москві 1859 року, а саме «Лист до диакона Исидора» [Исидор Пелусиот прп., 1859], «Точний виклад Православної віри» прп. Іоана Дамаскина [Іоан Дамаскин прп., 2010] та інші.

Другий клас – юдейські джерела. Цих джерел небагато і вони всі без винятку будуть стосуватися другого розділу нашого дослідження «Жінка Першого Завіту». Серед них історичні свідчення юдейського історика Йосифа Флавія «Иудейские древности» [Иосиф Флавий, 2000]. Коментарії складені на основі Талмуду, мідрашів, класичних ранніх і пізніх равинських трудів «Шофтим» або Перші пророки [Шофтим, 2006]. Агада — притчі, легенди, сентенції, проповіді, поетичні гімни, присвячені народу Ізраїля та його Святій Землі, філософсько-теологічні міркування, що є частиною Усного Закону, але не мають характеру релігійно-юридичної регламентації [Агада, 1993]. А також публікація Шошани Бродської у журналі «Арад» під назвою «Еврейское многоженство» [Бродская Ш., 2017], а також прямі цитати з Талмуду вміщені в «Толковой Библии» [Лопухин О., 1987].

Третій клас – християнські (не православні) джерела. Цих джерел теж порівняно не багато. Вони розкривають історичні та культурні аспекти життя як Боговибраного народу так і Ранньої Церкви, а також містять екзегетичний аналіз Священного Писання. Фредерік Фаррар, англіканський бібліст та богослов, автор багатьох праць зокрема «Жизнь Иисуса Христа» [Фаррар Ф., 2008] та «Жизнь и труды апостола Павла» [Фаррар Ф., 2010], перша праця була корисна у написанні підрозділу «Ісус Христос та Жінки», а друга в описі неієрархічних служінь жінки в Церкві Апостольського періоду. Анн-Марі Пельтьє «Християнство та жінки: двадцять століть історії», розкриває гідність жіноцтва, простежуючи її протягом століть починаючи з біблійних постатей [Пельтьє А., 2016]. Праця католицького священника і бібліста Антоніо

Джирланди «Ключ до Біблії. Старий Завіт» [Джирланда А., 2006], коментарі Женевської Біблії [Женевская Библия, 1998], коментарі на Новозавітні книги протестантського бібліста У. Барклі [Баркли У., 1986].

Четвертий клас – новітні православні джерела (19-21 століття). Цей клас однозначно є найобширніший та найбільш представлений у даній роботі, через те що є доступним широкому колу читачів. Одним із важливих досліджень використаних у написанні даної роботи є магістерська робота випускника дореволюційної Київської Духовної Академії прот. М. Стеллецького, яка міститься у фондах Національної Бібліотека ім. Вернадського «Брак у древних євреїв» та видана у Києві у 1892 році [Стеллецкий Н. прот., 1892]. В даній праці автор використовує тлумачення на священне писання Старого та Нового Завіту таких авторів: Блж. Феофілакта Болгарського [Феофилакт Болгарский блж., 2007], святителя Тихона Задонського [Тихон Задонский свят., 2003], святителя Феофана Затворника [Феофан Затворник свят., 2005], архієпископа Аверкія (Таушева) [Аверкий Таушев еп., 2003], єпископа Михаїла (Лузіна) [Михаил Лузин еп., 2003]. Праця професора Іванова «Руководство к изучению Священного Писания Нового Завета» який досліджує послання апостола Павла в яких описані жіночі служіння в перші роки життя Церкви Христової [Иванов А., 2002], протоієрея Михаїла Марусяка, [Марусяк М. прот., 2001]. При написанні даної роботи також використовувалася праці ієрея Даниїла Сисоева «Женщины в Церкви подчинение или равенство?» [Сисоев Д. свящ., 2015] і «Летопись начала» [Сисоев Д. свящ., 2014] та інші.

З поміж цих праць варто виділити також і праці богословські які розкривають антропологічний аспект серед них: Лосский В. «Очерк мистического богословия Восточной Церкви. Догматическое Богословие» [Лосский В., 2009], «Церковь Духа Святого» прот. Н. Афанасьєва де розкрито поняття «Царственного Священства» [Афанасьев Н. прот., 2005], «Творіння» митрополита Антонія Сурожського розділ «Царственное священство мирян» [Антоний Сурожский, 2012], Настольна книга священнослужителя, де розкритий погляд Православної Церкви щодо рукопокладання жінок «К

вопросу о рукоположении женщин» [Настольная книга священнослужителя, 2006, т. 8] та інші.

1.2. Історіографія

Завданням даного підрозділу є охарактеризувати історію досліджень даної тематики починаючи від створення перших людей закінчуючи сьогоденням. Історіографія теми загалом не є надто об'ємною, вона поділяється на декілька основних напрямків, які характеризуються, насамперед, діаметрально-протилежними поглядами на жінку Першого та Нового Завітів.

Історичним джерелом яке стосується другого розділу нашого дослідження є праця юдейського історика Йосифа Флавія. Нас цікавитиме його праця «Юдейські древності» [Йосиф Флавий, 2000] написанна в період 95-99 року нашої ери, яка є одним із небагатьох джерел історії Боговибраного народу не враховуючи Тору та Талмуд. Коментарії складені на основі Талмуду, мідрашів, класичних ранніх і пізніх равинських трудів «Шофтим» або Перші пророки [Шофтим, 2006] де описані шлюбні традиції Ізраїльтян та сусідніх народів у даному випадку филистимлян, та розюча різниця між ними яка відбивалася у релігійних та культурних обрядах.

Четверте століття – це час розквіту Церкви, час «Золотої доби» християнської богословської думки коли просяяли найвизначніші Православної віри Світильники. Тому найважливішими в даному дослідженні є праці Святих Отців та вчителів Православної Церкви. Щож до нашого дослідження то думки Святих Отців щодо рівності перших людей у раю яка була між ними до самого гріхопадіння трішки відрізняються, хоча від цього «Згода Святих Отців» нікуди не втрачається, а всі неясності один одним доповнюються. Святитель Василій Великий (329-379) у першій бесіді «Про створення людини за образом» яка збереглася у древніх грецьких списках і є завершенням його «Шестиднева» говорить: «І створив Бог людину [чоловіка] за образом Своїм. «Чоловіка, – мовить жінка, – який це має стосунок до мене? Був створений чоловік, – продовжує вона, – адже не сказав Бог: «Та, яка є людина», але словом

«чоловік», Він показав що йдеться про чоловічу стать». Зовсім ні! Щоб ніхто не подумав, що словом чоловік позначається лише чоловіча стать, додає: чоловіком і жінкою сотворив їх. Жінка на рівні з чоловіком має однакову честь бути створеною за образом Божим. Природа обох має рівну честь, вони рівні і за чеснотою, однакові нагороди однакова відплата» [Василій Великий свят., т. 1 кн. 1, с. 445].

Продовжуючи тему рівності перших людей у раю Святитель Іоанн Златоуст в П'ятнадцятій бесіді на книгу Буття яка була виголошена в період святої Чотиридесятниці десь 395-396 рр. говорить: «Тому і хоче Мойсей сказати нам, що має бути створене нове творіння і що творіння це, яке вже готове появитись, і є саме те, про яке сказано: Створімо йому помічника за подобою його», тобто однієї з ним природи, гідного його, нічим не нищого за нього. Тому цей блаженний і сказав: «Але для Адама не знайшлося помічника, подібного до нього», показуючи, що хоч якими б корисними для нас не були своїми послугами безсловесні, однак допомога яка подається Адамові жінкою, є зовсім іншою і набагато кращою» [Іоан Златоустий свят., 2012, т. 4 кн. 1, с. 137].

Святитель Західної Церкви Амвросій Медіоланський в «Бесіді про рай» говорить, що жінка нища від чоловіка і дана йому як помічник, але як помічник у хорошому сенсі, але й чоловік не може бути без жінки, і зводить це до того що природа в них одна, яка має спільний початок в Адамі. Щоб не було розділення Бог створив Адама з пороку, а Єву – вже з існуючої природи Адама, тому безліч людських іпостасей мають одну природу, а якщо б Єва була створена з пороку земного як і Адам то в неї була б відмінна природа, і були б дві різні природи в Адама і Єви і вказує: «Бажаючи, щоб людська природа була єдиною, Бог створив людину з єдиного початку, усунувши можливість існування багатьох і несхожих природ» [Амвросій Медіоланський свят., 2015].

Блаженний Августин торкаючись старозавітного шлюбу у своїй іншій праці «Про шлюб і похіть», єднання чоловіка і жінки підносить як високе природне благо, дароване Богом людям, та пояснює чому було дозволене

багатоженство. Святий отець пояснює, чому було дозволено багатоженство в Старому Завіті, і причиною цього вважає – народження дітей, що на його думку і є найважливішим в шлюбі: «Однак багато жінок ніколи б не поєднувалися у законному шлюбі з одним чоловіком, якби від цього не народжувалося багато синів. Якщо одна жінка лягає з багатьма чоловіками, то вона не може бути названа дружиною, а тільки блудницею, бо від цього їй не буде збільшення потомства, а буде лише збільшення хтивості» [Августин Аврелій блж., 2015, т. 5, с. 275-288].

В книзі «Летопись начала» ісрей Даниїл Сисоев базується на працях Святих Отців та на сучасних наукових відкриттях доводить що акт створення землі і людини є правдивим і не суперечить науці. Тому тема створення жінки займає провідну роль в цій праці. Він говорить що деякі науковці-еволюціоністи заперечують факт створення жінки з ребра чоловіка, оскільки за їхніми словами, перший досконалий чоловік сформувався в лоні жінки, тому й деякі богослови вважають це місце в Старозавітньому писанні алегорією, що він і спростовує кажучи: «Але з усього цього зовсім не впливає, ніби саме створення дружини сталося десь в «метаісторії», а не так, як воно тут описано» [Сисоев Д. свящ., 2014].

Щоб порівняти становище старозавітньої єврейської жінки з іншими народами які населяли Близький Схід і Середземномор'я, а саме з державами міжріччя Шумером, Аккадом і Вавилоном, Древнім Єгиптом, Древньою Грецією та древнім патріархальним Римом, використані праці з історії, та історії педагогіки наступних авторів: Крижанівського О. П. [Крижанівський О., 2009], Константинова Н. [Константинов Н., 1982] Пискунова А. І. [Пискунов А., 2001]: які в один голос стверджують що всі без винятку древні культури патріархальні і права жінки в них були дуже обмежені, проте в деяких цивілізаціях вони були дуже широкі (Древній Єгипет, Спарта), а в інших(Держави Міжріччя (Акад, Шумер, Вавилон), Древні Афіни, Древній патріархальний Рим) жінка була взагалі безправна, і майже нічим не відрізнялася від рабині.

Дослідження шлюбних відносин у Старому Завіті також знайшли своє відображення у працях професорів та студентів дореволюційних духовних шкіл серед них стаття у «Християнских чтениях» «Брак и соединение по законам Моисея» [Лопухин А., 1879] проф. Олександра Лопухіна та магістерська робота магістранта Київської Духовної Академії прот. Миколая Стеллецького «Брак у древних евреїв» [Стеллецкий Н. прот., 1892] які описують шлюбні традиції, закони діверства, многоженство, та Закони Мойсея які регламентували шлюб.

Що ж стосується другого розділу даного дослідження то основну роль в його написанні зіграла також ранньохристиянська та Святоотцівська література.

Тема служіння жінки у Древній Церкві описана у древній пам'ятці «Апостольські постанови». У першій книзі «Про мирян» 7-10 розділи вказується якою повинна бути справжня дружина, а також якою і не повинна. Третя книга «Про вдів» одразу посилаючись на Перше послання до Тимофія, описує якості як зовнішні так і внутрішні фактори для обрання кандидата на це служіння, а саме: вік (60 років), один шлюб (тому що молоді вдовиці могли порушити обітницю безшлюбності і впасти в гріх), тому нехай не вступають до сонму вдів. Також «Апостольські постанови» подають відомості і про такі не менш важливі жіночі служіння як диякониси та діви, і описує їхні обов'язки в зібраннях християн [Апостольські постанови, 2011].

Досить широко у своїх творіннях святитель Іоан Златоуст висвітлює служіння жінки-християнки У бесіді про вдів говорить: «Вдова угодна Богу і велика захисниця, вона примиряє з Богом осуджених, відкинутих і ненависних йому і позбавлених всякого виправдання, і приносить їм не тільки прощення і визволення від покарання, але і велике дерзновення і блиск, і робить їх чистішими сонячних променів. Він говорить що істинна вдова є заступницею за весь людський рід. Тут святитель Іоан Златоуст тлумачить слова з Першого послання до Тимофія про вік вдови і про те чому їх не можна обирати з молодих. А далі веде до того чому молодим вдовам не потрібно відмовлятися від шлюбу.

У цьому ж томі творінь розміщені сімнадцять листів до диякониси Олімпіади, які є за змістом найбільші, і самі найкращі й найкорисніші за словами патріарха Фотія. Олімпіада була дочкою князя Анісія. Вона була одружена, але через один рік і сім місяців овдовіла. Залишившись вдовою в досить юному віці вона вирішила більше не одружуватись і ніхто не міг вплинути на її рішення. Сам імператор Феодосій хотів одружити Олімпіаду за свого родича, але вона відмовилася чим накликала на себе гнів імператора і була позбавлена свого спадку, але побачивши що це не допомогло імператор повернув усе майно дияконисі. З цього часу її дім став відкритим для всіх духовних осіб, які приходили до Константинополя. Єпископ Нектарій зробив її дияконисою, і в цьому стані вона прожила до кінця свого життя [Іоан Златоустий свят., 2012].

У своїх трудах Святитель Амвросій Медіоланський, чималу увагу присвячує жінці, а саме описує служіння вдовиць та дівственниць, які є дуже корисними для життя християн. І вихваляє їх, як достойний подвиг заради Христа. Не всяке стримання від блуду є дівством, і воно може існувати тільки в істинній Церкві Христовій, прообразом якої є Єва: «У всякому разі, дівство у мене не має нічого спільного з язичниками, воно не поширене у варварів, і не звичайне в інших живих істот...» [Амвросій Медіоланський свят., 2015, т. 1, с. 21-258]. Що ж до вдовиць то святитель говорить наступне: «Вдовиці повинні бути тверді в двох відношеннях: з одного боку не шкодувати про той шлюб,якому вони зберігають вірність, а з іншого боку, не мати потягу до шлюбних задовольень, і залишатися в безпорадному стані, не виявляти своєї слабкості» [Амвросій Медіоланський свят., 2015, т. 1, с. 80].

Ієрей Даниїл Сисоєв відповідає на споконвічне «Жіноче» питання, а саме місце жінки в сім'ї, звичайно без жінки не може бути сім'ї, але головою сім'ї має бути чоловік, тому що головою Церкви є Христос, і це є принципово в православної християнській сім'ї: «Глава не втому сенсі, що він той, хто просто фінансує сім'ю, але він той хто возглавляє сім'ю, є мудрецем в сім'ї, чоловік це

той хто відповідає за життя сім'ї. життя жінки, дітей відповідає перед Богом за духовний ріст сім'ї» [Сисоев Д. свящ., 2015].

Професор Троїцький В. у своїй праці «Христианская философия брака» говорить, що у соціальному відношенні шлюб є основою і розсадником сім'ї, суспільства, Церкви і держави, а разом з тим охоронцем і регулятором моралі, права і всіх взагалі позитивних елементів людського суспільства: «Цілком мають рацію давні християнські письменники, які вважали, що майже все дохристиянське людство бачило в потомстві головну мету шлюбу, і пояснювали існування такого погляду малою заселеністю, родовим характером стародавнього побуту, відсутністю надії на майбутнє життя і так далі» [Троицкий В., 2001, с. 9].

Постернак А. у статті «Женское служение в ранней христианской Церкви» автор особливо виділяє служінню дияконис де виділяє два моменти особливої допомоги, яку диякониси надавали священику в його служінні: «Допомога при хрещенні дорослих жінок (помазання їх тіла миром) та подання Святих Тайн християнам у таких місцях, куди мужчинам вхід заборонений. До цього можна додати право дияконис здійснювати прибирання у вівтарі, без права торкатися жертovníка і престолу, що відбувалося поза часом уставних богослужінь» [Пастернак А., 1996].

Наступна і не менш важлива праця яку була використана у написанні даної роботи є «Християнство та жінки. Двадцять століть історії», відомого французького літературознавця, культуролога, та вченої-біблеїста Анн-Марі Пельтьє. Вона показує дослідження, як впродовж двадцяти віків, починаючи від виникнення Християнства, до нашого часу в європейській культурі, під впливом того ж християнства, змінювалося розуміння ролі і статусу жінки [Пельтьє А., 2016].

Протоіерей Миколай Афанасьєв у книзі «Церковь Духа Святого» описує Царственне священство мирян до якого стосуються всі і чоловіки і жінки і говорить: «Ми віримо, що в Церкві виповнилося старозавітне пророцтво: «І буде в останні дні, говорить Господь: Я виллю від Духа Свого на всяку плоть

...» (Іоїль. 2:17). Не на якусь кількість, яких може бути більше або менше, але на всіх виливає Господь від Духа Свого. Не не деякі, а всі харизмати, тобто всі отримують дари Духа» [Афанасьєв Н. прот., 2005].

Праця протодияк. А. Кураєва «Церковь в мире людей» присвячена «незручним» для відкритого обговорення проблемам, які доторкаються взаємовідносин суспільства і Церкви. Що ж стосується нашої теми то в цій книзі піднімається питання «Жінки в Церкві». Де православний богослов дає чіткі відповіді на поставлені питання: «Чому жінці в церкві не можна бути священиком?», «Про критичні дні?», «Про одяг в храмі та косметику?» та інше [Кураєв А. протодияк., 2009].

Підсумовуючи варто зазначити, що поданий перелік не є завершеним, оскільки запропоновані виключно основні напрацювання. Безперечно існують й інші дослідження, які також використовуватимуться у цій праці проте, носитимуть доповнювальний характер.

РОЗДІЛ 2. ЖІНКА ПЕРШОГО ЗАВІТУ

*«І сказав чоловік: ось це кістка від кісток моїх,
і плоть від плоті моєї; вона буде зватися жінкою
бо взята від чоловіка свого»
(Бут. 2: 23).*

2.1. Створення жінки. Жінка помічниця.

Перші три розділи книги Буття завжди заслуговують, і заслуговували на особливий розгляд з боку як читачів так і дослідників, не тільки в сфері біблістики, а й богослів'я (антропології). Вивчені понад усі інші, та найбільш досліджувані, вони ніколи нікого не залишали байдужими, і без питань які виникли в процесі їх вивчення і засвоєння. Відома французька вчений-біблеїст Анн-Марі Пельтьє говорить наступне: «Звертаючись до першопочатків, книга Буття розповідає про головні підвалини, що організують ціле життя. Таким чином, ці сторінки безупинно цитовані, коментовані, згадувані, невідривні й досі від нашої літератури та мистецтва, в таємничий спосіб виражають певну антропологію» [Пельтьє А., 2016, с. 16-17].

Повернемося ж до цих перших трьох розділів книги Буття і побачимо як була закінчена велична справа творіння: створене світло, яке Господь відділив від темряви, створена суша та моря. Земля за повелінням почала вирощувати зелень та траву, що «сіє насіння за родом її», за вказівкою Бога на тверді небесній виникають сонце міся

ць і зірки, для «відокремлення дня від ночі, і для знамень, і часу, і днів». В п'ятий день було створено плазунів, риб та птахів небесних, на шостий день створені тварини та вінець всього творіння, володаря «над рибами морськими, над птахами небесними, над худобою, і над усією землею, і над усіма плазунами що повзають на землі» – людину (Бут. 1-2).

Створення людини на шостий день, противопоставляється творінню всього світу, тому що людина є окремим мікрокосмосом, вінцем та найвищим творінням. Особливе місце і роль людини показані в наступних словах Писання: «Створімо людину за образом Нашим і за подобою Нашою»(Бут. 1:

26). «Адам – господар, який має владу над усіма і всім творінням Божим. Влада вивищує його над іншими творіннями, і та сама влада зближує його з Богом»[Сигов К., 2006, с. 187]. Людина поставлена царем природи. Протоієрей Костянтин Кустодієв так описує стан Едему та першої самотньої людини яка мешкала в ньому: «Над нею розкидається прекрасна небесна блакить, яка вночі іскриться нескінченною безліччю зірок, вдень освітлювана чудовим світлом сонця; її оточує розкішна рослинність Едему, де все дихає миром, радістю і красою; тварини йому коряться, все створіння його поважає, Сам Творець сходить до нього. І серед цієї атмосфери миру, радості і краси людина відчуває, що їй ще чогось бракує» [Кустодиев К. прот., 2000]. Втім, поки не створена була дружина, Бог бачив, що «Не добре бути чоловікові одному» (Бут. 2: 18). Слова ці аж ніяк не означають того, що Бог нібито зізнається в недосконалості свого творіння і ніби вносить в нього поправку. Професор Лопухін зазначає що: «В планах божественного промислу, без сумніву, все це було вже задалегідь передбачено: але вони вказують лише на той факт, що самотність важка і недобра для людини, бо позбавляє її найближчих і зручних засобів до всебічного розвитку своєї особистості, найуспішніше відбувається, як відомо, в спілкуванні з собі подібними» [Лопухин А., 1987, с. 21].

«Створімо йому помічника». Слово «помічник» вказано в усіх перекладах Священного Писання Старого Завіту грецькою, слов'янською і українською мовами, і говориться про жінку як помічника, який створений для чоловіка, але це слово не повністю передає смислове навантаження яке несе єврейське слово «езер». Професор С. В. Троїцький у своїй книзі «Християнська філософія шлюбу» пише: «Тут говориться не про допомогу в праці, а про допомогу в самому бутті, так що допомога в труді (праці) може мислитись лиш як наслідки відновлення буття. Дружина найперше потрібна чоловіку, як його «alter ego» тобто інше я». Таким чином Біблія відкриває нам істину двоєдинства людини, яке реалізується в шлюбному союзі чоловіка і жінки [Давыденков О. прот., 2017, с. 278].

Дещо протилежну думку порівняно з православними богословами і біблеїстами, які говорять що «природа Адама була досконала і не потребувала доповнення» [Виссарион Нечаєв єп., 1998, с. 59] висловлює Анн-Марі Пельтьє у своїй книзі «Християнство та жінки, двадцять століть історії». Вона говорить що слово «езер», має не тривіальне значення, і жінка є не просто помічником, а Божою чи божественною допомогою яка подається людині в скруті самим Богом: «Строго кажучи, жінка постає тут як життєво необхідна допомога, дарована Богом, без якої створіння загинуло б, занурившись у нарцисичне – а відтак, смертоносне – візаві Адама із самим собою» [Пельтьє А., 2016, с. 18].

Прослідковуючи думку священника Даниїла Сисоева ми отримуємо наступне твердження: «Названі були імена ВСІМ вищим тваринам. Очевидно, мається на увазі те, що до цього моменту ще не вимер жоден вид. Адже інакше не зміг би Адам виконати волю Божу. Він дав імена і драконам (динозаврам), і іншим створінням, яких сучасна наука вважає зниклими задовго до його появи. Але серед усіх цих створінь не знайшлося подібного людині; не знайшлося розумного і володіючого самосвідомістю тварини, яка б могла разом з Адамом молитвою і працею освячувати весь світ. Сам Бог показав цим всім наступним поколінням людей і всім ангельським світам велич людини, з яким незрівнянна жодна з істот викликаних з небуття. Глибини приховані в цьому творінні настільки безмежні, що з ним зміг з'єднатися нескінченний Господь» [Сисоев Д. свящ., 2014, с. 124]. Хоча й існує інша думка, що після створення жінки з'являється людська мова, яка виражена у словах захоплення, коли Адам вперше побачив Єву: «це кістка від моїх кісток і плоть від моєї плоті» (Бут. 2: 23), цю думку висловлює Анн-Марі Пельтьє: «народження жінки – народження мови, а відтак і народження чоловіка» [Пельтьє А., 2016, с. 18]. Хоча ця думка має право на життя, але вона сумнівна, оскільки Біблія нам говорить, що чоловіку було дане повеління щодо дерева пізнання добра і зла, а якщо було дане повеління то й було спілкування між Творцем і творінням, також Адамом були дані імена тваринам, а як могли бути дані імена без мови? Ніяк! То й сумнівів не повинно виникати, що існувала мова.

«Недобре бути чоловікові одному» (Бут. 2: 18). Бог, осередок і джерело могутності, розуму і любові, захотів, щоб Його могутність відбивалася в Його творінні – і Він створив світ; Він постановив, щоб світло Його розуму просвічувало живих істот, щоб вогонь Його любові зігрівав цих істот – і він створив людину, одушевив її Своїм безсмертним диханням. Чому це було зроблено прот. Костянтин Кустодієв говорить наступне: «Бог, Буття від вічності існуюче Саме по Собі, Буття нематеріальне, задоволене Саме в Собі, не хотів панувати над нічим. Він зрозумів також, що і людина, буття, вироблене з землі, буття плоті і крові, здатне мислити і любити, може існувати тільки відчуваючи своє життя в іншому самому собі» [Кустодиев К. прот., 2000].

Блаженний Августин Іппонійській у своїй праці «Про книгу Буття буквально» говорить наступне: «Подивимося тепер, як сталося саме творіння жінки, яке в таємничому сенсі названо створенням. Безсумнівно, природа жінки створена хоча від чоловічої, яка вже існувала природи, але не яким-небудь рухом існуючих природ» [Августин Іппонійській блж., 2015, т. 2, с. 552]. І продовжує думку, що хоча природа жінки створена вже з існуючого «матеріалу», існуючої природи то вона не є абсолютно нижчою чи чимось гіршою від природи чоловіка, бо вона в будь якому разі створена тим же Богом, а не кимось нищим: «Ангели ж не можуть творити ніякої природи; один тільки є Творець всякої, великої і самої найменшої природи – Бог, тобто Сама Трійця, – Отець, і Син, і Дух Святий. Тому, поставимо питання інакше, а саме: яким чином був приспаний Адам і зі складу його тіла виїнято ребро без всякого хворобливого відчуття? Бо можуть, мабуть, сказати, що це в стані були зробити ангели. Але навіть утворити і кістку, щоб з неї з'явилася жінка, міг тільки Бог, від Якого існує вся природа. Не думаю навіть, щоб ангели могли зробити і ту надбавку в тілі чоловіка, яка була в заповненні місця взятої кістки, точно так, як не могли вони створити з пороку земного і самої людини, не тому, що це не справа ангелів – творити що не будь, а тому, що вони не творці, так як не називаємо ми хліборобів творцями жнив» [Августин Іппонійській, блж., 2015, т. 2, с. 552].

«І створив Господь Бог з ребра, взятого у чоловіка, жінку» (Бут. 2: 22). Святитель Іоан Златоустий зазначає, що потрібно обов'язково звернути увагу на точність Святого Писання бо воно не говорить зробив, але – створив: «Тому що Бог вже взяв частину від створеного ним, і так би мовити, додав тільки те, чого бракувало – тому і каже Писання: «І створив» – не інше творіння створив, але, взявши вже від створеного Ним раніше чоловіка деяку малу частину, і з цієї частини «побудував» ціле творіння. «Яка сила найвищого Художника Бога, щоб з цієї малої частини (ребра) витворити склад стількох членів, влаштувати стільки органів, почуттів і утворити ціле, досконалу і повну істоту, яка могла б і розмовляти і, по єдності природи, доставляти чоловікові велику втіху! Адже для його втіхи створена ця істота [Іоан Златоустий свт., 2012, т. 4 кн. 1, с. 140] Тому і апостол Павло сказав: «Не чоловік ради жінки, але жінка ради чоловіка» (1 Кор. 11: 9).

Вже створені були всякі тварини, вже з'явилися безсловесні звірі, придатні в їжу і здатні служити людині; але первозданний не мав, з ким розмовляти і хто б, по єдності природи, міг приносити йому втіху. Тому святитель Іоан Златоустий продовжує свою думку: «Бог створює з ребра його це мудре творіння і, по великій своїй премудрості, робить його досконалим, в усьому подібним чоловікові, тобто розумним, здатним надавати йому допомогу в необхідних потребах і обставинах життя. Так все Бог влаштував мудро і майстерно. Якщо ж ми, по немочі розуму, не в змозі розуміти, як створені речі, то віруємо, що все підкоряється волі Творця і що накаже Він, то і відбувається» [Іоан Златоустий свт., 2012, т. 4 кн. 1, с. 141].

Щож до ребра – речовини з якої була створена жінка. Одне і те ж слово (Til), у стародавніх східних мовах, а зокрема і в шумерській позначає два терміни «життя» і «ребра». У слов'янській же мові існує, два сенси слова «живота», перший як «життя», а другий як «живіт, черевом». Тому православний богослов диякон Андрій Кураєв говорить наступне: «А життя ж можна пов'язувати не тільки з черевом, але і з серцем, що знаходиться в підребер'ї. І, звичайно ж, треба пам'ятати, що в єврейській мові слово «ціла» означає не тільки ребро, а й

«грань», «сторона». Жінка – грань людського буття, і в багатьох тлумаченнях на книгу Буття передбачається, що та «Єва», що ввела «Адама» у спокусу, є емоційно-почуттєва сторона людської душі, що захопила за собою розум і волю (традиційно символізована чоловічим началом)» [Кураєв А. диак., 2005, с. 118]. Хоча й побутує думка, що створення з ребра це всього лише алегорія: «Сцена з ребром, з якого народжується жінка, – не більш, ніж поетичний, далекий від спекулятивного мислення, спосіб підкреслити тотожність природ» [Пельтьє А., 2016, с. 18]. Хоча ця думка абсолютно не поширена в православ'ї, і може бути спростована свідченнями Святих Отців Церкви.

Створення Єви отримало своє прообразне значення в Новому Завіті, щодо цього чітко висловлює свою думку протодиякон Андрій Кураєв: «Нарешті, зовсім по-особливому звучить розповідь Мойсея, якщо співвіднести Адама і Христа. Дружина Адама – Єва. Наречена Христа – Церква (Одрк. 22:17). Церква створена Христом через Його Кров. Як дружина Адама, так і Наречена Агнця отримали своє буття з ребра. Сон Адама (в Септуагінті – extasis) виявляється прообразом смертного сну Ісуса... Як би там не було, повнота людства – в єдності чоловіки й жінки. Вони постають у Бутті воістину єдиносущними (чоловік по-єврейськи – «іш», жінка – «іша»). Їх єдність благословляється, і задовго до гріхопадіння вони отримують заповідь дітонародження» [Кураєв А. диак., 2005, с. 120].

За словами священника Даниїла Сисоева сучасні еволюціоністи звичайно не можуть вписати в свою систему цього біблійного оповідання. Адже, якщо вірити їм, перший справжній чоловік еволюційно виник у лоні жінки. Тим більше цей дух не може визнати того, що творіння Єви сталося чудесним способом, бо тоді теж потрібно сказати і про Адама, і про інші творіння Божі. «Якщо Бог вважав за можливе створити незвичайним і дивним чином жінку, то які у нас можуть бути підстави вважати, що все інше еволюціонувало за допомогою випадкових мутацій. Але тут у наших «богословів» виникла проблема; Що ж робити з Одкровенням? Не можна ж просто закрити очі на це оповідання. Вони зараз стали винаходити символічне розуміння цього тексту

яке повинно замінити собою буквальний сенс. Ребро за їх тлумаченням, означає не тільки певну кістку, а й певну межу людської істоти (емоційність особливо властиву жінці). Вказувалося на схожість цієї розповіді з шумерськими легендами. (На шумерській мові слово «Нинти» означає і жінка з ребра і «та що дарує життя»). Все це дійсно так. Не можна біблійне сказання звести до букви. У ньому є і духовний зміст. І передання це не вигадано Мойсеєм, а відомо було і найдавнішим патріархам, тому його знали і в Шумері. Але з усього цього зовсім не впливає, ніби саме створення дружини сталося десь в «метаісторії», а не так, як воно тут описано. Наявність символічного тлумачення не передбачає заперечення буквального сенсу, як не означає, наприклад, той факт, що Хрещення прообраз переходу Ізраїля через Червоне море того, що цієї події зовсім не було, а євреї зробили лише легку прогулянку по очеретяних заростях» [Сисоев Д. свящ., 2014, с. 125].

Не менш цікава думка побутує в єврейському переданні, де Господь перед створенням жінки «роздумував» з якої саме частини тіла її створити: «Не сотворю її з голови його, щоб вона не була високомірною; не з ока його – щоб вона не була допитлива; не з вуха – щоб не підслуховувала; не з вуст – щоб не була говірливою; не з серця – щоб не була заздрісною, не з рук – щоб не була блудливою; не із ніг – щоб даремно не ходила. З ребра – скромної і прихованої частини тіла – створив Господь жінку і по мірі створення кожного з членів тіла її говорив: «Будь лагідною, жінко! Будь доброю, жінко!» Але від жодного із цих недоліків не вільна вона» [Агада, 1993, с. 13].

Не випадково жінка створена не з того ж праху, з якого створений Адам, але з ребра самого Адама, а щоб ми знали, що в чоловікові і жінці одна тілесна природа і що джерело людського роду єдине. Святитель Амвросій Медіоланський щодо цього говорить наступне: «На початку не були створені обидва – чоловік і жінка, і не два чоловіки, і не дві жінки, але спочатку чоловік, а потім, з нього, – жінка. Бажаючи, щоб людська природа була єдиною, Бог створив людину з єдиного початку, усунувши можливість існування багатьох і несхожих природ. І сказав Бог... Створю йому помічника, подібну до нього: ми

розуміємо, помічника в народженні людини, як він був затверджений, і справді хорошого помічника. Бо якщо зрозуміти слово помічник в хорошому сенсі, виявиться, що роль жінки в народженні потомства велика і подібна до ролі землі, яка спочатку вкриває посіяне насіння, потім поступово зігріває його своїм теплом і нарешті породжує. Ось в чому полягає добра допомога з боку жінки, нехай навіть помічник вважається нижче того, кому допомагає. Адже і у нас ті що володіють вищою гідністю здебільшого залучають собі в помічники людей меншої вартості» [Амвросій Медиоланський свят., 2015, т. 1, с. 253].

Слова які ми читаємо на сторінках Буття: «І залишить чоловік батька свого і матір свою...» (Бут. 2: 24) професор Лопухін говорить, що було б помилкою приписати ці слова Адаму, тому що він не знав і не мав батьків, оскільки сам був родоначальником всього людства, не мав ні потреби, ні навіть самої можливості говорити про них: «Зважаючи на все слід приписати їх або Мойсею, як законодавцю та автору шлюбного союзу у євреїв (Вихід 21: 1-11, Втор 21: 11-17, Втор 24: 1-5) і автору книги Буття, або тим самим, що ще краще, спираючись на слова Ісуса Христа (Мф. 19: 5) – самому Богові, який освятив цю таємницю шлюбного союзу між чоловіком і жінкою давши йому основи на майбутній час. Думка яка міститься в цих словах, з одного боку, Боговстановленість шлюбу, з іншого боку – оголошує два основні його закони – єдність і цілісність тобто нерозривність, як тлумачить і саме Священне Писання» (Мф.19: 4-5; Мал.2: 14-15; 1 Кор. 6:16; Еф 5:31), [Лопухин А., 1987, т. 1, с. 23].

В момент створення Єви, Адам по суті досяг своєї повноти, тепер Адам і Єва разом склали повне, досконале людське створіння – сутність. Тому що поодинці вони не могли виражати всі потенційні можливості людини і людства. Антоній Сурожський це пояснює наступним чином: «Людина розділяється і в цей момент обидві половини бачать себе лице в лице, і в цей момент дивиться Адам на Єву і говорить: «це кістка від моїх кісток», він впізнає в ній самого себе, але поза самим собою». Вони окремі але бачать себе єдиним цілим, не помічають «наготи» та відмінності між собою, це другий – я. Замисел

Господній був таким, що повнота людської природи в людині, в «силу своєї богоподібності», була єдиною в особистостях, але різною в статях, при цьому кожна із статей (чоловік і жінка), співвідноситься з іншим як з собою, а з собою як з іншим. «Розділяючи «цілого Адама» на чоловіка й жінку, Творець дарував людям особливу автономну сферу міжособистісного спілкування» [Сигов, 2006, с. 112-113].

«І пристане до жінки своєї; і стануть [два] однією плоттю» (Бут. 2: 24). Професор О. Лопухін у «Толковій Біблії» говорить наступне: «Слово «пристане» єврейською виражено словом «дабак», що означає «поглинатися», «асимілюватися», «уподібнюватися» (Втор.10: 20; 3 Цар. 11: 2), і вказує не стільки на фізичний зв'язок між подружжям, скільки на духовне об'єднання їх інтересів, настільки близько, що вони повинні представляти себе вже не двома особливими індивідами, а однією загальною особистістю. Цей тісний духовно-моральний союз чоловіка і жінки, як у священному Писанні, так і в Отців Церкви є образом союзу Христа з Церквою (Еф.5: 30-31), [Лопухин О., 1987, т. 1, с. 23].

Про це Августин каже наступне: «Спить Адам, щоб була створена Єва; вмирає Христос, нехай буде Церква. Коли спав Адам, була створена з ребра Єва; коли помер Христос, списом пробиваються ребра, щоб витекли таїнства, якими влаштується Церква». Створення жінки як і Церкви це акт Божественного промислу, тому що в шлюбі як і в Церкві людина отримує спасіння, тому що сім'я це домашня церква, тому як Христос з Церквою є єдиним цілим так і чоловік з дружиною є єдиним організмом які освячують одне одного і ведуть один одного до спасіння. Тому Господь створивши жінку доповнив природу чоловіка і довів її до досконалості.

2.2. Дружина, мати, вдова в Старому Завіті

Майже всі відомі нам древні культури, культури патріархальні, тобто такі в яких чоловік займав центральне місце в сім'ї, громаді чи державі. Близько 4 тисячоліття до нашої ери в міжріччі Тигра і Євфрата виникають міста Шумер і Аккад в яких стрімко розвивається освіта і культура, які будуються на патріархальних традиціях тому Академік Піскунов І. говорить що: «Домінувало патріархально сімейне виховання, головну роль у вихованні дітей як і в раніші часи відігравала сім'я. Древня пам'ятка того часу «Кодекс Хаммурапі» говорить, що батько повинен відповідати за підготовку сина до життя, і був зобов'язаний навчити його своєму ремеслу. Основним методом виховання був приклад старших. В одній з глиняних табличок, де знаходиться звернення батька до сина, батько призиває його наслідувати позитивний приклад родичів, друзів і мудрих правителів» [Піскунов А., 2001, с. 13].

В Древньому Єгипті права жінки були набагато вищими, а ніж в інших древніх культурах Близького Сходу та Середземномор'я. Як пише у своїй праці «Історія Древнього Сходу» Крижанівський О. «Тут жінки мали право на освіту, могли бути вченими, лікарями, перша відома жінка-лікар єгиптянка Песечет (III тис. до н. ери), могли займатися торгівлею, спортом. Сімейне майно в Єгипті теж належало жінці і переходило в спадок з покоління в покоління. Незважаючи на це все громадська думка в Єгипті мало шанувала жінку і за словами П. Монте змальовувала її: «вмістилищем всіх пороків, мішком всіляких хитрощів, легковажною, капризною, нездатною зберігати таємницю, брехливою, мстивою, і зрозуміло, зрадливою [Крижанівський О., 2009, с. 79-80].

Основною ланкою Вавилонського суспільства звісно ж була сім'я, яка мала яскраво виражений патріархальний характер. Згідно досліджень Крижанівського О.: «Чоловік вважав жінку своєю власністю і міг продати її як і власних дітей в рабство. Сімейне майно належало повністю чоловікові, і передавалося в спадок старшому сину, а вдова залишалася без нічого. Жінка була заляканою, затурканою істотою, вона навіть не мала права сказати

чоловікові, все що вона про нього думає. Жіноча зрада каралася смертю, хоча жінка мала право на розлучення»[Крижанівський О., 2009, с. 155-156].

Патріархальні традиції також були присутні і в культурі древніх греків. «Жінка мала другорядну роль у сім'ї, була господинею в домі, тоді як чоловік керував абсолютно всім. Вона вела домашнє господарство та стежила за роботою служниць і рабів. Життя жінок проходило в окремій половині будинку, про участь у громадському та політичному житті не могло бути й мови, вона не мала права навіть одна виходити на вулицю хіба тільки в супроводі рабів і рабинь. Становище чоловіків було набагато вищим: син у греків був продовжувачем роду, тому якщо у чоловіка не було сина, то він намагався усиновити брата своєї дружини, чоловіка дочки чи сина дочки, тобто власного онука. В цьому випадку усиновлений чоловік вважався главою сім'ї, тобто продовжувачем роду і сімейних традицій. За Аристотелем природа жінки відрізнялася від природи чоловіків, тому вони не мали абсолютно ніяких прав ні на освіту, ні на участь у політичному чи громадському житті держави» [Константинов Н., 1982, с. 16].

Схожа ситуація спостерігалася і в часи Древнього Риму в царський період (VIII – VI ст. до н. е.). Сімейне життя було тут типово патріархальним. Академік Пискунов А. І. стверджує що: «За римськими звичаями, батько мав право навіть позбавити життя сина-немовляти або продати дорослого сина, тобто був повновладним владикою в сім'ї. За виховання дітей глава сім'ї відповідав перед громадою. Батьки виховували і навчали як своїх власних синів, так і прийомних» [Пискунов А., 2001, с. 40-41].

Нічим із древніх культур по суті не відрізнялася і єврейська, але так було не завжди по суті до гріхопадіння чоловік і жінка були рівними тому що сказано: «І стануть однією плоттю» (Бут. 2: 24). Потім з першими людьми, відповідно до біблійної оповіді, відбувається трагедія. Повірівши змію і відкинувши Господнє повеління, Адам і дружина зробили вчинок, який пошкодив їх первісну природу: вони стали смертними і потрапили в глибоку залежність від гріха, яку не могли побороти своїми силами. За словами

Володимира Легойди: «Результатом гріхопадіння став не тільки розрив людини з Богом, а й зміна у взаємних стосунках чоловіка і жінки. Емоційно-чуттєва жінка першою піддалася на заклик спокусника і, спокусившись, потягнула за собою і чоловіка. Рівновага була порушена, чоловік отримав над жінкою владу, яка раніше йому не належала. Він нарекає їй ім'я Єва. Наречення імені є владний акт, той хто дає ім'я повинен мати на це право. Тому не випадково наречення імені відбувається після гріхопадіння. Існував в давніх культурах звичай, той хто нарекав ім'я вже має владу. Так збувається Боже повеління: «І до чоловіка твого жадання твоє, а він буде панувати над тобою» (Бут. 3:10), [Легойда В., 2002].

Святитель Іоанн Златоуст в П'ятнадцятій бесіді на книгу Буття говорить: «Тому і хоче Мойсей сказати нам, що має бути створене нове творіння і що творіння це, яке вже готове з'явитись, і є саме те, про яке сказано: Створімо йому помічника за подобою його», тобто однієї з ним природи, гідного його, нічим не нищого за нього. Тому цей блаженний і сказав: «Але для Адама не знайшлося помічника, подібного до нього», показуючи, що хоч якими б корисними для нас не були своїми послугами безсловесні, однак допомога яка подається Адамові жінкою, є зовсім іншою і набагато кращою» [Іоанн Златоустий свят., 2012, т. 4, кн. 1, с. 137].

Продовжуючи тему рівності перших людей у раю Василій Великий говорить: « І створив Бог людину [чоловіка] за образом Своїм. Щоб ніхто не подумав, що словом чоловік позначається лише чоловіча стать, додає: чоловіком і жінкою сотворив їх. Жінка на рівні з чоловіком має однакову честь бути створеною за образом Божим. Природа обох має рівну честь, вони рівні і за чеснотою, однакові нагороди, однакова відплата» [Василій Великий свят., 2010, т. 1 кн. 1, с. 445].

Гріхопадіння по суті стає вододілом цієї рівності, а точніше її кінцем у стосунках між чоловіком і жінкою, чоловік стає вищим від жінки своєї про що й свідчить Священне Писання: «Примножучи примножу скорботи твої у вагітності твоїй; у болях будеш народжувати дітей: і до чоловіка твого жадання

твое, і він буде панувати над тобою» (Бут. 3: 16). Іоан Златоустий толкуючи це місце з книги Буття підкреслює: «Я вже підкорю тебе йому, й об'явлю його твоїм господарем, щоб ти визнавала його владу. Оскільки ти не вмiла начальствувати, то навчися бути доброю у підкоренні. Краще тобі бути під його начальством і знаходитися під його управлінням, ніж маючи волю і владу, носитися над прірвами. Отже маючи на увазі твою користь, Я хочу, щоб ти «до чоловіка» мала «жадання», корилась йому, як тіло голові, і з радістю визнавала його панування» [Іоан Златоустий свят., 2012, т. 4 кн. 1, с. 171].

В новому типі відносин жінка займає нищий статус, статус підлеглої чоловіку. Роль жінки в древньому суспільстві можна поділити на три категорії: дружина, мати і вдова. Шлюбні стосунки між чоловіком і дружиною були ще регламентовані до гріхопадіння: «Тому залишить чоловік батька свого і матір свою і пристане до жінки своєї; і стануть однією плоттю» (Бут. 2: 24), і повинна була бути реалізованою в тому шлюбному союзі, який замислив Творець. Святитель Ігнатій Брянчанінов так бачив цей непорочний шлюбний союз: «Ми не бачимо образу, за яким могли б пояснити розмноження роду людського до його падіння від чоловіка та жінки, розмноження, встановленого перед падінням; але, напевно стверджуємо, що це розмноження мало відбутися в усій повноті непорочності та безпристрасності. Замість насолоди плотської, скотоподібної, повинна була бути насолода свята, духовна. Самого ж образу, як невідкритого Богом, і не випробовуємо, віруючи, що для Бога як легко було попустити відомий спосіб, так легко було встановити і інший спосіб» [Ігнатій Брянчанінов свят., 2014, т. 2 с. 669].

Після гріхопадіння в шлюбних відносинах, як і у всіх інших аспектах людського буття, був привнесений гріховний аспект. Статеве захоплення між чоловіком і жінкою перетворилося не тільки в джерело блаженства, але і в причину гріха. Звідси з'явилася необхідність кодифікувати шлюбне право, встановити правила укладення шлюбних союзів. Тому митрополит Іларіон (Алфеев) підкреслює що: «Ціллю старозавітного законодавства про шлюб було не стільки щастя і благополуччя чоловіків, скільки забезпечення стабільності

громадського ладу Ізраїлю та розмноження боговибраного народу. В Старому Завіті є і багато інших прикладів шлюбних союзів, які відрізняє взаємна любов і які Бог благословляє потомством. «Патріархи» ізраїльського народу – Авраам, Ісаак, Яків – були одруженими людьми, і жінки грали немалу роль у їхньому житті. З кожним з них Бог уклав заповіт, але реалізація цього заповіту була можлива лише за допомогою їхніх жінок, оскільки основним змістом завіту було саме дарування потомства» [Иларион Алфеев митр., 2016, т. 2, с. 720].

Хоча старозавітне суспільство було патріархальне, проте шлюбне право щодо подружнього життя жорстоко регламентується законами Мойсея і відкидає багато традицій та звичаїв які існували в до законний період: Тілесне співжиття з матір'ю; Співжиття з мачухою або взагалі з іншою дружиною свого батька – «...нагоди батька свого і нагоди матері своєї не відкриєш» (Лев. 18: 7). Шлюб і подружнє життя брата з сестрою, як з рідною, так і зі зведеною. Раніше шлюб із зведеною сестрою допускався, наприклад Авраам з Саарою. Подружнє співжиття з внучкою; шлюб з тіткою який раніше був дозволений (Вих. 6: 20). Шлюб з дружиною брата (якщо брат помер не бездітний)(Втор. 25: 5-10), одночасне співжиття з двома сестрами (Лев.18: 18), хоча й випадки порушень цих боговстановлених законів траплялися й пізніше і відомі з біблійної історії. На питання для чого були встановлені ці закони прот. Михаїл Марусяк відповідає так: «Такими настановами й заборонами, щодо шлюбного співжиття між рідними до третього ступеня, Господь оберігав моральні устрої та родинні взаємовідносини. Цим оберігалася повага і любов між рідними на противагу грубим тілесним захопленням, які руйнують родинні взаємини, і що найжахливіше – руйнують синівську любов дітей до своїх батьків» [Марусяк М. прот., 2001. с. 202].

Любов між чоловіком і жінкою оспівується в книзі Пісня Пісень, яка зберігає свій буквальний сенс, незважаючи на безліч аллегоричних інтерпретацій як у юдейській, так і в християнській традиції. Міцна, як смерть, любов (Пісня 8: 6), говорить в цій безсмертній книзі, мовою високої поезії,

що називає ідеал любові та подружньої вірності [Иларион Алфеев митр., 2016, т. 2, с. 721].

Цікавою є постанова про розлучення яка міститься в книзі Второзаконня (Втор. 24: 1-5). У Старому Завіті можливість розлучення чоловіка з жінкою Законодавець допускав: «Чоловік напише розводного листа, і дасть у її руки і відпустить до свого дому». Протоієрей Михаїл Марусяк зазначає: «Але це доводилося робити тільки в тому випадку, «коли вона не знайде ласки в очах його, бо знайшов він у ній яку ганебну річ» (Втор. 24:1). Яка ж могла бути ганебна річ? Це могла бути серйозна неповага до чоловіка або поведінка, що ганьбила його дім чи дім його батька. Тобто дружина мала моральні вади, або страждала фізичними, які ставали перепорою і унеможлиблювали подальше сімейне життя» [Марусяк М. прот., 2001, с. 258].

Перелюб не міг бути причиною розлучення, тому що карався смертю, а саме через побиття камінням (Втор. 20: 20-22). Хоча пізніше фарисеї так перекрутили постанову про розлучення, що можна було розлучитися через розбитий посуд чи неприємний запах з рота жінки. Якщо з боку чоловіка звучало звинувачення дружини в тому, що вона втратила цноту ще до моменту одруження, і це обвинувачення було неправдивим, то приймалися певні санкції: за незайману наречену він мав заплатити батькові обвинуваченої подвійну ціну. І він втрачав право на розлучення із своєю дружиною (Втор. 22:13-19). Якщо чоловік збезчещував дівчину, ще до заручення, він мусив заплатити викуп, як за наречену, і з дозволу батька нареченої, одружитися з нею. Після цього правом на розлучення він вже не міг скористатися ніколи (Втор. 22: 28-29).

Що ж до розлучення з ініціативи жінки, будь які подробиці Закон замовчує, і більшість вважає його неможливим, з приводу можливості такого розлучення є цікава думка проф. Лопухіна: «Цей умовивід навряд чи справедливий. Якщо мала право залишити свого чоловіка, тобто розлучитися з ним, наложниця, позбавлена «їжі, одягу, та спілкування» (Вих. 21: 10-11), то тим більше законна дружина. (Мк. 10: 11-12) підтверджує це припущення. Раввини які базуються на древньо-єврейських переданнях, запевняють, що

жінка мала право вимагати розлучення: 1) у випадках позбавлення її з боку чоловіка подружнього спілкування; 2) у випадках десятирічної бездетності, якщо буде доведено, що причиною останнього є чоловік; 3) в разі фізичних недоліків або 4) моральних властивостей чоловіка, що роблять продовження шлюбу неможливим; 5) в разі заразної хвороби чоловіка; 6) коли жінці не подобається основне заняття чи ремесло чоловіка» [Лопухин А., 1987, т. 1, с. 643].

Що ж до народів які оточували Древній Ізраїль, то їхні шлюбні і подружні стосунки не були такими чистими і непорочними як в Боговибраного народу і не каралися за зраду про це єврейський Талмуд пише так (Шофтім, Перші пророки): «Історія одруження Шимшона (Самсона) виявляє самі мерзенні подробиці життя пліштим (филистим'ян): дружина може зрадити чоловіку з одним із його друзів під час весільного банкету; помстою за програну суперечку може служити підпал дому з тими хто живе в ньому; батько може віддати свою заміжню дочку іншому і не бачити в цьому злочину. Нічого схожого не можна було знайти в синів Ізраїлевих. Святість шлюбу, людське життя – як найбільша цінність, чесність і уміння тримати своє слово – все це було закладене праотцями і передавалося з покоління в покоління. Ще моави (моавитяни) познайомившись з єврейським народом коли той переходив через Ярдан (Йордан), були приголомшені їхнім способом життя, святістю сімейних відносин, відносинами один до одного» [Шофтім, 2006, с. 227].

Часто в старозавітніх пророків ми бачимо порівняння Ізраїля з блудницею. Можливо бачивши подружнє життя сусідніх народів, їхні культу так звану «релігійну проституцію», Народ Божий впадав у їхні гріхи та блудодіяння з жінками, саме тому відношення до жінки як до простої другорядної істоти стало основою для характерних пророчих прообразів у Старому Завіті. Навіть старозавітні пророки, бажаючи відобразити відступлення народу ізраїльського від Бога Ягве, часто порівнювали його (народ) з блудницею чи невірною жінкою: «Господь сказав мені у дні Іосії царя: чи бачив ти, що робила відступниця, дочка Ізраїля? Вона ходила на всяку

високу гору і під усяке гіллясте дерево і там блудодіяла. І після того, як вона усе це робила, Я говорив: «повернися до Мене»; але вона не повернулася; і бачила це віроломна сестра її Юдея. І Я бачив, що, коли за усі перелюбні дії відступниці, дочки Ізраїля, Я відпустив її і дав їй розвідний лист, віроломна сестра її Юдея не убоялась, а пішла і сама блудодіяла. І неприхованим блудодійством вона осквернила землю, і перелюбствувала з каменем і деревом. Але при усьому цьому віроломна сестра її Юдея не навернулася до Мене усім серцем своїм, а тільки удавано – говорить Господь» (Єр. 3: 6-10).

За повелінням Господнім пророк Осія сам взяв блудну жінку чим символізував картину того, що відбувалося з народом «Толкова Біблія» так тлумачить цей фрагмент: «Пророк зображує Єгову, блудниця Гомер – народ Ізраїля, діти блудниці – сучасні пророку покоління Ізраїлю. Злочинне життя Гомері – образ ідолопоклонного життя Ізраїля, символічні імена її дітей – передбачають майбутню долю народу Ізраїлю. Осія приймає веління від Господа взяти в дружини жінку блуду і дітей блуду, для вираження того, що земля Ізраїлю сильно блудодіє» [Лопухин А., 1987, т. 2, с. 92].

За словами преподобного Іоана Дамаскина в раю жило дівство: «Дійсно, Божественне Писання говорить, що Адам і Єва були нагі і не соромилися (Бут. 2:25). Коли ж вони переступили заповідь, то дізналися, що були нагі, і, засоромившись, пошили собі пояси (Бут. 3: 7). І вже після злочину, коли Адам почув: прах ти і до пороку вернешся (Бут. 3:19), і коли через цей злочин смерть увійшла в світ, тоді лише Адам пізнав Єву, дружину свою, і вона завагітніла, і породила (Бут. 4: 1). Отже, шлюб був встановлений для того, щоб рід людський не був знищений смертю, але щоб зберігався через дітонародження» [Іоан Дамаскин прп., 2010, с. 281]. Саме тому зважаючи на слова преподобного Іоана Дамаскина великою повагою користується в Боговибраному народі жінка-мати як хранителька сімейного вогнища і вихователька дітей. Правда, виконання цих функцій не є заслугою жінки, а є її обов'язком. За словами Володимира Легойди: «Жінка приречена страждати, і в муках народжувати на світ дітей (Буття 3:16), але в цьому дітонародженні вона знаходить своє спасіння, і

спасіння всього людства, так як сім'я жінки зітре голову змія. Саме тому народження і виховання дітей є принципово важливим і значимим для жінки. В дітонародженні Старий Завіт розуміє не так біологічну функцію продовження роду, скільки релігійну, спасительну функцію: від неї може народитися на світ Месія, який відновить райський стан людини [Легойда, 2002].

Повеління поваги до батьків вже вміщене в основному законі «Декалозі», і знаходиться на 5 місці, одразу після заповідей які стосуються людського відношення до Бога. «Шануй батька твого і матір твою, [щоб тобі було добре і] щоб продовжилися дні твої на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі» (Вих. 20: 12). За коментарями «Женевської Біблії»: «Це єдина заповідь яка не тільки повеліває щось від об'єкта, але й обіцяє блаженство на землі. Ця заповідь, а також передбачуване покарання, пов'язане з порушенням Божого повеління, є унікальними серед усіх Десяти Заповідей. Шанування батька та матері, та послух дітей є джерелом благополуччя окремих сімей, цілих поколінь і всього народу Божого. Міцні своїми моральними зв'язками і духовною спільністю, такі сім'ї не тільки зберігають себе від розпаду, але і створить міцне, довговічне суспільство. Розпад сім'ї – ознака близької гибелі всього народу, і навпроти, міцна сім'я – запорука міцності суспільства» [Женевська Библия, 1998, с. 121].

За хулу та неповагу до батьків закон постановляв смертну кару. «Хто лихословить на батька свого, або свою матір, того слід віддати на смерть» (Вих. 21: 15). Святитель Кирил Олександрійський так тлумачить цей закон: «Всякий вид гріха проти них Він карає в рівній мірі і, очевидно, права батьків ставить близько до того, що було наказано по відношенню до Бога. Бо як проти Бога гріх мови (лихослів'я) карається смертю і крайнім гнівом, так і проти батьків. Відкинувши Божественну заповідь і зважився гнівити Дітоводителя злочинами вмирає без милосердя: так само і той хто не слухає батька або матері помирає побитий камінням, як і про це ухвалив Божественний закон» [Кирил Олександрійський свят., 2017, т. 2 кн. 1 с. 276].

Не тільки неповага до батьків, а й непослух карався не менш жорстоко: «Якщо в кого буде син буйний і непокірливий, який не підкорюється голосу

батька свого і голосу матері своєї, і вони карали його, але він не слухав їх – то батько його і матір його нехай візьмуть його і приведуть його до старійшин міста свого і до воріт свого місцеперебування і скажуть старійшинам міста свого: «цей син наш буйний і непокірливий, не слухає слів наших, марнотратник і п'яниця»; тоді всі жителі міста його нехай поб'ють його камінням до смерти; і так знищи зло із середовища свого, і всі ізраїльтяни почують і убояться» (Втор. 21: 18-21). Професор Лопухін так пояснює ці жорстокі закони, які в сучасному суспільстві вважаються варварськими і немислимими: «Сімейство являє собою один з атомів, з сукупності яких складається організм держави. Від міцності нормальних відносин в першому в значній мірі залежить непорушність їх і в другому. У теократичній державі, якою була держава євреїв, злагода в державі є разом і благоденство Церкви. Звідси зрозуміла та строгість, яку проявляє закон щодо осіб, які є порушниками п'ятої заповіді. На противагу звичаям і праву інших народів стародавнього світу (напр., римлян), які надавали батькові стратити власних дітей, закон євреїв постанову і виконання смертного вироку у випадках, зазначених коментованими віршами, так само як і в інших, ставить в залежність від правильно-організованого суду» [Лопухин А., 1987, т. 1, с. 638].

Думка святителя Іоана Златоустого щодо цього питання така: «Втім, законодавець вселяє нам тут саме – те, що той хто ображає батьків завдає образу не тільки їм, але і всім людям. Тому до участі в покаранні він запрошує всіх; так як всі ображені, скликає весь народ і все місто, вселяючи цим, щоб і ті, у кого немає нічого спільного з ображеними, обурювалися на того хто ображає батьків, так як образа наноситься загально (людській) природі, і щоб таку людину, як деяку виразку і загальну хвороба, виганяли не тільки з міста, але і з самого світу. Справді, така людина – спільний ворог і ворог всіх – і Бога, і природи, і законів, і взагалі всього нашого життя. Тому велить усім брати участь в побитті, роблячи ніби очищення міста» [Іоан Златоустий свят., 2012, т. 4 кн. 2, с. 310-311].

Що ж стосується вдів то на їхній захист виступає сам Господь, як і на захист сиріт та подорожніх, оскільки їхні чоловіки померли і вже немає кому захистити їх. Про пошану до вдів та їхню недоторканність говорить безліч місць із Писання: «Проклятий той, хто перекручено судить прибульця, сироту і вдову! І весь народ скаже: амінь» (Втор. 27: 19); «Ні вдови, ні сироти не утискуйте; якщо ж ти утиснеш, то, коли вони будуть волати до Мене, Я почую волення їх, і запалає гнів Мій, і уб'ю вас мечем, будуть дружини ваші вдовами і діти ваші сиротами» (Вих. 22: 22-24); «Горе тим, які постановляють несправедливі закони і пишуть жорстокі рішення, щоб усунути бідних від правосуддя і викрасти права у слабосилих з народу Мого, щоб удів зробити здобиччю своєю й пограбувати сиріт» (Іс. 10: 1-2). Святитель Тихон Задонський так пояснює ці місця: «Хто кривдить вдів і сиріт, судить прибульця, і сироту, і вдову, що створюють і розширюють будинки від маєтку убогих. Розумійте, що сльози їх недаремно падають, але, як кров Авеля, волають від землі на небо, і крики їх у вуха Господа Саваофа входять. Розумійте, що Бог всім однаково блага Свої подає, як Щедрий Отець. Всі тварини велінням Божим однаково всім служать: багатому і бідному, сильному і немічному, славному і безридному, вельможі і простому, благородному і не благородному, рабу і пану його. Сонце, місяць і зірки всім однаково служать світлом своїм. Хмари всіх однаково зрошують. Повітря всіх однаково життя зберігає. Земля всім однаково плоди подає. Вода всіх однаково напуває. Вогонь всіх однаково зігріває. Худоба, воли, вівці, коні всім однаково служать. Бо Бог так влаштував, щоб всі люди, маючи служіння від тварі, Божої благодаті наситились, і Бога-Благодійника хвалили і дякували» [Тихон Задонский свят., 2003, т. 3, с. 452]. Ще вдів стосувався закон левіратного шлюбу, або закон діверства який описаний у підрозділі «Многоженство».

У Старому Завіті так би мовити «служіння жінки», її роль і життя у сім'ї, суспільстві та державі виливалися у три між собою тісно поєднані форми: дружина, матір і вдова. Всі ці три форми високо шанувалися у давньоізраїльському соціумі і були захищені законодавчо, а також обкладені,

обов'язками, у перших двох випадках щодо чоловіка і сім'ї. Третій клас вдови захищався особливо, Господь безліч разів у Писанні згадує вдів і обіцяє страшні покарання за їхню образу та наругу над ними, їхні права захищаються левіратними шлюбами, та Мойсеєвими постановами. Чому ці три ролі пов'язані? Пов'язані вони тим що одружуючись і народжуючи дітей своєму чоловіку жінка виконує Заповідь Господню ще дану в раю, а живучи в час війн за теократичну державу, з іновірними сусідами, та через важку фізичну працю чоловіків жінки дуже часто залишалися вдовами. Дружина, матір, вдова – це найперше жінка, яка знаходить своє спасіння в дітонародженні, покорі та любові до Бога та до свого чоловіка.

2.3. Багатоженство

Досить суперечливим моментом у Старозавітній період є полігамія або іншими словами – багатоженство. Це явище було широко прийнятим у країнах Древнього Сходу, не винятком був і Давній Ізраїль. Першу полігамію ми бачимо вже в книзі Буття, яку започаткував рід Каїна, а саме Ламех: «І взяв собі Ламех дві дружини: ім'я однієї: Ада, й ім'я другої: Целла» (Бут. 4: 19). Професор Лопухін коментуючи це місце з Писання говорить наступне: «Ламех позорно увіковічнив своє ім'я тим, що перший ввів багатоженство, цим самим він спотворив встановлений Богом інститут шлюбу, чим показав свій моральний занепад та похоть. Про такий характер ламехового шлюбу і говорять імена його дружин, х яких перше означає – «прикраса, привабливості», друге – «тінь, ширма», обидва імені вказують на зовнішню, фізичну красу цих жінок, які послужили спокусливою приманкою для Ламеха» [Лопухин А., 1987, т. 1, с. 37]. На думку багатьох біблеїстів Ламех взяв дві дружини для того щоб як можна швидше розмножити свій рід і панувати над всією землею, це підтверджує Йосиф Флавій автор «Юдейських Древностей» за словами якого, у Ламеха було 77 синів [Йосиф Флавій, 2000, с. 13]. Єфрем Сирін розвиває не менш важливу думку, показуючи жахливий моральний і духовний стан Ламеха, його хтивість, підступність та хитрість, говорить, що вбивця бачить зменшення

свого роду, та небажання нащадків Сифа вступати в шлюбні зв'язки з його нащадками, вбив Каїна та одного з його синів, і «цим ніби знищивши перепону, яка відділяла покоління Каїнове та Сифове і перешкоджала їм вступати між собою в родинні зв'язки, тому й хвалиться дружинам своїм: «Ада і Цилла! послухайте голосу мого, дружини Ламехові! слухайте слова мої: я убив чоловіка на виразку собі й отрока на рану собі; якщо за Каїна відомститься всемеро, то за Ламеха в сімдесят разів усемеро» (Бут. 4: 23-24). «Такою хитрістю Ламех змішав обидва роди, думаючи: коли Бог змилюється до Сифового роду, що вступив з нами в єднання, і збереже його від знищення, то надасть милосердя і нам, а через це визволимося ми від покарання за вбивство заради невинних у вбивстві і тих, що вступили з нами в шлюбні союзи» [Єфрем Сирін прп., 2013, т. 3, с. 670]. Тільки не судилося здійснитися бажанням Ламеха, тому що через з'єднання цих родів, людство дійшло до морального занепаду, за що й було знищене водами потопу.

Полігамія яка вже ввійшла в звичай патріархів післяпотопного періоду, не могла вплинути особливо не благоприємно на розвиток інституту шлюбу, оскільки за словами прот. Миколая Стеллецького «вона мала у євреїв зм'ягчену форму і пізніше значно обмежувалася законом Мойсея» [Стеллецкий Н., прот., 1892, с. 297]. Хоча після потопу полігамія стає звичною в сім'ях праведних патріархів, за словами єпископа Віссаріона (Нечаєва): «Подібна недосконалість шлюбу терпима було в патріархів (після потопу), але тоді, коли життя людське помітно скоротилося, а віра патріархів і саме провидіння Боже вимагали швидкого розмноження обраного племені» [Виссарион Нечаєв єп., 1998, с. 100-101]. Родовід який міститься з 9 по 12 розділ книги Буття нічого не вказує про полігамію, аж до Авраама. Хоча історію, рабині Агар важко розцінювати як багатоженство. Католицький священник і біблеїст Антоніо Джирланда у своїй книзі «Ключ до Біблії. Старий Завіт» говорить: «У житті Авраама зустрічаємося з цілком легітимними для його часу звичаями, зокрема злукою з рабинею своєї дружини, якщо остання була неплідна з метою народити дітей» [Джирланда А., 2006, с. 95]. Оскільки Аврам переселився з Уру Халдейського в місто Харан в

Месопотамії то був знайомий з тамтешніми законами та звичаями. Звичай і практика усиновлення дітей, яких народжували рабині для своїх господарів, мав місце в народів Древнього Сходу, це й підтверджують документи того часу, а саме Закони Вавилонського царя Хаммурапі де сказано наступне: «Якщо в жінки будуть діти, то чоловік не має права брати другу жінку. Якщо у неї не буде дітей, то вона сама вибере для чоловіка рабиню; а дітей, народжених від рабині, вона виховає сама як своїх власних» [Волков Н., 1914, с. 97].

Професор Лопухін вказує що Сара: «смирено вважаючи себе головною винуватицею того що не виконується божественна обітниця про потомство і бажаючи допомогти Аврааму у сповненні цієї обітниці, великодушно відмовляється від своїх прав на чоловіка і добровільно пропонує йому в дружини служницю свою Агар». В цьому не було порушення шлюбного союзу з двох причин: по-перше, це він зробив не через власну пристрасть до рабині Агар, а лише з послуху і великої любові до своєї дружини, а по-друге ціллю цього вчинку стали не якісь власні меркантильні бажання і інтереси, а вищі теократичні цілі» [Лопухин О., 1987, т. 1, с. 106].

Тільки одна неслава Сари перетворилася в ще більшу ганьбу, як вона думала в очах її оточення. В древності в євреїв було найгіршим безпліддя, оскільки воно вважалося Господнім покаранням за нечестивий спосіб життя, і найбільше висміювалося народом і доходило аж до прямих образ, в лице людей які страждали від нього. Цієї лихої участі не оминула і Сара, і отримала знущання не від власного народу чи племені, а від своєї рабині. «Коли ж Агар зачала, то стала зневажати свою господиню, думаючи, що її сім'я увійде в обіцяну землю і отримає її у спадщину. Сара могла б приборкати хизування Агарі, але оскільки бачила, що та, як раніше була рабою, з того часу як віддала її Авраму, розділила його ложе, то не докоряє наложниці, щоб не нанести неслави самому Авраму» [Єфрем Сирін прп., 2013, т. 3, с. 689].

Святитель Кирил Олександрійський називає шлюб Аврама і Агарі незаконним і говорить: «За нею (тобто за Сарою) йшла по співжиттю з ним та, що була ніби в другому і незаконному з ним шлюбі. Бо хоча і був у

божественного Авраама син, маю на увазі Ізмаїла, однак він називав себе бездітним. Так природа знала, і дуже ясно, що взагалі по справедливості не може бути названий сином той, хто народився від перелюбних і незаконних шлюбних уз; тому що він «не дасть корінь у глибину», як написано (Прем. 4: 3). А що якби і народився в кого не будь коли не будь син від служниці, то ця справа у всякому разі не корисна і порожня, і не може бути так приємною, якби він був від свобідної» [Кирил Олександрійський свят., 2017, т. 2 кн. 1, с. 75].

«І сказала Сара Авраму: в образі моїй винен ти; я віддала служницю мою в надра твої; а вона, побачивши, що зачала, стала нехтувати мене; Господь нехай буде суддею між мною і між тобою» (Бут. 16: 5). Ці слова з писання на думку святителя Іоана Златоустого є жіночою слабкістю: «Ось, воістину, жіночі слова, властиві немічній статі! Вона ніби так сказала Авраамові: бажаючи втішити себе в бездітності... Ось воістину подружній союз, ось муж який не звертає багато уваги на слова дружини, але виявляючи поблажливість до немічної статі, піклується про єдине; щоби відігнати всяку печаль й утвердити мир і злагоду..., і надавши їй цілковиту владу над рабинєю, встановив у своєму домі загальний мир» [Іоан Златоустий свят., 2012, т. 4 кн. 1, с. 75].

«І взяв Авраам ще дружину, на ім'я Хеттура. Вона народила йому Зимрана, Іокшана, Медана, Мадіана, Ішбака і Шуаха» (Бут 25: 1-2). Цей новий шлюб, мабуть, відбувся вже після смерті Сарри; хоча, втім, він міг бути укладений і при її житті, так як Хеттура і її потомство, так само, як і Агар з її потомством, не мали всієї повноти прав законного шлюбу, з які єдино залишалися в подружжі з Сарою і в потомства від неї» [Лопухин О., 1987, с. 149].

Наступний відомий нам випадок полігамії зустрічається вже в онуків Авраама – Якова та Ісава. «Ось родовід Ісава, він же Едом. Ісав узяв собі дружин з дочок ханаанських: Аду, дочку Елона хеттеянина, й Оливему, дочку Ани, сина Цивеона евеянина, і Васемафу, дочку Ізмаїла, сестру Наваїофа» (Бут. 36: 1-3). Цим Ісав порушив заповіт Авраама, який для свого сина Ісаака вибрав дружину із свого племені, а не з язичницьких народів які межували з ними, щоб

не впасти у їхній гріх ідолопоклонства. Яків пішов іншим шляхом, тікаючи від свого брата Ісава, за порадою батька йде до дядька; брата матері – Лавана. І побачивши його дочку Рахиль біля колодязя, закохується в неї. І говорить Буттеписьменник: «Яків полюбив Рахиль і сказав: я буду служити тобі сім років за Рахиль, молодшу дочку твою» (Бут. 29:18). Святитель Філарет (Дроздов) так пояснює ці слова Мойсея: «У давніх шлюбні подарунки вимагалися не від невістки, але від жениха (Буття 24:53, Буття 34:12, 1 Царів 18:23, 25, 27). Тому, Яків, не маючи ніякої власності, пропонує Лавану працею своєю замінити придане. Правда, він міг би потрібне отримати з будинку батьківського; бо навіть не торкаючись первородства, мав право на третю частину насліддя, але він залишив сам себе без нічого, щоб не ворогувати з братом. Яків вибирає Рахиль і за неї погоджується бути рабом в домі Лавана» [Филарет Дроздов митр., 1835, с. 59].

Бажаючи загладити свою провину перед Яковом, Лаван пропонує одружитися йому вдруге через сім днів, після закінчення шлюбного торжества, але вже на Рахилі. «Яків так і зробив і закінчив тиждень цією. І [Лаван] дав Рахиль, дочку свою, йому за дружину. І дав Лаван служницю свою Валлу в служниці дочці своїй Рахилі. [Яків] увійшов і до Рахилі, і любив Рахиль більше, ніж Лію; і служив у нього ще сім років інших» (Бут. 30: 28-30). Зі слів пророка Мойсея ми бачимо, що і другій своїй дочці Лаван дає у власність рабиню Валлу. Обидві рабині названі за іменами і саме в історії шлюбу Якова, тому що вони обидві стали для нього дружинами другого рангу, як і для Авраама Агар і Хеттура.

Що означали ці дружини для Якова ми бачимо в Великому покаянному каноні преподобного Андрія Критського: «Спекоту дня та мороз нічний мусив терпіти патріарх, щоденно творячи прибуток: пас, трудився і служив, щоб узяти собі дві дружини. Під цими двома дружинами розумій діяння та розум у спогляданні. Діяння це Лія, бо багатодітна, а Рахиль – це розум, бо здобута зусиллям» [Тріодь Постова, 2013, кн. 1, с. 326].

Не зважаючи на таку велику кількість дружин святитель Іоан називає ці шлюби благопристойними і зазначає: «Але коли чуєш, що Яків узяв за себе старшу, а потім і молодшу, то не бентежся і не суди про тодішні справи за нинішніми обставинами. Тоді, оскільки то були часи ще первісні, початкові, дозволялося одружуватися із двома, трьома дружинами, а то ще й більше для розмноження роду людського. Нині ж, за благодаттю Божою, і рід людський розмножився вже до безлічі, й усвідомлення чеснот зросло» [Іоан Златоустий, свт. 2009, т. 4, кн. 2, с. 158-159].

В Торі є декілька заборон, призначених мінімізувати шкоду від многоженства деякі з них наводить Шошана Бродська: «Заборона женитися одночасно на двох сестрах, або на жінці та її матері. Заборона дискримінації дітей від нелюбимої жінки. Але однозначної заборони на багатоженство як такої немає. І це дуже логічно, враховуючи, якою в давнину була смертність серед чоловіків (війни, небезпечні торгові подорожі, важкий фізичний труд), і як небезпечно і тяжко було жінці залишатися однією. Говорячи сучасною мовою, право жінки на законний сімейний статус, який захищав її життя та гідність, було важливіше її прав як особистості. Ту ж проблему саме вирішила заповідь «ібум» – левіратний шлюб (практика одруження на вдові свого брата)» [Шошана Бродская, 2017].

Вперше левіратний шлюб або закон діверства зустрічається вже в книзі Буття: «І взяв Юда дружину Ірові, первісткові своєму; ім'я їй Фамар. Ір, первісток Юдин, був неугодний перед очима Господа, й умертвив його Господь. І сказав Юда Онану: увійди до дружини брата твого, одружися з нею, як дівер, і віднови сім'я братові твоєму» (Бут. 38: 6-8). Згідно коментарів «Толкової Біблії»: «Юда, брав до уваги древній закон, який пізніше був врегульований в законі Мойсея, так названий левіратний шлюб (лат. *levir* = евр. *jaabat*, дівер), тобто шлюб вдови бездітної з дівером або іншим найближчим кровним родичем для відновлення потомства помершому її чоловіку, ім'я якого одержував первісток від цього нового шлюбу (звичай левірату, з деякими видозміненнями, існував також у єгиптян, індійців) – віддає вдову Фамар

другому своєму сину Онану. Але останній заклеїв себе жахливим гріхом, який отримав звідси його ім'я; важкість його гріха збільшувалася недоброчливістю до пам'яті брата, ім'я якого мав отримати тільки 1-й син, і користолюбний розрахунок – самому наслідувати братову спадщину. За що і був покараний Богом смертю [Лопухин А., 1987, с. 215].

Даючи левіратну постанову, Мойсей ввів не новий закон, а тільки повідомляв юридичну силу давньої традиції, що існувала у євреїв та деяких інших народів. «Якщо брати живуть разом і один з них помре, не маючи в себе сина, то дружина померлого не повинна виходити на сторону за чоловіка чужого, але дівер її повинен увійти до неї і взяти її собі за дружину, і жити з нею, – і первісток, якого вона народить, залишиться з ім'ям брата його померлого, щоб ім'я його не стерлося в Ізраїлі. Якщо ж він не захоче взяти невістку свою, то невістка його піде до воріт, до старійшин, і скаже: «дівер мій відмовляється відновити ім'я брата свого в Ізраїлі, не хоче одружитися зі мною»; тоді старійшини міста його повинні покликати його й умовляти його, і якщо він стане і скаже: «не хочу взяти її», тоді невістка його нехай підійде до нього на очах старійшин, і зніме чобіт його з ноги його, і плюне в лице його, і скаже: «так чинять з людиною, яка не творить дому братові своєму [в Ізраїля]»; і наречуть йому ім'я в Ізраїлі: дім роззутого» (Втор 25: 5-10). Цей закон вдало пояснює Юлій Африкан в посланні до Аристина: «У євреїв родоводні записи велися або по природному роду, або по законному порядку. Поясню: якщо в сім'ї помирає глава, то його брат входив до вдови і народжував від неї дітей, які вважалися дітьми померлого. Це було названо «відновленням сім'ї». Так ось, коли родовід вівся по природному роду, то батьком дитини вважали живого батька (який був і його батьком по природі), а якщо по законному порядку – то померлий. Тому у одного батька могло бути кілька дітей, причому одні вважалися його дітьми, як і положено, а інші відносяться до сім'ї його померлого старшого брата і носили його ім'я. Робили вони це тому, що їм не була в повній мірі відкрита надія на воскресіння мертвих. Їх розуміння воскресіння і безсмертя було пов'язано з іменем людини – людина живе, поки

живе її ім'я – тому євреї намагалися увіковічнити своє ім'я таким чином. Тому в родословних записах «батько» міг бути і батьком по природі, і батьком по закону, хоча по природі і міг не бути ним» [Юлий Африкан, 93].

Що ж до багатоженства, як такого, то воно отримало свою остаточну форму теж в Законі Мойсея, але з деякими виправленнями та доповненнями в порівнянні з існуючою традицією. «Не бери дружини разом із сестрою її, щоб зробити її суперницею, щоб відкрити – наготу її при ній, за життя її» (Лев. 18:18). На противагу шлюбу Якова з Лією і Рахиллю подібні шлюби в ізраїлі забороняються, Законом Мойсея, цей шлюб по суті являється винятком.

Іншим законом, який стосується полігамних шлюбів Мойсей встановлює право первородства: «Якщо в кого будуть дві дружини – одна улюблена, а інша нелюба, і як улюблена, так і нелюба народять йому синів, і первістком буде син нелюбої – то при розділі синам своїм майна свого, він не може синові дружини улюбленої дати першість перед первородним сином нелюбої; але первістком повинен визнати сина нелюбої [і] дати йому подвійну частину з усього, що в нього знайдеться, тому що він є початок сили його; йому належить право первородства» (Втор. 21: 15-17). Женевська Біблія роз'яснює так цей закон: «Подібно до того, як «по жорстокосердю» народу було дозволено розлучення (Мф. 19: 8), точно так само і полігамія в часи Мойсея придбала певний статус. Нелюбима дружина мала свої права, син нелюбимої жінки, якщо він був первістком, не може бути позбавлений спадщини. Ці вказівки свідчать, що моральні закони, які лежали в основі книги Буття, відрізнялися від законодавства Мойсея, яке панувало у більш пізній час. Право первородства в час Ісава могло бути продано. Ізмаїл, який був сином наложниці, вважався, за традиціями того часу, сином Сарри і наслідником у домі (проте він був позбавлений спадщини)» [Женевская Библия, 1998, с. 271].

У Ізраїльтян хоча і була полігамія проте не було гаремів, в крайньому випадку у тому сенсі в якому ми бачимо її у древніх народів сходу який описує прот. Миколай Стеллецький у своїй книзі «Шлюб древніх євреїв» так: «Жінки чоловіка-деспота знаходилися у безвихідному становищі і були інструментом

для задоволення тваринної похоті, і де лишалися будь-якого усвідомлення людського достоїнства» [Стеллецкий Н. прот., 1892, с. 298].

Найяскравіші полігамні шлюби які ми бачимо в Біблії, це шлюби – Давида і Соломона. У Давида згідно Першої книги Параліпоменон було мінімум сім законних дружин, які народили йому 17 синів і одну дочку Фамар (можливо й більше було дочок, але в Біблії згадується тільки одна). Але це не всі сини Давида, тому що тут же сказано, «що крім синів від наложниць» (1 Пар. 3: 1-9). Що ж стосовно Соломона то Священне Писання говорить наступне: «І полюбив цар Соломон багато чужоземних жінок, крім дочки фараонової, моавитянок, аммонитянок, ідумеянок, сидонянок, хеттеянок, з тих народів, про які Господь сказав синам Ізраїлевим: «не входьте до них, і вони нехай не входять до вас, щоб вони не схилили серця вашого до своїх богів»; до них приліпився Соломон любов'ю. І було в нього сімсот дружин і триста наложниць; і розбестили дружини його серце його» (3 Цар.11: 1-3).

Блаженний Августин так говорить про пристрасть Соломона порівнюючи її з Давидовою: «У сина Давида – Соломона – ця пристрасть не була вже випадковою подібною до гостя, але панувала в ньому, як цариця, про що й Священне Писання згадує, називаючи Соломона жонолюбивим. Утім, і Соломон на початку царювання палко бажав мудрості, яку він придбав духовною любов'ю, а втратив через любов тілесну» [Августин Аврелій, блж. 2015, т. 5, с. 609-610]. Більше того, «примножувати жінок» царям забороняв закон (Втор 17:17). Існувала заборона на шлюби з представниками тих народів, землі яких завоював Ізраїль (Втор 7: 1-3; 23,12,13).

Ніде у Священному Писанні Старого Завіту ми не знайдемо вказівку чому було дозволено многоженство, але й самого дозволу чи Божественного повеління як такого ми не знаходимо. Дехто хоче підтягнути дозвіл полігамії під божественне повеління: «Ви ж плодіться і розмножуйтесь, і розповсюджуйтеся по землі, і примножуйтесь на ній» (Бут. 9: 7), яке було дане прабатькам у раю, а пізніше продубльоване після потопу Ною. Але рівно як і немає заборони ні з боку Бога ні з боку Мойсея, тільки введені деякі приписи

для обмеження зловживань. Тому виходячи з вище зазначеного сам початок полігамних шлюбів закладений ще в допотопний період носив характер, який був далекий від ідеалу, та базувався на людських пристрастях та похоті. Тому був відкинений Богом, як один із гріхів, через знищення людства водами потопу. В період вже після потопу, не маючи пояснення Біблії, ми можемо покластися на Святих Отців та дослідників і розглянути декілька важливих обставин. Перша обставина: у світі завжди було більше жінок, ніж чоловіків, по суті нічого не змінилося і зараз. Друга обставина: воєнні дії в древності були особливо жорстокими, з надзвичайно високим рівнем смертності. Третя обставина: існуючий у древні часи патріархальний сімейний устрій призводив до того що незаміжня жінка не могла себе матеріально забезпечувати. Поки жінка була неодружена вона повністю залежала від батька та братів, які забезпечували її життєдіяльність. Не вийшовши заміж вона могла стати блудницею або попасти в рабство. Тому з впевненістю можна припускати, що Бог дозволив полігамію щоб захистити жінок та забезпечити їх. Хоча, без сумніву, це явище було не ідеальним, життя в таких шлюбах було значно кращим за альтернативу, що існувала в ті нелегкі часи: рабство, голод чи проституція. І ще є просте цьому пояснення: Чоловіки можуть запліднити багатьох жінок в один і той же період, і це приводило до того, що людство розмножувалося значно швидше, ніж в звичайному моногамному шлюбі коли кожний чоловік може дати життя лише одній дитині раз на дев'ять місяців.

2.4. Закони очищення

Зараз існує ряд питань, які стосуються законів очищення жінки. Словосполучення «нечиста жінка» може турбувати і турбує багатьох людей, далеких від розуміння істини. На перший погляд людини «короткозорої» здається, що це щось страшне, можливо навіть огидне однак, у дійсності, це не так. Тут йдеться просто говорячи, про період самоізоляції, адже жінка в цей час має велику потребу у відпочинку і розумінні з боку оточення та рідних їй людей. Для всіх має бути зрозумілим, що визначення «нечистий» не є, у даному випадку, чимось тотожним або подібним слову «грішний». З погляду науковців, це очищення є необхідним періодом фізіологічного відновлення, яке триває сім днів.

Ці закони очищення можна поділити на дві категорії: місячні та післяпологові. Кожна з цих двох категорій і мала свій час тобто період очищення. В першому випадку період очищення проходив 7 днів, а в другому, в залежності від народженої дитини, якщо народжувався хлопчик, то 40 днів, якщо народжувалася дівчинка то 70 днів.

«Якщо жінка має течу крові, що тече з тіла її, то вона повинна сидіти сім днів під час очищення свого, і всякий, хто доторкнеться до неї, нечистий буде до вечора» (Лев. 15: 19). Закон повеліває зберігати ізоляцію в період очищення, але не дає відповіді чому, за відповіддю потрібно звернутися до блаженного Феодорита Кирського: «Понад те, дружина названа нечистою, щоб ніхто не мав спілкування з нею. Бо дехто каже, що від такого спілкування мав хворобу і проказу. Тому-то закон того хто доторкається до такої дружини називає нечистим. Законодавець же показав причини таких законів, коротко сказавши: «Так охороняйте синів Ізраїлевих від нечистоти їх, щоб вони не померли в нечистоті своїй, оскверняючи оселю Мою, яка серед них» (Лев. 15:31). Але якщо сказав Він, що і мимовільне опоганює, то явно, що тим паче бридке вільне. І всі ці закони вельми пристойні були ізраїльтянам, як людям вкрай хтивим. Що порушувалося, то було неважливо, але коли це дотримувалося, робило здатнішим до досконалості» [Феодорит Кирский блж., 2003, т. 1, с. 128].

«І все, на чому вона ляже під час очищення свого, нечисте; і все, на чому сяде, нечисте; і всякий, хто доторкнеться до постелі її, повинен вимити одягу свою й омитися водою, і нечистий буде до вечора; і всякий, хто доторкнеться до якої-небудь речі, на якій вона сиділа, повинен вимити одягу свою й омитися водою, і нечистий буде до вечора; і якщо хто доторкнеться до чого-небудь на постелі або на тій речі, на якій вона сиділа, нечистий буде до вечора; якщо переспить з нею чоловік, то нечистота її буде на ньому; він нечистий буде сім днів, і всяка постіль, на якій він ляже, буде нечиста (Лев. 15: 20-24). Ці закони аналогічні тим які стосувалися чоловіків, тут заборонялися будь які стосунки чоловіка з жінкою, все до чого доторкалася жінка просто потребувало омовіння водою і знову ставало придатним для вживання чи використання в побуті, і в кінці зазначеного періоду, після семи днів як закінчувалися кровотечі жінка ставала чистою.

Якщо ж кровотечі у жінки не були результатом місячних очищень, а явищем хворобливим і тривалим: «Якщо в жінки тече кров багато днів не під час очищення її, або якщо вона має течу довше звичайного очищення її, то весь час витікання нечистоти її, подібно як упродовж очищення свого, вона нечиста» (Лев. 15: 15-25) (як у зціленої Господом жінки, Мф. 9: 20). Професор Лопухін це місце коментує так: «Цей стан її за ступенем нечистоти абсолютно прирівнювався аналогічному хворобливому стану чоловіків (ст. 1-15). Так само, як і в останньому випадку, і після припинення хвороби тривав 7-денний стан нечистоти (ст. 13); «А коли вона звільниться від течі своєї, тоді повинна відрахувати собі сім днів, і потім буде чиста; у восьмий день візьме вона собі двох горлиць або двох молодих голубів і принесе їх до священника до входу у скинію зібрання; і принесе священник одного з птахів у жертву за гріх, а іншого у всепалення, і очистить її священник перед Господом від течі нечистоти її» (Лев. 15: 28-30) такі і жертви були потрібні: жертви – гріха і всепалення (ст. 14-15), [Лопухин А., 1987, т. 1, 457-458]. Якщо хвороба була затяжна і не проходила більше семи днів то для жінки вводився карантин. Цей так званий «карантин» є корисним як для жінки так і для її оточення, оскільки з тодішнім

рівнем медицини не відомо було через що відбуваються дані процеси та порушення в біологічному циклі в час коли вони вже мали пройти, і чи вони не шкідливі для оточуючих. Навіть після повного одужання людина ще сім днів вважалася нечистою, і перебувала ніби в «карантині», мабуть для того щоб попередити рецидив, і зашкодити згубному впливу як для себе так і для оточення.

Друга частина законів очищення жінки стосується періоду який настає після народження дитини: «І сказав Господь Мойсеєві, говорячи: скажи синам Ізраїлевим: якщо жінка зачне і народить немовля чоловічої статі, то вона нечиста буде сім днів; як у дні нечистоти від місячних її, вона буде нечиста; у восьмий же день обріжеться у нього крайня плоть його; і тридцять три дні повинна вона сидіти, очищаючись від крові своєї; ні до чого священного не повинна доторкатися і до святилища не повинна приходити, доки не виповняться дні очищення її» (Лев. 12: 1- 4). «Закон про очищення породіллі дається через одного Мойсея (а не разом і Аарона, як ін. закони ритуальної чистоти) – зважаючи на більш приватний його характер. Очисні приписи для післяпологового періоду жінки існували і у інших народів давнини, тільки в Ізраїлі закони ці мають чисто релігійний характер, відбиваючи в собі старозавітні основні ідеї: гріха і святості. Перші 7 днів по народженні хлопчикам 14 – по народженні дівчинки нечистота породіллі вважалася рівною нечистоті місячних очищень (Лев. 15: 19). Нечистота породілі в цей термін передавалася всім, хто до неї доторкався» [Лопухин А., 1987, т. 1 с. 443-444].

Єпископ Віссаріон (Нечаєв) зазначає наступне: «Обрізання встановлене Богом при Авраамі в знак заповіту з Господом обраного народу. У заповіт з Богом обрізання вводило тим, що освячувало здатність дітонародження, так що через це освячення чада Авраама по плоті, які народилися від обрізаних батьків – ставали дітьми Божими, плем'ям Божим, і самі, по звершенні над ними цього обряду, призначені були для того, щоб народжувати чад Божих, розмножувати плем'я Боже, членів Царства Божого. При Мойсеї Господь підтверджує закон обрізання. У наведеному вірші з книги Левит цей закон повинен бути

розглянутим в зв'язку з попереднім віршем, в якому сказано, що якщо жінка народить дитя чоловічої статі, то вона буде нечиста сім днів. З цього видно, чому обрізання встановлено здійснювати в восьмий день після народження немовляти. Це тому, що було б безглуздо з священним значенням обряду обрізання, здійснювати його тоді, коли і немовля за законом, перебуває в стані нечистоти від дотику до нього нечистої матері, і сам виконавець обряду причетний цієї нечистоти, торкаючись до нечистого немовляти і приймаючи його з рук нечистої матері» [Виссарион Нечаєв єп., 1891, с. 168-169].

«Якщо ж вона народить немовля жіночої статі, то під час очищення свого вона буде нечиста два тижні, і шістдесят шість днів повинна сидіти, очищаючись від крові своєї» (Лев. 12:5). Чому така різниця в строках очищення пояснює професор Лопухін: «За першим (7 днів або 14) періодом очищений наступав другий – менш суворої нечистоти, що складалася лише з тимчасового відлучення від святилища і всього священного: 33 дні при дитині чоловічої статі, 66 – жіночої статі. Збільшення терміну очищення для немовляти жіночої статі пояснюється думкою древніх, що немовлят жіночої статі народжувати набагато важче, і тому організм породілі важче відновлюється, ніж при народженні хлопчика; частково ж в зазначеній відмінності міг позначитися вплив біблійного погляду на жінку, як на джерело гріха в світі» [Лопухин А., 1987, т. 1, с. 443].

«Після закінчення днів очищення свого за сина або за дочку вона повинна принести однолітнього агня у всепалення і молодого голуба або горлицю в жертву за гріх, до входу в скинію зібрання до священника; він принесе це перед Господом і очистить її, і вона буде чиста від течі крові її. Ось закон про тих, хто народжує дитину чоловічої або жіночої статі. Якщо ж вона не в змозі принести агня, те нехай візьме двох горлиць або двох молодих голубів, одного у всепалення, а іншого в жертву за гріх, і очистить її священник, і вона буде чиста» (Лев. 12: 6-8). Закон наказував, щоб новонароджених єврейських немовлят чоловічої статі, представляли перед Богом, приносячи в дар дві горлиці або двох голуб'ят. Преподобний Ісидор Пелусіот так пояснює цей

обряд: «Під виглядом цих добродушних і незлобних птахів, щоб зазначити простоту і м'якосердя немовлят і навчаючи, що подібним очищається подібне. Немовлят Писання в іншому місці називає і агнцями, тому що тих хто віддаються шаленству, відрікаються від своєї природи і ображають її воно уподібноло козлам» [Исидор Пелусиот прп., 1859, кн. 1, с. 246].

Закони очищення були введені Мойсеєм найперше не для того щоб образити жінку, ізолювати від інших чи принизити її гідність показати її гіршою за чоловіка. Після місячних чи дев'ятимісячного виношування дитини тіло жінки ослабло і ставало більш чутливим до всяких збудників та хвороб. Цей час був призначений для того щоб жінка відпочивала і проводила його в спокої, бо навіть медициною доведено що в тиші, спокої та відпочинку людське тіло в рази швидше лікується та відновлюється. Тому ці закони були не для приниження жінки, а для її добробуту тому що піклувалися як про неї так і про її оточення.

2.5. Покарання за наругу над жінкою

Після гріхопадіння були пошкоджені стосунки між чоловіком і жінкою. Рівність яка панувала між ними і про яку неодноразово згадують Святі Отці була нівельована. «Жінці сказав: примножуючи примножу скорботи твої у вагітності твоїй; у болях будеш народжувати дітей; і до чоловіка твого жадання твоє, і він буде панувати над тобою» (Бут. 3: 16). Чоловік став господарем, головою сім'ї, а жінка стала його помічницею. Преподобний Исидор Пелусиот зазначає: «На початку дружина була рівночасна і удостоєна того ж права володіння; оскільки ж вона впала, то умалене і ослаблене право її, і вона підпорядкована владі чоловіка. Чи не винесла ти рівночестя, сказано їй, тому прийми применшення. До мужа твого жадання твоє, і той тобою володіти буде» [Исидор Пелусиот, прп., 1859, кн. 2, с. 456].

«Слова і він буде панувати над тобою» (Бут. 3:16) почали розумітися занадто буквально, подекуди навіть спотворено, і вважати жінку мало не якоюсь річчю в руках чоловіка, що нам показує історія народів Древнього Сходу. Тому щоб попередити таке ставлення яке було в цих язичницьких

народів причому прописане на законодавчому рівні, пророк Мойсей вводить певні постанови які забороняють наругу над жінкою і караються відповідно до вчиненого злочину.

В книзі Буття ми не бачимо поганого ставлення до жінки, жінка для прабатьків була не тільки помічницею і матір'ю його їх дітей, а й чимось більшим і на багато ближчим дійсно другою половиною. Крикущий випадок це згвалтування Діани дочки Якова і Лії: «Діна, дочка Лії, яку вона народила Якову, вийшла подивитися на дочок землі тієї. І побачив її Сихем, син Еммора евеянина, князя землі тієї, і взяв її, і спав з нею, і вчинив над нею насильство» (Бут. 34: 1-2). Хоча Яків по суті пробачив цей вчинок Сихему, і дозволив шлюб дочки з ним, сини Якова Симеон і Левій помстилися за честь своєї сестри вбивши всіх чоловічої статі в місті Сихемі. Професор Лопухін так коментує це місце: «Скориставшись болісними стражданнями і безпорадністю жителів Сихему, їх нездатністю до захисту і опору, Симеон і Левій (звані тут нарочито братами Діни, так як вони мали мстити за зганьблену честь єдиноутробної сестри) в співтоваристві, без сумніву, слуг своїх, озброївшись мечами, відважно справили поголовну різню всього чоловічого населення. Цю криваву справу легше можа бути виконати, через те що у сіхемлян, якщо вірити Йосипу Флавію, було тоді свято, і сторожа і жителі були в сп'янінні. Мідраш, бажаючи ніби згладити провину двох патріархів єврейських, каже, що кривава розправа Симеона і Левія була сигналом для озброєння і самого Якова проти навколишніх племен (Beresch. R. Par. 80, s. 395), причому посилається на (Бут. 48:22). Але біблійний текст не тільки нічого не говорить про участь Якова в злочині двох його синів, але прямо свідчить, що Яків був вкрай засмучений вчинком Симеона і Левія (Бут. 34:30) і вилив всю гіркоту засудження і прокляття цього вчинку на смертному одрі» (Бут. 49: 5-7), [Лопухін А., 1987, т. 1, с. 197].

Всі інші злочини проти жінки випадкові чи умисні вже прописані в книзі Вихід під час Синайського законодавства. Перший злочин який згадується це бійка між двома чоловіками: «Коли б'ються люди, й ударять вагітну жінку, і

вона викине, але не буде іншої шкоди, то взяти з винного пеню, яку накладе на нього чоловік тієї жінки, і він повинен заплатити її при посередниках» (Вих. 21:22). Феодорит Кирський так роз'яснює це місце з книги Вихід: «Коли тіло абсолютно утворюється в утробі, тоді вже зародок робиться живим. Бо і Творець створив спершу тіло Адамове, а потім вже вдихнув душу. Тому законодавець наказує, що якщо має в утробі дружина і в бійці викине і немовля вийде зображене, тобто таке яке абсолютно утворилося, то називати це вбивством і хто є причиною цього, того піддавати рівному з вбивцею покаранню, а якщо вийде ще не утворене немовля, то не ставиться в це провину вбивства, тому що немовля ще не одушевлене; втім, винний повинен заплатити пеню» [Феодорит Кирский блж., 2003, т. 1, с. 101].

В сучасному секулярному світі дуже багато хто і часто спекулює цією цитатою. І говорить що це пряма вказівка Біблії, де дозволяються аборти. Хоча ці слова не мають під собою ніякої ваги і спростовуються дуже легко. Цей закон стосується тільки конкретного випадку, вірогідність якого один на мільйон, тому що жінка тут не виступає одним із тих хто б'ється, її вдарили випадково, а аборт річ не випадкова, а холодно обдумана і виважена.

Це перша частина закону, але є ще й друга, суворіша: «А якщо буде пошкодження, то віддай душу за душу, око за око, зуб за зуб, руку за руку, ногу за ногу, обпалення за обпалення, рану за рану, удар за удар» (Вих. 21: 23-25). Якщо наслідком бійки, крім передчасних пологів, буде нанесення ушкодження самій вагітній жінці, то в цьому випадку потрібно поступати за таким правилом: «душу за душу», тобто життя за життя. Коментатори «Толкової Біблії» так пояснюють це місце: «Термін «душа», який вживається в Біблії для позначення життєвої сили, з видаленням якої жива істота вмирає, ставиться замість виразу «життя»: (Пс. 106: 5; Іон. 2: 8; Пс. 55: 7; 3 Цар. 17:21), око за око і т. д. Складаючи продовження попередньої мови, слова: «якщо станеться пошкодження, то» встановлюють і загальне правило про відплату за каліцтво (Лев. 24:20; Втор. 19:21; Мф. 5:38). Зло, заподіяне одним євреєм іншому, має

бути покаране таким же злом, – відплата проста, чутлива і здатна з силою попереджати злочин [Лопухин А., 1987, т. 1, 342-343].

Критикуючи цей закон відплати, блж. Августин говорить: «Справедливість фарисеїв є недосконалою: чи не перевершувати міри покарання, щоб хто-небудь не заплатив більше, ніж отримав; і ступінь ця велика. [З іншого боку,] важко знайти кого-небудь, хто, отримавши удар, захоче відповісти лише одним ударом, і, почувши одне лайливе слово, задовольниться відповісти одним подібним же. Навпаки, він буде надмірно карати або в пориві гніву, або справедливо вважаючи, що той хто образив першим повинен бути образений більше, ніж той, хто не ображав. Таких людей здебільшого стримує Закон, в якому написано: око за око, зуб за зуб, що означає, що покарання не повинно перевищувати злочину. І це початок світу. Однак досконалим є той світ, який зовсім не хоче покарання» [Августин Аврелій блж., 2015, т. 2, с. 128].

«Якщо звабить хто дівчину незаручену і переспить з нею, нехай дасть їй віно [і візьме її] собі за дружину; а якщо батько не погодиться [і не захоче] видати її за нього, нехай заплатить [батькові] стільки срібла, скільки належить на віно дівчатам»(Вих. 22: 16-17). Що ж до цього закону то він стосується чоловіка, і вся провина ставиться тільки на його відповідальність. Спокуса дівчини за словами Олександра Лопухіна є крадіжкою її вищого надбання – невинності, а разом з тим і знецінення її на випадок виходу заміж або продажу в рабство. Тому спокусник і платить віно в 50 шеклів (Втор. 22: 28-29) і в разі згоди батька на шлюб (Бут. 34: 11-12) одружується на ній без права розлучення на все подальше життя [Лопухин А., 1987, т. 1, с. 346].

«Якщо хто візьме дружину, і ввійде до неї, і зненавидить її, і буде зводити на неї порочні справи, і пустить про неї недобру чутку, і скаже: «я взяв цю дружину, і ввійшов до неї, і не знайшов у неї дівоцтва» (Втор. 22: 13-14). Але якщо це звинувачення неправдиве і батько нареченої це доводить перед старійшинами міста, розстеливши її одяг з ознаками дівоцтва (Втор. 22: 17). А якщо звинувачення чоловіка неправдиве, – він повинен заплатити сто шеклів

срібла. «І якщо чоловік багатий, то, заплативши, піддається нарузі; а якщо бідний, то піддається нарузі і дасть за себе заставу. І якщо через неможливість відпустити від себе дружину, буде мучити її, то підлягає за це покаранню» [Єфрем Сирін прп., 2014, т. 3, с. 824].

«Якщо ж хто в полі зустрінеється з дівчиною зарученою і, схопивши її, ляже з нею, то слід віддати на смерть тільки чоловіка, що лежав з нею, а дівчині нічого не роби; на дівчині немає злочину смертного: бо це те саме, як якби хто повстав на ближнього свого й убив його» (Втор 22: 25-26). Моральна чистота людини є запорукою її духовної чистоти. Якщо людина своє тіло осквернить блудом, то перш за все оскверняє свою душу, і цим безчестить святість Господню. Як тіло так і душа людини створені Господом. До того ж Ізраїльський, богообраний народ мав ще й спеціальне, месіанське покликання. Тому серед ізраїльського народу всякий блуд, всяке свідоме осквернення мало жорстоко викорінюватися [Марусяк М. прот., 2001, с. 257].

У народів Древнього Сходу закони які захищали жінок від насилля чоловіків були дуже рідкісними, жінка мало чим відрізнялася від рабині, а в деяких культурах жінка могла з волі чоловіка стати рабиною. Єврейські ж закони найперше і найголовніше, що робили – це присікали насилля, яке призводило до каліцтв як фізичних так і моральних. Присікалося сексуальне насильство, яке каралося грошовою пенею якщо дівчина не заручена, або смертю, коли жінка заміжня. Каралися навіть випадкові злочини. Тому закони Древнього Ізраїлю, з впевненістю можна назвати ліберальними і навіть «гуманними» по відношенню до того часу, але в наші дні були б засуджені як ті, що ущемляють права жінок і є «сексиськими».

РОЗДІЛ 3. СТАВЛЕННЯ ДО ЖІНКИ У НОВОМУ ЗАВІТІ І ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

*«А жінка, спокусившись, вдалася до переступу;
а втім, спасеться через народження дітей,
якщо буде у вірі й любові та в святості з цнотою»
(1 Тим. 2: 14-15).*

3.1. Ісус Христос і жінки

Із заходом першого Старого Завіту Бога з людиною і на зорі Нового Завіту, докорінно змінюються всі принципи закладені в Першому, тому що Перший Завіт, за апостолом Павлом, був тільки «дітоводителем до Христа», був тільки буквою, а прийшов «Дух який усе животворить». Зі зміною Завіту змінилося і ставлення до жінки.

Християнство вперше подивилося на жінку як на людину, побачило в ній самостійну цілісну особистість, не рівну чоловікові, але і не менш цінну для Бога, ніж він. У християнстві жінка перестала бути чимось нечистим, злим, перестала бути річчю і власністю чоловіка, перестала, нарешті, бути тільки матір'ю або дружиною. Перш за все, християнство запропонувало принципово нову оцінку людини, актуалізувавши ідею творіння «за образом і подобою». Нове вчення стверджувало, що «немає юдея, ні грека, немає раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, бо всі ви одне у Христі Ісусі» (Гал. 3:28). Принципово важливо зрозуміти, що в цьому запереченні немає ні найменшого презирства до статі або шлюбу, але стверджується, навпаки, рівність статей перед Богом, цінність особистості, а не чоловічого або жіночого. Звичайно, рівність ціннісна не означає рівності функціональної, не стирає різницю – і це важливо усвідомлювати і відчувати, інакше християнські постанови можуть бути при бажанні легко витлумачені в дусі «войовничого фемінізму» [Легойда В., 2002].

Навіть в час приходу Ісуса Христа та в час написання Четвероєвангелія ще відчувається прохолода по відношенню та ставленню до жінок. Це нам показують неодноразові приклади з Євангелія: «насичення хлібами та

рибинами п'яти тисяч чоловік не рахуючи жінок і дітей» (Мф. 14: 21). Живучи в Новому але ще дихаючи Старим Завітом самі Євангелисти ще тримаються давніх передань, тому за словами блж. Ієроніма Стридонського було таке числення: «А жінки і діти, або стать слабка і вік молодший, не гідні обчислення. Тому ж і в Книзі Чисел, – коли б не описувалися священники та Левити, військо або кількість тих хто воює, – без вказівки числа залишаються раби, жінки, малолітні і незнатний народ» [Ієронім Стридонський блж., 2017, т. 5 кн. 2, с. 476].

Не менш значущий випадок, в біблійній історії, який вже тоді переламав світогляд та погляд апостолів які були ще під впливом безглузлого вчення равинів про відношення між чоловіком і жінкою в Царстві Месії, була бесіда з самарянкою, де сказано: «В той час прийшли ученики його і здивувалися, що він розмовляє з жінкою» (Ін. 4: 27). Єпископ Михаїл Лузін так тлумачить це місце: «Східний звичай приписував суворі кордони в спілкуванні чоловіка з жінкою (Lightfoot, Schöttgen), а юдейські равини посилили це ще своїм вченням, доведеним до забобону, за яким з жінкою і немає чого говорити про релігійні предмети, бо вона до релігійного навчання не здатна. «Не розмовляй довго з жінкою». «Ніхто не може на дорозі (або на вулиці) розмовляти з жінкою, навіть зі своєю законною дружиною». «Краще спалити слова закону, ніж навчати них жінку», – ось були равинські вислови. Але ж, жоден з них (Апостолів) не сказав: з благоговіння до лиця свого великого Вчителя. Можливо, вони стали вже помічати, що Він влаштовує нові порядки в Своєму новому Царстві, нові відносини між людьми в морально-соціальному сенсі» [Михаїл Лузін єп., 2003, с. 142]. Оскільки розмова з жінкою в дорозі за словами професора Лопухіна у юдеїв вважалася не умісною, а це згадується на першому місці не зважаючи на ворожнечу яка з давніх часів панувала між юдеями та самарянами [Лопухин А., 1987, т. 3, с. 352].

Наступний і не менш важливий приклад, це зцілення кровоточивої. «А коли він ішов, народ тиснув Його. І жінка, що страждала кровотечею дванадцять років, яка, витратити на лікарів увесь маєток, і жоден не міг

вилікувати її, підійшовши ззаду, доторкнулась до краю одежі Його; і тієї хвилини спиналася їй кровотеча» (Лк. 8: 41-43). Цим вчинком кровоточива жінка порушила декілька важливих законів очищення (Лев. 15: 15-25), оскільки все чого вона торкнулася, чи це людина, чи тварина, чи якийсь предмет побуту, вважалося нечистим до вечора і оскверняло людину, а сама жінка мала постійно знаходитись в карантині, відлучена від людей. Чому Бог попустив це, і чому цей вчинок не був покараний згідно встановленого Законодавства Мойсея пояснює святитель Микола Сербський: «Кровотеча у жінки, навіть природна, є свого роду бич, який приборкує пристрасті і приводить її до смирення. А постійна кровотеча, протягом цілих дванадцяти років, – істинне пекло з мук, сорому і нечистоти. Ця жінка лікувалася і на лікування витратила весь свій маєток, але допомоги не було, бо ніким з лікарів вона не могла бутивилікувана. Уявіть собі її щоденне миття і переодягання, її тривогу і її сором! Здавалося, Бог тільки для того її і створив, щоб з неї текла кров і щоб вона закінчила свої дні на землі, безуспішно намагаючись зупинити цю хворобу, в тяжкій муці і невимовному соромі. Так здається і нам у всякій важкій хворобі. Але насправді Бог промишляв про неї, як промишляє Він про всяке Своє творіння. Її хвороба була для спасіння її душі і для великої слави Божої» [Николай Сербский свят., 2010]. На питання чому вона не доторкнулась відкрито відповідає Євфимій Зігабен: «Тому що знала, що вона в нечистоті і боялася, будучи нечистою, торкатися до Того, Хто чистий, адже закон забороняв це. Але чому тоді вона не просила про одужання, вставши віддалік? Тому що соромилася, що ця її хвороба стане всім відома. А разом з тим і побоювалася, як би в разі викритої її хвороби не відігнали її б від народу через її нечистоти» [Зигабен Євфимий, 2000, с. 116-117].

І знову бачимо що Ісус не дивиться на обличчя чи стать, на приналежність до богообраного народу чи до язичників, а дивиться на віру людини. Про це нам свідчить історія сцілення дочки хананеянки яка тяжко біснувалася. Святитель Іоан Златоустий коментуючи це місце із Священного Писання, розглядає перешкоди, які заважали цій жінці приступити до

Спасителя. На перше місце він ставить стат'ю, а після цього наступною перешкодою ставить її національність: «Ось послухаємо, як жона хананейська, іноплеми́нниця, що страждала в скорботі душевній, коли побачила Лікаря душ і Сонце правди, яке світить тим хто сидить у темряві, з якою старанністю, з якими полум'яними ревностями приступила до Нього, і ні та обставина, що вона була жінка, ні та, що була чужинка, не утримувало її, але, знехтувавши всі ці перешкоди, вона приступила і сказала: «помилуй мене, Господи, дочка моя тяжко біснується» [Іоан Златоустий свят., 2010, т. 4 кн. 2, с. 41].

Слід зазначити деякі факти, що стосуються цієї жінки. По-перше, в її серці була любов. «Нещастя її дитини стало її нещастям». Вона могла бути язичницею, але в її серці була любов до дитини, яка завжди є відображенням любові Божої до Своїх чад. Ця любов штовхнула її звернутися до чужоземця; ця любов змусила її бути наполегливою навіть тоді, коли вона зустріла глухе мовчання; ця любов змусила її спокійно винести, здавалося б, різку відмову; та ж любов давала їй здатність бачити за словами Ісуса співчуття. Рушійною силою в серці цієї жінки була любов, і немає нічого, що було б сильніше, і що було б ближче Богу, ніж любов. По-друге у цієї жінки була віра. а) Ця віра росла від спілкування з Ісусом. Спершу вона називала Його Сином Давидовим. Це був загальновідомий, поширений політичний титул. Цим титулом називали Ісуса, великого чудотворця, в світлі земної сили і слави. Ця жінка прийшла, щоб випросити ласку як у великої і всемогутньої людини. Вона прийшла з якимсь забобонним почуттям, з яким приходять до чарівника. Потім же вона назвала Його Господом. Ісус змусив її подивитися на Себе, і вона побачила в ньому щось таке, що взагалі не можна виразити словами, щось справді Божественне, а саме таке відчуття і хотів пробудити в ній Ісус, перш ніж виконати її наполегливе прохання. Він хотів, щоб вона побачила, що треба звертатися не з проханням до великої людини, а з благанням до Бога Живого. Можна помітити, як зростає віра цієї жінки, коли вона опинилася віч-на-віч з Христом, поки, нарешті, вона побачить, хоч і дуже віддалено, Хто Він насправді. б) Ця віра проявилася з поклонінням. Жінка спершу йшла за Ісусом,

а закінчила тим, що встала на коліна; вона почала проханням, а закінчила благанням. По-третє у цієї жінки була залізна наполегливість. Її нічим не можна було збентежити. Як хтось сказав, багато людей моляться лише тому, що не хочуть втратити можливість: вони не вірять по-справжньому в молитву, вони просто відчують, що може, щось трапиться. Ця жінка прийшла до Ісуса не тому, що вважала, що Він, може, допоможе їй – Він був її єдиною надією. Вона прийшла з повною надією, з гострим почуттям потреби, і відмова не могла її збентежити. Для неї молитва була не формальним ритуалом, а виливом пекучого бажання її душі, яка відчувала, що не може задовольнитися відмовою. По-четверте у жінки був особливий дар бадьорості. У неї були великі проблеми і неприємності, все було дуже серйозно, і вона все ж могла посміхатися; вона була життєрадісна. Бог любить світлу, радісну віру, очі якої світяться надією, яка завжди може освітлити морок. Ця жінка принесла Ісусу прекрасну і сміливу любов і зростаючу віру в міру того, як вона стояла на колінах перед Ісусом, тверду наполегливість в незламній надії і неослабну бадьорість. Така віра буде почута в своїх молитвах [Баркли У., 1986, с. 136-137].

З Євангелія ми бачимо що Ісус дуже часто любив відвідувати Віфанію. У цьому селі неподалік Єрусалима проживав чоловік на ім'я Лазар якого любив Ісус. Він мав двох сестер Марфу і Марію. Лука у своєму повіствуванні не згадує про Лазаря, тому на думку професора Олександра Лопухіна, Ісус прийшов не в дім Лазаря, а в дім його сестри Марфи, яка жила в тому самому селі що і її брат: «Чи було це під час подорожі Господа в Єрусалим на Пасху страждань або ще раніше того – сказати з рішучістю нічого не можна... Не говорить також Лука, що це за село, де жили Марфа і Марія. Якщо, це було на шляху до Єрусалиму, то можна бачити тут вказівку на Віфанію, де жив Лазар (Ін. 11: 1; Ін. 12: 1). Очевидно, в джерелі, яким тут користувався євангелист Лука, не позначено було ні імені селища, ні імені господаря будинку - Лазаря. Мабуть, прийнятий був Христос сестрами навіть не в домі Лазаря, а в домі Марфи, яка могла мати сама свій будинок в тій же Віфанії» [Лопухин А., 1987, т. 3, с. 417-418].

Підсумком цієї події ми можемо вважати слова Ісуса Христа: «Марфо! Марфо! Ти турбуєшся і клопочешся про багато що. А потрібне ж тільки одне; Марія ж благу обрала частку, яка не відніметься від неї» (Лк. 10: 41-42). Тут ми бачимо що Ісус жінок ставить на рівні з чоловіками. Він вдячний за ту трапезу, про яку потурбувалася Марфа, але це лишнє, в порівнянні з трапезою духовною, яку приготував Ісус для господарів дому. Тому з упевненістю можна сказати що Марфа представляє собою жінку старозавітню, яка має турбуватись тільки про домашні справи, про сім'ю, про дім, а слова які пов'язані з Писанням та Пророками, це справи чоловіка. Марія ж жінка новозавітня, яка на рівні з чоловіками слухає і приймає спасительні слова Ісуса, які так необхідні для здобуття Царства Божого. Тому святий Ігнатій Брянчанінов дає таку оцінку діям Марфи: «Тілесний подвиг дуже часто супроводжується важливим недоліком. Цей недолік полягає в тому, коли подвижник вправляється в подвиг нерозважливо, коли дає подвигу зайву ціну, коли звершує тілесні подвиги заради самих тілесних подвигів, помилково укладаючи в них і обмежуючи ними все проживання своє, все богодогодження своє. З такою неправильною оцінкою завжди пов'язане приниження духовного подвигу, прагнення відвернути від нього тих хто займається ним. Це сталося з Марфою. Вона визнала поведінку Марії неправильною і недостатньою, а свою ціннішою, більш гідною поваги. Милосердний Господь, не відкидаючи служіння Марфи, поблажливо зауважив їй, що в її служінні багато зайвого і суєтного, і що справа Марії є справою істотнішою. Цим зауваженням Господь очистив подвиг Марфи від зарозумілості і навчив робити тілесне служіння зі смиренням» [Ігнатій Брянчанінов свят., 2014, т. 3, с. 325-326].

Все земне служіння Ісуса Христа Його супроводжували жінки. Навіть коли всі учні розбіглися під час хресних страждань, жінки залишилися: «Там було також багато жінок, що дивилися здалеку; вони йшли за Ісусом з Галилеї, слугуючи Йому; між ними були Марія Магдалина і Марія, мати Якова та Іосії, і мати синів Зеведеєвих» (Мф. 27: 55-56). Чому жінки ішли за Христом блаженний Ієронім Стридонський пояснює так: «Жінки своїм наставникам

прислужували в їжі і в одязі з власних коштів. Це відповідало звичаєм юдеїв. Такої практики не було в законі язичників, і вона навіть могла стати спокусою для них. Сам Павло згадує, що не дотримувався цього звичаю: Чи ми права не маємо водити з собою сестру, дружину, як і інші апостоли, і Господні брати, і Кифа? (1 Кор. 9: 5). Ці жінки прислужували Господу з власних коштів: Йому була користь від їх підтримки, а вони мали користь від Його духовного благословення. Не слід розуміти це так, що Господь всіх і за все не хотів дбати про їжу; скоріше, Він використовував цю можливість для навчання їх» [Перонім Стридонський блж., 2017, т. 5 кн. 1, с. 613].

Терплячи з Ісусом його муки на хресті, бачачи його страждання і смерть, жінки першими і сподобилися бачити воскресіння Спасителя, були першими кому Ісус з'явився після свого воскресіння, і це були – його послідовниці Марія Магдалина та «інша Марія», як її названо в Біблії. Ісус міг з'явитись Петру, Івану чи ще комусь зі своїх учнів-чоловіків. Проте така честь випала саме жінкам. Ангел наказав їм засвідчити воскресіння Ісуса перед його учнями. Після цього сам Ісус попросив їх: «Підіть скажіть моїм братам» (Мф. 28: 5-10). На нього не впливали упередження тодішніх євреїв, які вважали, що жінка не мала права давати свідчення. Блаженний Феофілакт Болгарський говорить наступне: «Так як жіноча стать засуджена була на скорботу, то Господь через воскресіння Своє дав жіночій статі радість і благословив її. З цієї причини і вони з глибоким благоговінням до Нього і честі тримати ноги Його, не сміючи, внаслідок скромності, торкнутися інших частин тіла, крім крайніх частин тіла Його. Деякі ж кажуть, що вони навмисно вхопилися за ноги Його, щоб пізнати, воістину чи Він воскрес і чи це не мрія, чи не дух це, бо вони думали, що це – дух» [Феофілакт Болгарський, 2007, т. 1, с. 535].

Святитель Іоан Златоустий у своєму Слові на Пасху говорить про цю подію так: «Після воскресіння, Його швидше за всіх бачать жінки; як жінка ввела в світ перший гріх, так перша сповіщає і життя світу. Тому-то і чують жінки священний голос: «радійте», – щоб перша печаль згладилась радістю

воскресіння, і щоб для невіруючих засвідчено було Його воскресіння з мертвих разом з тілом» [Іоан Златоустий свят., 2010, т. 8 кн. 2, с. 590].

3.2. Жінка в Новому завіті

Після П'ятидесятниці і заснування нового суспільства, про яке апостол Павло у посланні до Галатів говорить наступне: «Немає вже ні юдея, ні язичника; нема ні раба, ні вільного; нема ні чоловічої статі, ні жіночої; бо всі ви – одно в Христі Ісусі» (Гал. 3: 28), змінився і погляд на жінку, як на істоту яка, ще на початку проповіді Ісуса Христа, через навіювання єврейських вчителів і законників, в очах апостолів була чимось таким, що потрібне чоловіку для продовження роду та втіхи. Святитель Феофан Затворник дає правильне розуміння цієї цитати вказуючи: «Коли таким чином всі християни благодаттю Святого Духа творяться внутрішньо по одному образу – Господа Ісуса Христа, то зрозуміло, що вони всі по духу однакові. Як зовні люди мають свій тип, який відрізняє їх від усіх інших творінь, так християни в нутрі мають один тип морально-релігійного ладу, який відрізняє їх від усіх людей. «Усі мають один вигляд і один образ Христа». Зовнішність в християнстві - ніщо. Воно має справу з душею. Зовнішні переваги і не переваги ніякого впливу не мають на власне християнську гідність. Тут все залежить від сили віри, відданості Христу Господу і готовності на всякі пожертвування в служіння Йому. Міра цих розташувань визначає в душі міру прийнятності благодатних сил. Звідси можна бачити, що раб і простолюдин стоять іноді незрівнянно вище мудрих і царів, і слабка жінка вище чоловіків» [Феофан Затворник свят., 2005, с. 374-376].

Разом з «облаченням в Христа» серед віруючих, як членів церкви, і як особистостей, по відношенні до Бога, перестають мати будь-який сенс національні, соціальні та статеві відмінності. У стародавньому, дохристиянському, світі мудреці іноді висловлювали урочисту подяку богам, що вони створили їх чоловіками, а не жінками, елінами, а не варварами, а єврейські равини до цього додавали подяку, що Бог створив їх не язичниками і

не рабами. Тепер в християнстві, як очевидно відчують і самі галати, не може бути особливого засмучення від того, що хтось наприклад не належить до чоловічої статі або до єврейського народу: через Христа до Бога мають тепер доступ люди будь-якого становища [Лопухин А., 1987, т. 3, с. 212].

Отже, статева приналежність втратила якесь своє так би мовити «сакральне» значення, але з приходом християнства жіноча стать отримала такі права, про які навіть не могла мріяти жінка Першого Завіту, але як за звичай жодні широкі права не обходяться без обов'язків які були накладені Священним Писанням. Одним із найважливіших прав і обов'язків як і завжди для двох статей був шлюб. Шлюб який отримав нове значення та наповнення, протележне шлюбу старозавітному. Найповніше таїнство шлюбу описує апостол Павло у своєму посланні до Ефесян. Архієпископ Аверкій Таушев так коментує це місце: «Друга половина п'ятого розділу присвячена повчанням про обов'язки подружнього життя. Тут Апостол представляє подружній союз, як образ таємничого союзу Господа Ісуса Христа з Церквою, тому ці вірші 20-33 становлять зміст Апостольського читання при здійсненні таїнства шлюбу. Від чоловіків Апостол вимагає самовідданої любові до своїх дружин, а дружинам наказує повне підкорення чоловікам: «дружини, коріться своїм чоловікам, як Господеві» (ст. 22) – так як: далі Апостол пояснює, що «чоловік голова дружини, як і Христос глава Церкви»(ст. 23), то «як Церква кориться Христові, так і дружини своїм чоловікам у всьому» (ст. 24) тобто у всьому доброму. З цього ясно видно, що покора заповідається дружинам аж ніяк не рабська і вимушена, а «як Господу», тобто щира і сердечна, засноване на любові. Верховенство чоловіка в християнському шлюбі має розумітися тільки, як першість, завжди немінуча у всяких союзах і суспільствах, що складаються з декількох осіб, але не як панування» [Аверкий Таушев архієп., 2000, с. 259].

Професор Лопухін це місце тлумачить так: «Жінкам Апостол повеліває покорятися своїм чоловікам, а чоловікам наказує любити своїх дружин і бути готовим покласти за них своє життя, подібно до того як Христос віддав своє життя за людей. При цьому Апостол викладає вчення про християнський

шлюб, як образ єдиного нерозривного союзу Христа і Церкви. Апостол Павло тут хоче підкорення дружини чоловіку, що суперечить сучасній рівноправності чоловіка і жінки. Але потрібно зазначити що апостол як і взагалі християнство не хоче принизити жінку. Християнство навпаки звільнило жінку від того рабського стану в якому вона перебувала в дохристиянському світі, і признало релігійну і моральну рівність жінки і чоловіка. Якщо апостол підкоряє жінку чоловікові в домашніх умовах то він робить це згідно з творчими установами Бога» [Лопухин А., 1987, с. 267-268].

Але якщо чоловік голова дружини і дружина зобов'язана йому коритися, то – звідси починається навчання чоловіків – і чоловіки зобов'язані свої вимоги до дружин співставляти з любов'ю. Вони повинні любити своїх дружин і любити саме так, як Христос полюбив Церкву і Себе віддав за неї. Таким чином Ап. навчає чоловіків самопожертви в видах істинної користі їхніх дружин. Але зараз же, щоб уникнути будь-яких непорозумінь і перекручувань, яким могла піддатися ця вимога Апостола з боку дружин, Ап. вказує кордони, якими має визначатися ця самопожертва чоловіка. Христос створив істинну і досконалу Церкву яка немає «ні плями, ні пороку», тому й чоловік має бачити свою дружину досконалою, без пороків, плям, зморшок і тому подібне. Чоловік повинен дивитися найперше на духовну красу дружини, а вже потім на тілесну: тому блаженний Феофілакт дає таку настанову: «І так як Христос – джерело всіх благ для Церкви, так і ти будь тим же для своєї дружини; і як Він повідомив душевну красу Церкви, так і ти піклуйся про це, а не про тілесну красу. І якщо ти будеш шукати душевної краси в своїй дружині, то скоро її створиш в ній, впорядковуючи її і роблячи славною по духу і для себе, і для Бога» [Феофелакт Болгарский блж., 2007, т. 4, с. 212].

Приклад про відношення Христа і Церкви, є не зовсім зрозумілим для багатьох чоловіків. Тому апостол все спрощує і говорить доступною мовою: «Так повинні чоловіки любити своїх жінок, як свої тіла: хто любить свою жінку, любить самого себе» (Еф. 5: 28). Згадуючи створення Єви від Адама прп. Феофан Затворник доступно пояснює слова апостола Павла: «Бо, хто знає, як

створена жінка, той не може дивуватися, як дружина є тіло чоловіка. Праматір Єва була взята з праотця Адама, і Адам прямо визначив її, кажучи: Ось плоть від плоті моєї. Але що тоді фізично скоєно, то потім за законом, Богом покладеному, відбувається у чоловіка з дружиною морально. У шлюбі чоловік дружину має, в почутті своєму, частиною себе самого; і дружина в почутті своєму має себе невідділеною від чоловіка, так що на ділі виходить, що вони обидва – плоть єдина, тобто одна істота, одна особа. Апостол ніби і говорить: нічого тебе вчити, як любити дружину; люби, як частину тебе самого. Звичайно, любов до дружини вимагає жертв, але ці жертви не на бік, а на тебе ж. Любячи дружину, себе любить. Отже, і жертвуючи для дружини, на себе жертвує» [Феофан Затворник свят., 2004, с. 550-552].

У Апостола досить розкрито вчення про ставлення подружжя один до одного і про їх взаємну любов. «Отже, кожен із вас нехай любить свою жінку, як самого себе; а жінка нехай боїться свого чоловіка» (Еф. 5: 33). І тому цей вислів служить тільки повторенням слів, пов'язаних на початку про покору дружин чоловікам. Тому професор Іванов пише: «Дружина повинна коритися чоловікові, любити його, боятися його, як боятися діти батьків, хоча і люблять їх і улюблені ними; повинна боятися порушення своєї любові і вірності чоловіку. Зрозуміло, що тут не йдеться про рабський страх і підпорядкування, яке помічалось в дохристиянський час у різних народів. Навпаки, підкоряючись часом чоловікові і в явному його заблудженні – заради миру і злагоди, і знаючи що весь тягар відповідальності за сім'ю лежить саме на чоловікові – вона творить справу угодну в очах Божих, Котрий за молитвами її може напоумити чоловіка і привести все до благополуччя» [Іванов А., 2002, с. 729-730].

У дбайливості про добру поведінку християн Апостол Петро звертає увагу і на порівняно з чоловіками слабкість жіночої статі як фізичну, так і душевну, і радить чоловікам поводитися з дружинами розсудливо, не зловживаючи правами і силою і не відступаючи від правил чистого життя: «Також і ви, чоловіки, поведіться розсудливо з жінками, як немічному посуду, віддаючи їм честь, як співспадкоємницям благодатного життя, щоб не було вам

перешкод у молитвах» (1 Пет. 3: 7). За словами професора А. Іванова: «Ставлення чоловіка-християнина до своєї дружини повинно ґрунтуватися на тому високому погляді на дружину, що і вона такий же храм або посуд Духа Божого, як і чоловік, тому що в Царстві Божому немає «ні чоловічої статі, ні жіночої» (Гал. 3:28), і всі спадкоємці того благодатного життя – і дружинам, як спадкоємицям, повинна бути надана від чоловіків честь нарівні з чоловіками. Кращим, очевидним доказом взаємної поваги подружжя може і повинна служити загальна сімейна молитва» [Іванов А., 2002, с. 478].

Також постановами Церкви були регламентовані змішані шлюби. Суть цієї постанови відкриває апостол Петро говорячи: «Також і ви, жінки, будьте покірні своїм чоловікам, щоб деякі з них, які хоч і не підкоряються слову, життям своїх жінок без слова приєднувались, коли побачать ваше чисте, богобоязне життя» (1 Пет. 3: 1-2). Так він вимагає і від дружин, щоб також корилися чоловікам, хоча б ці чоловіки були язичниками. Звичайно, дружинам християнка нелегко було жити з чоловіками язичниками, бути свідками їх забобонів, поклоніннь перед ідолами та, можливо, терпіти від них утиски за віру; але все це не повинно було утримувати дружин від покори чоловікам. Вони повинні були підкорятися їх владі у всіх випадках, що не ображали християнської совісті, виконувати накази чоловіків, нічого не робити без їх згоди в житті сімейному та господарському. Тому єпископ Віссаріон Нечаєв говорить: «Не повинно було бентежити дружин християнок і те, що чоловіки їх «не коряться слову» істини. Послух чоловікам в з'єднанні з чистим і благочестивим життям міг полегшити їм працю навернення чоловіків до християнської віри. Чоловіки без слів, без особливих зусиль з боку дружин подіяти на них проповіддю Євангелія, могли бути залучені до християнської віри життям своїх же дружин» [Виссарион Нечаєв єп., 1896, т. 3, с. 59-60].

Апостол Павло застерігає від розривів таких шлюбів, через неправильне розуміння і говорить: «Іншим же кажу я, а не Господь: коли який брат має жінку невіруючу, і вона згодна жити з ним, то він не повинен залишати її; і жінка, яка має чоловіка невіруючого, і він згодний жити з нею, не повинна

залишати його. Бо невіруючий чоловік освячується жінкою віруючою, невіруюча жінка освячується віруючим чоловіком. Інакше діти ваші були б нечистими, а тепер святі» (1 Кор. 7: 12-14). Апостол прямо вказує, що ці слова не є Божественною постановою, тому що Христос зовсім нічого не говорив про змішані шлюби, але свідчить від себе, оскільки в той час було дуже багато шлюбів як у Коринфі так і в інших церквах де один із подружньої пари був християнином, а інший юдеєм, або язичником, тому ми знаючи його авторитет у Церкві повинні приймати ці постанови без будь-яких застережень, тому святитель Феофілакт Болгарський і вказує що: «людина залишається в невірі через незнання, яке можливо, і скінчиться, а блуд відбувається внаслідок явного розбещення. Крім того, розпусник уже сам перш відділив себе, бо віднявши свої члени у дружини, зробив їх членами блудниці; між тим, як невірний не вчинив гріха проти плотського єднання, або краще сказати, через це єднання він можливо, і прилучиться й до віри. Не кажу вже про те, що і порядок життя перекрутиться, і Євангеліє піддасться нарузі, якщо вірна половина відокремиться від невірної. Розглянуту заповідь апостола відноси до того тільки випадку, якщо чоловік і дружина з'єдналися шлюбом, коли ще обидва перебували в невір'ї, але після та чи інша сторона навернулися до віри. Бо, якщо раніше тільки один чоловік був невіруючим, або тільки одна дружина, то віруючій половині зовсім не дозволялося вступати в шлюб з невіруючою: це видно з слів апостола, бо не сказав він: якщо хто забажає взяти невіруючу, але: коли який брат має. Він не просто наказує жити віруючій половині з невіруючою, але тільки в тому випадку, якщо остання побажає того; бо це означає: згодна, тобто якщо побажає» [Феофілакт Болгарський блж., 2007, т. 5, с. 393-394].

Звідси випливає що вже за Божественним промислом чоловіку надана першість у сімейному житті, тому що ця першість є сукупністю обов'язків які не під силу жінці. При цьому апостол звертається тільки до дружин християнок, які розуміють, що їх покора чоловікам, не є щось погане, а тому що вони бачать у своїх чоловіках представників Господа Ісуса Христа, який Сам невидимо

перебуває в сім'ї. Якщо дружина підкоряється своєму чоловікові «в Господі», то для неї втрачає вагомість і актуальність питання рівності жінки-дружини.

3.3. Зовнішній вигляд жінки

На зорі Християнства в громадах були вироблені певні правила які стосувалися всіх членів Церкви. Ці правила, а можна сказати навіть апостольські і пастирські постанови, були висловлені для того щоб відрізнити мале Стадо Христове, від оточуючих його язичників та євреїв, і для забезпечення порядку і благопристойності всередині самих громад. Одне з таких важливих питань це зовнішній вигляд жінки у зібранні. У зібранні не як у громаді, а у зібранні молитовному – спільному богослужінні.

У Першому посланні до Тимофія апостол Павло говорить: «щоб також і жінки, в пристойному вбранні, з соромливістю і цнотливістю прикрашали себе не заплітанням волосся, не золотом, не перлами, не дорогоцінним одягом, а добрими ділами, як личить жінкам, які присвячують себе благочестю» (1 Тим. 2: 9-10). Якщо апостол Павло у своєму посланні, акцентує увагу на цьому питанні, то це свідчить про те, що в Церкві були з цим якісь проблеми чи неоднозначності. Апостол вказує, в чому полягає справжня прикраса жінки християнки, до придбання якої, як єдиної істинної прикраси, що підносить красу її. За словами єпископа Михаїла (Лузіна): «Негідною жінки-християнки прикрасою апостол вважає зовнішнє заплітання волосся, на що так винахідлива жіноча суєтність під впливом невичерпних мод, золоті убори та ошатність одягу. Засуджуючи ці види прикрас, апостол, звичайно, не радить неохайності, він тільки засуджує розкіш і прояви жіночого марнославства і метушливого прагнення залучати чоловіків зовнішніми зачісками та одягом. На противагу цьому суєтному, недостойному жінки-християнки одягню та прикрашанню апостол вказує справжню красу – внутрішню і духовну» [Михаил Лузин еп., 2009, с. 236].

Чим небезпечний розпусний одяг і прикраси? І чому про це так часто говорить апостол Павло? Святитель Іоан Златоустий на ці питання дає таку

відповідь: «Не бери приклад з блудниць. Вони за допомогою такого наряду привертають до себе багатьох коханців, і через це багато хто накликали на себе погану славу і не отримали ніякої користі від цих прикрас, тому що багатьом через таку думку завдали шкоди. Подібно до того, як розпусна жінка, хоча б і користувалася славою цнотливої, не матиме ніякої користі від цієї слави, коли Той, Хто судить таємне, свого часу приведе все до відома, так і цнотлива жінка, якщо вона своїм вбранням встигне набути славу (жінки) поганого поводження, не отримає ніякої користі від своєї цнотливості, бо багато через цю славу були приведені до смерті. Але чому ж я буду страждати, скаже інша, якщо інший стане підозрювати мене? Ти подаєш привід до того своїм вбранням, поглядом, рухами. Тому Павло так багато говорить про одяг і про сором» [Іоан Златоустий свят., 2010, т. 11 кн. 2, с. 238-239].

«Дружина нехай покоряється своєму чоловікові, тому що чоловік є глава дружини» (1 Кор. 11: 3), і говорить що дружина має бути «благоугодною йому служіннями своїми, і щоб ради неї був щасливий чоловік». Якщо дружина хоче бути угодна Богу то не повинна одягатися, і прикрашати так себе щоб подобатися іншим чоловікам, і не наслідувати розпусних жінок. Християнки не повинні наслідувати таких жінок, і повинні прагнути до того щоб подобатися своєму чоловікові. І говорить: «Шлях свій звершуй дивлячись до низу, з покритою головою, як пристойно жінкам». Також сварливість свою жінка повинна стримувати до свого чоловіка якщо він не віруючий, щоби він не похулив Бога, а жінка «не виявилася у Бога спадкоємницею горя». Тому дружини повинні виявляти соромливість і лагідність до всіх, і навіть не християн, щоб навертати і заохочувати їх до віри [Апостольські постанови, 2011, с. 47-52].

Святитель Григорій Богослов у надгробному слові своїй сестрі Горгоні, показує істинний образ християнки, який вона пронесла впродовж всього свого життя: «Скажу, якщо завгодно, і про цю її досконалість, яку вона не вважала важливою, як і всі істинно цнотливі і моральні жінки; хоча і змусили вважати це важливим жінки занадто упереджені до прикрас і нарядів і не напоумлені

словом тих, які вчать подібним чеснотам. Її прикрашали не золото, оброблене майстерною рукою до надлишку краси, що не златовидне волосся, яке блистить і світиться, що кучері, які звиваються кільцями, не блиск і приємність дорогоцінного каміння, не хитрості і чарування живописців, які не покупна краса, не рука земного художника, яка діє всупереч Творцю і боже творіння покриває оманливими фарбами і ганьбить свою честь, замість образу Божого виставляє напоказ хтивим очам кумир блудниці, щоб підробленою красою закрити природний лик, що зберігається для Бога і майбутнього віку. Навпаки, вона хоча знала багато всякого роду зовнішніх жіночих прикрас, проте ж нічого не знаходила дорожче своїх поглядів. Один рум'янець їй подобався – рум'янець сором'язливості, і одна білизна – походить від утримання; а притирання і підфарбовування, мистецтво робити з себе живу картину, вона надала жінкам, які визначили себе для видовищ і роздоріж, для яких ганебно червоніти від сорому» [Григорій Богослов свт., 2010, т. 1 кн. 1, с. 179-180].

Апостольські постанови у книзі «Про мирян» показують якою повинна бути дружина-християнка: «Якщо хочеш, дружино, бути вірною і угодною Господу, то не вбирайся, щоб подобатися чужим чоловікам, і в носінні заплетеного волосся або одягу, або підв'язок не наслідуй тих, що провадять розпусне життя, щоб привертати до себе тих, які уловлюються цим. І хоч би ти робила цю мерзоту не для того, щоб грішити, але тільки для того, щоб вбиратися, то і в цьому випадку не unikнеш покарання згодом, якщо схилиш кого-небудь спокуситися до пожадання тебе і не остережешся, щоб або самій не впасти в гріх, або щоб інших не увергнути в спокусу. А якщо, віддавшись до спокушеного тобою, згрішиш, то і особисто звершиш беззаконня, і в душі тієї людини будеш винна; потім, згрішивши з одним, немов би забувшись на один раз, нечутливо відхилишся знову до інших, як говорить божественне слово: «Коли прийде нечестивий до глибини злий, недбалий: знаходить же на нього безчестя і ганьба» (Притч. 18: 3); бо така жінка, уразившись нарешті жорстоко, уловлює душі нецнотливих. Послухаймо ж, як і таких жінок ганьбить божественне слово, кажучи: «Я зненавидів більше за смерть дружину, яка є

тенетами і сіттю для серця, пута ж – руки її» (Екл. 7: 26); і у іншому місці: «Яке кільце золоте в ніздрях свині, така краса дружини нерозсудливої» (Притч. 12: 4); і знову: «Як дерево черв'як, так чоловіків губить дружина, що чинить зло» (Притч. 12: 4); і знову: «Краще жити в кутку непокритому, ніж з дружиною балакучою і сварливою» (Притч. 21: 9, 19). Не наслідуйте таких жінок ви, християнки. Але якщо ти бажаєш бути вірною своєму чоловікові, то прагни подобатися йому одному. На вулицях покривай свою голову, бо через покривало ти не допустиш дивитися на себе дуже цікавим. Обличчя, даного тобі Богом, не розфарбовуй, бо в тобі немає нічого такого, що потребувало б прикраси, тому що все, що тільки створив Бог, «вельми добре» (Бут. 1: 31), а безмірна краса хорошого безчестить дар художника. Шлях свій звершуй, дивлячись донизу, з покритою головою, як пристойно жінкам» [Апостольські постанови, 2011, с. 49-51].

Спірним було в Коринфській церкві питання про те, чи може жінка брати участь в богослужінні з непокритою головою. Павло відповідає прямо і однозначно: покривало є символом підпорядкованості, яке носить нижчий в присутності вищого. Так як чоловік є глава в будинку, жінка підпорядкована йому, і тому не може з'являтися на богослужінні в церкві без покривала; чоловік же не повинен з'являтися в церкві з покритою головою. Протестантський богослов і екзегет Уільям Барклі так коментує це місце: «Малоймовірно, щоб ми в двадцятому столітті могли так просто прийняти цю точку зору про залежне і підпорядковане становище жінки. Але цю главу слід читати не в світлі двадцятого століття, а в світлі першого століття, при цьому слід пам'ятати наступні моменти: Яке значення мало покривало на Сході. І сьогодні жінки Сходу носять чадру – довге покривало, що закриває її майже до п'ят, залишаючи відкритими лише лоб і очі. За часів Павла східне покривало було ще більш закритим. Воно покривало голову, залишаючи відкритими лише очі, і йшло до самих п'ят. Шановна і поважаючи себе східна жінка не могла і подумати з'явитися де-небудь без покривала» [Баркли У., 1986, с. 245].

Якщо жінка не хоче носити покривало на своїй голові, яке заповідане Богом, то нехай і зніме з голови покривало дане природою: «Бо коли жінка не покривається, то нехай і стрижеється; а коли жінці сором бути остриженої чи поголеної, нехай покривається» (1 Кор. 11: 6). Входити в зібрання з непокритою головою це обов'язок і достоїнство чоловіка, а не жінки, і жінка не може його досягнути. Преподобний Феофан Затворник це пояснює так: «Але, скаже хтось, як може служити дружині безчестям те, якщо вона досягає до честі чоловіка? – Через це, скажімо ми, вона не тільки не підіймається, а й позбавляється і власної честі. Бо не дотримуватися власних меж і законів, встановлених Богом, а переступає їх, тому це не піднесення, а приниження. Як бажаючий чужого і той який краде те що йому не належить нічого не набуває, а принижується і втрачає і те, що він мав, як, наприклад, було в раю; так і дружина в цьому випадку не набуває собі благородства чоловіка, а втрачає і благопристойність дружини» [Феофан Затворник свят., 2006, с. 504].

Причиною того, що чоловік не повинен покривати своє обличчя або голову під час молитви професор Іванов називає таку: «він є образ Божий, і тому, закриваючи голову, він закриває від інших образ Божий. Дружина ж слава чоловікові є. Немає сумніву, що по найближчому своєму відношенню до чоловіка і залежно від нього, дружина своєю поведінкою приносить чоловікові честь або безчестя, або як каже Апостол, буває для нього славою (або докором). І тому все, що потрібне для власної слави дружини, або навпаки, що безчестить її, або вважається непристойним для неї, то повинно бути віднесене до самого чоловіка. Відкриваючи свою голову, всупереч усталеному правилу, жінка осоромлює свою голову, а тим самим вона осоромлює і свого чоловіка. Те, що тут йдеться про дружину заміжню, це не означає що воно не стосується всякої іншої жінки: дівчини, яка знаходиться в залежності від батька і складає славу батьківського дому, і вдови, яка носить ім'я, а отже, і славу свого покійного чоловіка» [Іванов А., 2002, с. 634].

Щодо зовнішнього вигляду та інших аспектів потрібно виконувати «золоте правило» апостола Павла «Усе мені дозволено, та не все на користь;

усе мені дозволено, та не все повчає. Нехай ніхто не шукає для себе, але кожний для ближнього» (1 Кор. 10: 23-24). Завжди і в усьому потрібно проявляти стриманість, щоб не внести спокуси. Так само і в одязі і в зачісці, і в прикрасах у всьому повинна бути золота середина. А що стосується богослужбових зібрань, то тут все однозначно, ніщо нікого не має відволікати від молитви та спілкування з Богом. Саме тому апостол Павло на противагу язичницьким жінкам, переконує християнок бути стриманими та гідними, як своїх чоловіків так і свого високого імені та покликання.

3.4. Поведінка жінки в молитовних зібраннях

Центром життя кожного християнина в усі часи, починаючи з апостольських і закінчуючи сьогоднішнім, були зібрання вірних для Євхаристії та спільної молитви. Участь всіх християн у цих зібраннях була чітко визначена та регламентована. І коли в громадах виникали суперечки чи безпорядки, то апостоли старалися вирішити їх в корені проблеми, щоб смута не охопила всю Церкву. Одним із таких важливих питань яке є актуальними до сьогодні є місце та поведінка жінок у церковних зібраннях.

Це питання є важливим ще тим, що багато хто його не правильно розуміє, чим принижує достоїнство жінки. І переносить його з вузького кола церковних заборон, як регламентацію всього життя в тому числі звісно і поза богослужбового. Одне із важливих питань – це питання вчительства. Звісно ж тут мається на увазі вчительство постанов Церкви, її догматів, її канонів тобто всіх віровчительних істин. Чому було підняте це питання у Коринфській церкві? А тому що ще діяв язичницький дух. І багато хто ще був під впливом еллінських суджень і бачень, в яких жриці «звершували богослужіння» та «навчали по храмах та капищах». Апостол Павло у Першому Посланні до Коринфян, хоче зруйнувати цю хибну практику тому говорить: «Жінки ваші у церквах нехай мовчать, бо не дозволено їм говорити, а коритися, як і закон говорить»(1 Кор. 14: 34). Тому Святитель Іоан Златоустий говорить: «Викривши безлад, який походив від мов і від пророцтв, і поставивши законом,

щоб не було сум'яття, щоб ті хто говорять мовами робили це окремо, а з пророкуючих, щоб один мовчав, коли почне інший, (апостол) переходить далі до безладдя, яке робили жінки, присікає недоречне їх дерзновення, – і вельми своєчасно. Якщо тим хто мають дарування не дозволено говорити без порядку і коли вони захочуть, хоча ними керує Дух, то тим більше (не дозволено) жінкам пустословити даремно і без користі. Тому він з великою владою утримує їх від пустослів'я, посилається притому на закон, і таким чином загороджує уста їх» [Іоан Златоустий свят., 2012, т. 10 кн. 1, с. 449-450].

70-те правило Трульського, або П'ято-Шостого собору говорить: «Не дозволяється жінкам під час Божественної Літургії говорити, але засловом апостола Павла, «нехай мовчать, бо не дозволено їм говорити, а коритись, як і закон говорить. Якщо ж вони хочуть чогось навчитися, нехай спитають про те вдома в своїх чоловіків (1 Кор. 14: 34-35)» [Книга правил, 2008, с. 79]. Знавець в області церковного права священномученик Никодим Мілош так тлумачить це правило: «Ще в давні часи церкви були жінки, незадоволені своїм підлеглим становищем і виступали з явними домаганнями займати місця в церкві, що явно займали тільки чоловікам, навіть хотіли в церкві навчати. Ці домагання, проте, за свідченням Тертуліана, зустрічали завжди рішучий опір. За Вальсамона, в його тлумаченні цього правила, як і за часів цього собору деякі жінки робили те ж саме, що і їх попередниці, проти яких виступає і Тертуліан. Вони домагалися давати тлумачення на денні читання з Св. Письма в храмі і давати публічні відповіді з догматичних питань. Правило це повстає проти подібних зловживань і забороняє рішуче жінкам говорити під час Літургії, тобто проповідувати і виконувати вчительські обов'язки, що личать тільки чоловікам. Правило повинне було заборонити це жінкам тим більше, що на цьому ж соборі, 64-м правилом, така діяльність заборонена була і чоловікам-мирянам» [Правила Православної Церкви з тлумаченнями єп. Никодима, 2015, т. 1, с. 707].

У другій частині цього стиха сказано апостолом Павлом: «як і закон говорить». Усі екзегети це місце співставляють із книгою Буття де сказано: «і

до чоловіка твого жадання твоє, і він буде панувати над тобою» (Бут. 3: 16). І далі продовжує апостол: «Якщо ж вони хочуть чогось навчитися, нехай спитають про те вдома у своїх чоловіків, бо непристойно жінці говорити в церкві» (1 Кор. 14: 35). З одної сторони ця постанова виглядає упереджена по відношенню до жінок, але святитель Іоан Златоустий розуміє її зовсім у іншому ключі, а ніж розуміють її люди недалекоглядні та далекі від Церкви і тому говорить: «Їм, каже, не дозволено в церкві не тільки самим говорити відкрито, а й питати про що-небудь. Якщо ж не дозволено питати, то тим більше не дозволено говорити марно. Чому ж він поставляє їх в таке підпорядкування? Тому, що дружина є істота слабка, непостійна і легковажна. Тому він і постачає їм в учителі чоловіків і доставляє користь тим і іншим: дружин робить скромними, а чоловіків уважними, так як вони повинні з цілковитою точністю передавати дружинам те, що почують. Далі, так як у них вважалося честю говорити в зборах, він знову доводить протилежне і каже: «непристойно бо жінці говорити в церкві»; доводить це спочатку законом Божим, а потім загальнолюдським судженням і звичаєм» [Іоан Златоустий свят., 2012, т. 10 кн. 1, с. 450].

Це ж правило знову дублює апостол Павло у Першому посланні до Тимофія говорячи: «Жінка нехай вчиться в безмовності, в повній покорі; а навчати жінці не дозволяю, ані панувати над чоловіком, а бути в безмовності» (1 Тим. 2: 11-12). У зборах церковних з молитвою з'єднане було повчання. Здійснювати те й інше в церкві дружинам забороняє Апостол. Преподобний Феофан Затворник так пояснює це місце: «Молишся молися: для того і прийшла; а звершення молитви не твоє діло. Так само навчатися навчайся, але сама братися за цю справу не смій, навіть і питань не смій пропонувати, як сказано в іншому Посланні. Повчайся мовчки, – в мовчанні, і виконуй цю справу з усяким підкоренням: під чим розуміється або покірність цим законом про мовчання в церкві, або покірність вченню, яке пропонують вибрані на те мужі. У першому відношенні належить приборкувати позив до балакучості, у другому – пристрасть до задавання багатьох питань. Те й інше – подвиг; але

впокорюй себе. І спосіб до цього, і свідок про це є мовчання» [Феофан Затворник свят., 2005, с. 346].

Апостольські Постанови чітко говорять: «Отже, ми не дозволяємо жінкам навчати в церкві (1 Кор. 14: 34), але тільки молитися і слухати вчителів. Сам Учитель наш і Господь Ісус, пославши нас, дванадцять, навчати народ і племена, ніколи не посилав жінок на проповідь, хоча і не було в них недостатку, бо були з нами Матір Господа і сестри Його, також Марія Магдалина і Марія Яковова, Марфа і Марія, сестри Лазаря, Саломія і деякі інші. Бо якби необхідно було, щоб навчали жінки, то Сам Господь перший повелів би, щоб і вони разом з нами оголошували народ. І якщо глава дружини є чоловік (1 Кор. 11: 3), то несправедливо, щоб над головою начальствовало інше тіло» [Апостольські постанови, 2011, с. 125].

Проте поза церквою благочестивим жінкам не заборонялося вчити про віру та християнську мораль. Про це нам говорить те ж саме 70-те правило Трульського собору. Про Божественну літургію вказано, але про всі інші випадки – нічого. А те що жінок не тільки не засуджували, а й хвалили, коли деякі з них навчали християнській вірі та моралі свою родину та безпритульних дітей, чи у своєму домі чи у громадських домах милосердя, маємо свідчення навіть від часу святого Іоана Златоустого. І те, що колись було, і це правило не засуджує, може бути й тепер. Церква з подякою прийме благочестивих жінок, які у своїх родинях, в школах та різних громадських закладах захотіли б виконувати своє, в церковному дусі, вчительство [Правила Православної Церкви з тлумаченнями єп. Никодима, 2015, т. 1, с. 707].

Підсумовуючи сказане ми бачимо, що апостол не вимагає чогось нового чи такого, що важко виконати. Все впирається в церковну дисципліну, яка була порушена у Коринфській церкві, і щоб ця помилка не повторювалась в інших громадах засуджена як неправильна, і така що руйнує громаду. Правом навчати у молитовних зібраннях, як і правом звершувати ці зібрання, наділений тільки один предстоятель, а що стосується інших то вони тільки співслужать йому і все виконують з його дозволу і благословення. Що ж стосується часу поза

богослужбового, то жінка може навчати і прикладом і словом, бо як відомо що за навернення одного грішника радіють усі ангели.

3.5. Вдова та діва в Новому Завіті

Зі Старого Завіту нам відомо чимало благочестивих вдів, які переживши своїх чоловіків провадили, спокійне і богоугодне життя, були захищені Законом. В разі смерті чоловіка, який по собі не залишив дітей, мали право на лівератний шлюб, та спокійну старість. Новозавітня вдова це вже не просто стан, після смерті чоловіка, це не просто скорбота та травр, це найперше служіння, і віддача всієї себе Церкві та всім потребуючим. Іоан Златоустий у своїй «Бесіді до молодої вдови» описує цей надзвичайно великий і складний подвиг ради Христа і ближніх наступним чином: «Вдова угодна Богу і велика захисниця, вона примиряє з Богом осуджених, відкинутих і ненависних йому і позбавлених всякого виправдання, і приносить їм не тільки прощення і визволення від покарання, але і велике дерзновення і блиск, і робить їх чистішими сонячних променів. Істинна вдова є заступницею за весь людський рід» [Іоан Златоустий свят., 2012, т. 3 кн. 1, с. 390].

Апостол Павло пише до Тимофія щоб він найперше шанував істинних вдів, хто ці істинні вдови нам чітко розтлумачує святий Іоан Златоустий: «Якщо яка-небудь, говорить він, будучи вдовою, не вернулась до мирського життя, то вона справжня вдова; яка уповає на Бога, як слід, вправляється в молитві, проводить в ній день і ніч, та вдова. Чи не говорить, що та, яка має дітей не вдова, – він і її хвалить, якщо вона виховає дітей, як слід, – але (говорить): якщо яка не має дітей, тобто перебуває на самоті. Далі він втішає її в тому, що вона не має дітей, кажучи, що в тому особливо і полягає перевага вдовиці, що вона позбавлена не тільки розради від чоловіка, а й того щастя, яке приносять діти: замість всього вона має Бога. Та, яка не має дітей, не гірша за інших; але цією розрадою заповнює те, чого їй не вистачає внаслідок того, що у неї немає дітей. Тому сказане має такий зміст: не сумуй, коли почувеш, що потрібно виховувати дітей, і між тим у тебе їх немає, і не думай, ніби цим

принижується твою гідність. Ти справжня вдова» [Іоан Златоустий свят., 2012, т. 11 кн. 2, с. 280].

Але також апостол визначає протилежну справжній вдові – сластолюбну і говорить «а сластолюбна живою померла» (1 Тим 5: 6). Хто ж є ця «сластолюбна» преподобний Феофан Затворник пояснює так: «На вигляд жива, а по суті мертва, – померла для істинного, людині, за його призначенням, життя. За образом Божим створена людина; повинна Богу уподібнюватися відчуженістю від усього чуттєвого. Тобто наділена такою силою, яка не може бути задоволена нічим створеним, а тільки Єдиним Богом. Хто, відмовляючись від усього створеного і чуттєвого, Бога Єдиного шукає, щоб, перебуваючи в спілкуванні з Ним, оживлятися ним, той і живе справжнім життям. А хто чуттєвим відданий насолодам, у того немає справжнього людського життя, хоч на вигляд він ніби живе. Бо дух його зморений і залишається без руху. Такою є і вдова, віддана чуттєвим утіхам: пригнічує вона в собі розумну (духовну) силу і робить так, що ця сила в тілі її, як в гробі, залишається нерухомою» [Феофан Затворник свят., 2005, с. 473].

Наступний критерій за яким повинна обиратися вдова це непорочність. Тобто віддалена від усіх гріхів та мирських піклувань. Яка ставить на перше місце не себе – прагне послужити Богові та ближнім. Третя книга «Апостольських постанов» яка носить назву «Про вдів» одразу посилаючись на Перше послання до Тимофія, описує якості як зовнішні так і внутрішні фактори для обрання кандидата на це служіння, а саме: вік (60 років), один шлюб (тому що молоді вдовиці могли порушити обітницю безшлюбності і впасти в гріх), тому нехай не вступають до сонму вдів. «Істинні вдови, одномужні, відомі в добрих справах, цнотливі, непорочні, вірні, благочестиві, які добре виховали дітей і без порочно приймали подорожніх. Саме про цих і належить мати піклування як про посвячених Богу» [Апостольські постанови, 2011, с. 121-139].

Блаженний Феофілакт Болгарський звертає сою увагу на кожна з цих чеснот і говорить: «Засвідчену в добрих ділах. Це і є те, що робить її гідною в

числі вдів. Потім апостол перераховує, зокрема, її справи. Якщо вона виховала дітей. Виховання дітей не в тому полягає, щоб просто годувати дітей, а виховати, як потрібно, подібно до того, як і вище сказав: якщо пробуватиме в вірі й любові, та в святості (1 Тим. 2:15). Приймала подорожніх. Чи бачиш, що благодіяння своїм він ставить вище благодіянь до чужих людей? Він вище сказав: якщо вона виховала дітей, потім вже додає: якщо подорожніх приймала. Хоча б якась вдовиця і мала недолік в чому-небудь, все ж вона має будинок, живе не на відкритому повітрі. Умивала ноги святим. Сказав це тому, що багато вдови хоча і приймають мандрівників, але не служать їм самі, а служать їх служниці. Тому, бажаючи, щоб вдова була діяльна і не лінувалася, він велить їй служити самій. Крім того, щоб яка-небудь вдовиця, по небажанню приймати подорожніх, не виправдовувалася повною бідністю, ніби у неї немає ніяких засобів для цього, апостол говорить: для того, щоб умити ноги, немає потреби у великих витратах і багатстві. А святі – все ті, які мають правдиву віру і живуть благочестиво, хоча б і не творили знамень. Допомогала бідним. Грошима, заступництвом і посередництвом. І щира була на всяке добре діло. Наприклад, якщо сама не могла зробити, принаймні брала участь в справах інший, прислужувала. Апостол спонукає вдовицю нести тілесний послух – постелити, наприклад, ліжко, заспокоїти, до чого найбільш здатні жінки» [Феофилакт Болгарский, свят., 2007, т. 6, с. 609-613].

«Нехай же буде всяка вдова покірною, мовчазною, тихою, незлобливою, негнівливою, небагатослівною, негаласливою, небалакучою, ненаклепницею, нешвидкою на мову, не двомовною, неохочою втручатися в чужі справи... Ні про що інше хай не піклується окрім молитви за тих, що подають і за Церкву. Нехай навчає(пояснює тільки елементарні речі), але обачно щоб не накликає хули на Бога, якщо невірні почують слова про втілення або страждання Христа, не як належить, або без потреби, щоб не посміялися і не похулили Бога, тому що вона буде винна в цьому хулінні і успадкує горе. Тому не дозволяється жінкам навчати в церкві але лише слухати вчителів і молитися (1 Кор. 14: 34). І акцентується увага на тому що Спаситель ніколи не посилав жінок на

проповідь, тому що главою жінки є чоловік, «то не справедливо щоб над головою начальствовало інше тіло». Вдови повинні сидіти вдома, тому що «вони жертovníк Господній, а жертovníк Господній стоїть на місці», а хто цього не дотримується той прирівнюється до повії. Істинна вдова повинна бути схожа на Юдиф, і якщо вона буде такою то Господь вислухає її у її молитвах і проханнях за Церкву» [Апостольські постанови, 2011, с. 121-139].

У своєму посланні до молодої вдови яка прожила з своїм чоловіком тільки п'ять років Іоан Златоуст дає раду залишатися у такому стані до кінця життя, посилаючись на Послання апостола Павла але говорить, що апостол Павло забороняє бути вдовами і належати до цього священного сонму, не тим які бажають вдовствувати, але тим які овдовівши знову мають намір вступити в шлюб, і роблять це мудро. Якщо хтось хоче вступити в шлюб то не повинен давати обітницю вівства, тому що дати обітницю і не сповнити її буде набагато гірше, а ніж зовсім не обіцяти. І якщо вдова порушить цю обітницю то вона буде гіршою за блудницю. І якщо якась вдова буде таємно прелюбодіяти то краще їй вступити в шлюб» [Іоан Златоустий свят., 2012, т. 1 кн. 1, с. 498-499].

Що ж до дівства, то про нього у писанні немає чіткої постанови чи якихось кордонів на відміну від служіння вів. Дівство віддавалося на волю бажаючих, скільки людина могла вмістити те й обіцяла Богу. Тому Апостольські постанови застерігають від порушення обіцянок, і дають настанови яка дійсно повинна бути діва: «Тільки переконуємо їх, щоб нічого не обіцяли необачно, оскільки Соломон говорить: «Добре не обіцяти, ніж обіцяти і не віддати» (Екл. 5: 4). А діва нехай буде свята тілом і душею, як храм Божий, як дім Христовий, як обитель Святого Духа. Бо потрібно, щоб та, що дала обітницю, звершенням діл, достойних обітниці, показала, що обітниця її істинна і зроблена з ревності до благочестя, а не в ганьбу шлюбу. Нехай не буде вона ні гулящою, ні подвійною в думці, але чесна, стримана, цнотлива, непорочна, що уникає зустрічей з багатьма, а найбільш з безчесними» [Апостольські постанови, 2011, с. 143-144].

Тут Апостол робить практичний висновок зі сказаного вище. Він бере два випадки, можливих у ставленні до стану дів, і дає вказівки, як діяти в обох цих випадках. Перший випадок: батько дівчини знаходить більш пристойним для неї видати її заміж. Апостол на це каже, що ця людина не згрішить, привівши у виконання своє рішення (помітити потрібно, що старі дівиці в давнину накликали на себе презирство Пс. 77:63). Інший випадок: буває, що батько матиме тверде переконання в тому, що безшлюбне життя для його дочки краще ніж життя в шлюбі, коли при тому з боку найближчих до нього осіб (самої дочки і дружини) він не зустрічає серйозної перешкоди для виконання свого рішення. На думку професора Лопухіна: «Якщо він зважився остаточно дотримуватися або зберігати свою дочку тільки для служіння Господу, то він поступив в цьому випадку краще, ніж той, хто вирішив видати свою дочку заміж. Встановлюючи такий стан, Апостол не боявся того, що введення цього положення повинно покласти край існуванню людства. Він знав, що далеко не всі християни мають схильність або дар до безшлюбного життя» [Лопухин А., 1987, т. 3, с. 55].

Святитель Іоан Златоустий ніби об'єднує служіння вдови і діви і зводить їх до певних обов'язків перед церквою і громадою: «Вдова і діва повинні постійно перебувати у молитві, займатися духовними справами, і вільний час використовувати для служіння Богу, щоб присвячували себе небесному і думали про Господнє. Але якщо вдови не тратять свій час на вище перелічені справи, то краще їм одружитися. «І як юдеям Бог дав суботу, не для того щоб вони просто нічого не робили, але щоб утримувалися від порочних діл: так і вдова і діва вибирають цей спосіб життя не для того щоб тільки не жити з чоловіками, але щоб турбуватись про Господнє, щоб всеціло посвячувати себе на служіння Богу» [Іоан Златоустий свят., 2012, т. 1 кн. 1, с. 480]

Ці два інститути воплотили в собі весь ідеал істинного християнського подвижництва і аскетизму перших століть християнства. Послух волі Господній та єпископа, досконале життя, убогість тілесна, а найперше

служіння, служіння всіма силами і всім хто потребує, не зважаючи на особу. Ось дійсно істинне покликання жінки-християнки.

3.6. Диякониси, питання жіночого священства і гендерної рівності

В сутнісній реальності, яка визначає склад нашої віри і формує внутрішнє життя Церкви, в дійсності Царства Божого, яке є досконалим єдинством, в досконалому пізнанні та любові, і в кінці кінців в обоженні людини там воістину вже: «Нема вже ні юдея, ні язичника, нема ні раба, ні вільного; нема вже ні чоловічої статі, ні жіночої; бо всі ви одне у Христі Ісусі» (Гал. 3: 28). Більше того в цій реальності, причасниками якої ми є і тепер і тут в цьому житті, ми всі і чоловіки і жінки, не залежно від віку чи раси – «царі і священники»; бо це істинне священство людської природи і покликання, знову дароване нам Христом. При вступі до Церкви віруючий через Таїнство Хрещення і послання йому дару Духа Святого поставляється на служіння в Церкві. Будь-який член Церкви – харизматик, що володіє благодаттю Божою. Дар Духа Святого, що отримується кожним вірним в Таїнстві Миропомазання, повідомляє йому харизму царственого священства. У Церкві немає дарів Духа без служіння, як і немає служіння без дарів. Через харизму царственого священства вірний закликається до священничого служіння в Церкві [Настольная книга священнослужителя, 2006, т. 4, с. 333].

Прямі свідчення Писання про священниче служіння членів Церкви нечисленні, але настільки визначені, що не вимагають особливих тлумачень. У своєму посланні ап. Петро звертається до всіх християн: «І самі, немов те каміння живе, будуйте в дім духовний, святе священство, щоб приносити духовні жертви, приємні для Бога через Ісуса Христа... А ви – рід обраний, царственне священство, народ святий, люди відновлення, поставлені для того, щоб сповіщати чесноти Того, Хто покликав вас із темряви у чудове Своє світло; колись не народ, а нині народ Божий; колись непомилювані, а нині помилювані» (I Пет. 2: 5-10). В Апокаліпсисі ми читаємо: «Хто зробив нас царями і священниками Богові й Отцеві Своєму, слава і влада на віки вічні» (Од. 1: 6); «І

зробив нас царями і священниками для нашого Бога і ми будемо царювати на землі» (Од. 5: 10), і «вони будуть священниками Бога і Христа, і будуть царювати з Ним тисячу років» (Од. 20: 6).

Єпископ Аверкій (Таушев) застерігає від надто буквального розуміння цих слів вказуючи на наступні фактори: «Апостол називає християн знову «родом вибраним, царським священством, народом святим, людьми, взятими в спадок» – всі ці риси запозичені з старозавітних найменувань єврейського народу і прикладені до християн, так як в християн остаточно прийшло в виконання те, що спочатку означали ці імена в додатку до народу єврейського (Вих. 19: 5-6). І св. Іоанн Богослов у своєму Апокаліпсисі каже, що в духовному сенсі Господь Ісус Христос вчинив всіх нас, християн, «царями і священниками Богові й Отцеві Своєму» (Од. 1: 6). Ці образні вислови, що вказують лише на високу гідність християнського звання, звичайно, не можна розуміти буквально, як роблять це сектанти, що відкидають на підставі цих слів Апостола законно встановлені в Церкві священство і царську владу» [Аверкий Таушев єп., 2000, с. 214].

Покривало знято із святині – «і ось завіса у храмі роздерлась надвоє від верху до низу» (Мф. 27: 51), – грань перевершена, прірва заповнена, і весь народ, новий Ізраїль, введений в святилище «за допомогою крові Ісуса Христа, шляхом новим й живим, дорогою яку Він відкрив всім через завісу, тобто плоть Свою ... » (Євр. 10: 19-20). Протоієрей Миколай Афанасьєв у своїй книзі «Церква Духа Святого» про Царственне священство говорить наступне: «Через це входження в «храм тіла Христа» (Ін. 2: 21) новозавітний народ став царственным священством (βασιλειου ιερατευμα). Царське священство стало реальністю і основою життя Церкви. У Старому Завіті служіння у храмі було доступно одному левитському священству, а в Новому Завіті служіння в Церкві, як живій і нерукотворній шкіні, поширюється на всіх членів Церкви. Новозавітний народ складений з царів і священників, він весь святий, і в його зборах Господь, а тому він не поглинається землею і не винищується вогнем. Весь новозавітний народ служить Богу не в огорожі храму, а в самому

святилищі, в якому він весь знаходиться. «Ви приступили до гори Сіону, до міста Бога живого, до Єрусалиму небесного, і до десятків тисяч ангелів, до тріумфуючого собору і церкви первістків, написаних на небесах, і до Судді всіх до Бога і до духів праведних, досягли досконалості, і до Поседника Нового Заповіту, Ісусу» (Євр. 12: 22-24). Новому Ізраїлю відкритий доступ туди, куди старозавітний народ не міг приступати» [Афанасьєв Н. прот., 2005, с. 32-33].

Якщо прислухатися до святого Максима Сповідника, то він каже, що людина була створена для того, щоб все творіння привести до Бога, що вона створена як учасник двох світів: матеріального і духовного, вона в собі поєднує ці два полюси. Основне розділення, в якому корениться вся реальність створеного буття, це протиставлення Бога сукупності створеного світу, поділ на тварне і нетварне. Потім тварна природа поділяється на небесну і земну, на умоглядне і чуттєве. У світі чуттєвому небо відділяється від землі. На її поверхні виділено рай. Нарешті, людина яка мешкає в раю розділяється на дві статі: чоловічу і жіночу. Ці всі розділення і мав подолати Адам щоб з'єднатися з Богом і стати Богом по благодаті, йому це не вдалося зробити, але це за нього зробив Христос [Лоский Н., 2009, с. 428-429].

Митрополит Антоній Сурожський так говорить про покликання кожного християнина у сенсі слів Максима Сповідника: «В цьому сенсі кожен, хто вірує в Церкві є священиком, тобто людиною, яка освячує творіння, який робить її святою, що означає – Богу присвячене і пронизане Божественною благодаттю. Це покликання кожного християнина, не тільки священика. І мирянин це не тільки людина, яка живе «в миру», це людина, яка Христом послана в світ для того, щоб все, до чого він доторкнеться, зробити святиною: він священик в цьому відношенні. Те, як ми ставимося до предметів, які навколо нас, те як ми ставимося до людей, те як ми ставимося до всієї природи». Кожен мирянин чи це чоловік чи це жінка стає на цей шлях «царственного священства» в момент, коли його готують до прийняття таїнства хрещення. Тому слід продовжити думку митрополита Антонія: «Через хрещення людина з'єднується з Христом і в цьому таїнстві занурення в «води смерті і життя», виходить з них новою

істотою, людина робиться вже як би носієм Христа. Коли відбувається миропомазання, Святий Дух сходить на людину, і він уже – в меншій мірі, звичайно, не в тій мірі, в якій Христос діяв – вже є присутністю Божественної благодаті, йому доручено це тайнозвершення. Це свого роду рукопокладання, людина робиться частиною тіла Христового» [Антоній Сурожский митр., 2012, кн. 2, с. 715].

Будучи живим камінням духовного храму, вони причетні до первосвященство Христа. «Маючи відвагу входити до святині крові Ісуса Христа, шляхом новим і живим, який він відкрив нам через завісу, тобто через тіло Своє, маємо й Великого Священика над домом Божим, так приступаємо з щирим серцем ... » (Євр. 10: 19-20). Протоієрей Миколай Афанасьєв говорить що: «Всі віруючі, а не частина, як це було в рукотворних храмах, складають священство в духовному домі. У «духовному домі» не може бути кривавих жертв. У ньому приносяться «духовні жертви» його священиками. Не доводиться сумніватися, що «духовні жертви», які приносяться через Ісуса Христа (1 Пет. 2: 5) означають Євхаристію, про яку ап. Петро вже говорив в попередніх стихах. Встановлена на Таємній Вечері, Євхаристія актуалізується на П'ятидесятницю. Вона відбувається Духом, а тому сама є духовною. Вводячи поняття «духовної жертви», ап. Петро бажав показати, що «святиє священство» є дійсним священством. Для читача його послання, священство не могло існувати без жертв. Але наголос стоїть не на жертві, як такій, а на тому, що вона «духовна», відповідна «духовному дому» християн. Вчення ап. Петра про Церкву, як «духовний дім» є тільки інше вираження вчення ап. Павла про Церкву, як тіло Христове. І одне, і інше впирається в первісну традицію, що сходиться до самого Христа: «Він говорив про храм тіла Своєго» (Ін. 2: 21). Ідея царственого священства членів Церкви випливає з вчення про Церкву» [Афанасьєв Н. прот., 2005, с. 35].

Церква на чолі з Христом – це народ Божий, і в цьому відношенні ми всі є царственим священством через те, що ми повинні бути готові життя своє покласти за кожну людину, яка знаходиться в Церкві і особливо поза Церквою:

«Я вас посилаю, як овець серед вовків». Тому митрополит Антоній Сурожський вказує: «Ми вівці не в тому сенсі, що повинні бути бекаючим стадом, якому нема чого говорити або нічого давати. Ні, ми – суспільство людей, які повинні йти в світ, йти туди, де не чули про Христа, туди, де не вірять в Бога, йти туди, де розпуста, де неправда, де немає віри, де немає надії, де немає радості, де немає любові, і все це приносити туди в собі і давати ціною свого життя. А «ціною свого життя» не означає померти: вмирати можна кожен Божий день, віддаючи своє життя іншим людям» [Антоний Сурожский митр., 2012, кн. 2, с. 715].

Хоча ми всі хто перебуваємо у Церкві є «царственным священством» жінка у ранні часи отримала право бути причисленою до нижчого церковного кліру, до розряду церковнослужителів. У перші часи християнства вже було засноване жіноче служіння – диякониси. «Диякониса» в буквальному перекладі з грецького означає «помічниця», «прислужниця». Першу згадку про дияконис ми бачимо у посланні апостола Павла до Римлян де вже сказано: «Вручаю вам Фиву, сестру нашу, дияконису церкви Кенхрейської. Прийміть її для Господа, як личить святим, і допоможіть їй, у чому вона матиме потребу у вас, бо і вона була помічницею багатьом і мені самому» (Рим. 16: 1-2). Жіночий організований дияконат на Сході вперше згадується в «Західній Церкві», канонічній збірці, складеній в III столітті в Північно-Східній Палестині. В церковній ієрархії диякониси стояли нижче за диякона, який був їх безпосереднім керівником. Нове служіння було введено для того, щоб в Церкві існували посередниці між чоловічим кліром та жіночою частиною громади, оскільки диякониси для дотримання благопристойності допомагали при хрещенні жінок, вони були присутні при приватних бесідах жінок з священнослужителями; доглядали за хворими християнками; стежили за порядком на жіночій половині храму; були керівницями вдів та дів; могли виконувати якісь доручення церковного характеру» [Диякониси, 94].

Професор Болотов пояснює, що причини появи дияконис в клірі зрозумілі: «При тій роз'єднаності між чоловічою і жіночою статтю, яка

панувала на сході, підтримувати часті зносини з християнськими жінками для єпископа або пресвітера було важко. А між тим новонавернені потребували повчання в істинах віри і християнської моралі. Тому в складі кліру жінки з'являються дуже рано. Ап. Павло в 1-му посланні до Тимофія (5: 3) і далі Тита (2: 3-5) говорить про вдів (χήραι) і πρεσβύτερες, яким доручає наставляти жіночу половину християнського суспільства. Одне з правил африканської церкви говорить про вдів, яким доручалося навчати сільських жінок які готувалися до хрещення, що вони повинні відповідати при хрещенні» [Болотов В., 2008, кн. 1 с. 134].

Звертаючись до єпископів древня пам'ятка «Апостольські постанови» говорить: «На дияконису також обирай жону віруючу і святу, щоб служила жінкам, бо трапляється іноді, що в деякі доми не можна послати диякона через невіруючих: тому для заспокоєння нечестивих, пошли туди жінку дияконису». В Апостольських постановах говориться що дияконис використовують у багатьох випадках. А саме коли хрестяться жінки, диякон помазує чоло, а все тіло диякониса, бо «немає потреби чоловікам дивитись на жінок». У хрещенні «чоловіка нехай приймає диякон, а жінку – диякониса щоб подання нездоланної печаті звершилось благопристойно» [Апостольські постанови, 2011, с. 121-139].

Канонічний вік їх спершу був визначений, згідно з виразом ап. Павла, в 60 років (1 Тим. 5: 9), але в 451 р. Халкидонський собор (правило 15) вирішив поставляти дияконис в 40 років. «В диякониси поставляти жінку не раніше сорокалітнього віку, і при цьому після ретельного випробування. Якщо прийнявши рукопокладення, і пробувши деякий час у служінні, вступить у шлюб, така як та що образила Благодать Божу, нехай буде піддана анафемі, разом з тим хто з'єднався з нею» [Книга правил, 2008, с. 44]. Щодо рукопокладання дияконис професор Болотов В. В. Говорить наступне: «Це правило повторено і Трульським собором. Положення дияконис в клірі є не без суперечок. У 19 правилі Нікейського собору вони спочатку зараховуються до кліру, як такі, над якими звершується рукопокладання (χειροτονείσθωσαν): «Так само і стосовно до дияконис, і всіх взагалі зарахованих до кліру, той самий

спосіб діяння нехай буде дотриманий. А дияконихами ми назвали тих які через одежі такими сприймаються, бо взагалі не мають ніякого руко положення, так що однозначно можуть бути зарахованими до мирян» [Книга правил, 2008, с. 44]. Але слідом за тим розглядаються як такі, які не мають χειροθεσίαν τίνα і повинні бути зараховані до мирян. 11 правило Лаодикійського собору (364, 347-381), по-видимому, забороняє їх церковне поставлення: «Не слід поставляти у церкві так званих привітериць (стариць), або головуючих» [Книга правил, 2008 с. 127]. Що ж це були за пресвітериці або головуючі думки письменників новітнього часу розходяться. На думку одних, це були колишні диякониси які через свій поважний вік названі присвітерицями, а головуючими через те що в церкві їм був даний нагляд за жінками. Або це були «наддиякониси» які наглядали за дияконисами. Проте ясно зрозуміло що ні одна, ні друга думка не можуть бути прийняті до уваги, і можуть вважатися навіть хибними, оскільки вони мали поширити свою ухвалу і на дияконис, але інститут дияконис існував ще декілька століть після цього. Хто ж такі ці пресвітери ці та головуючі? Відповідь на це питання дає єпископ Никодим (Мілош) говорячи: «Ці пресвітериці ставились відповідно до особливого чину, подібного до того, як ставились диякониси, і про них, як і про останніх в Церкві велася відомість. Під час Лаодикійського собору отці цього собору помітили, що присвітериці не на благо користувалися дорученою їм доброю справою з одного боку, як каже в тлумаченні цього правила Вальсамон, через зарозумілість, а з іншого, через те, що найбільше бачили матеріальну вигоду: на підставі цього отці Соборусвоїм правилом і забороняють надалі поставляти пресвітериць» [Правила Православної Церкви, 2016, т. 2, с. 126-127]. Однак же найімовірніше, що вони здавна поставлялися через рукоположення єпископом в присутності громади, як і інші члени кліру. Правило Халкідонського собору говорить про їх хіротонії та хіротесії» [Болотов В., 2008, кн. 1, с. 134].

Причину через яку інститут дияконис поповнювався професор Тальберг характеризує наступним чином: «Допускаючи, таким чином, шлюбний і безшлюбний стан для членів кліру, Церква вимагала тільки, щоб як в тому, так і

в іншому було все благоприсойно і по чину; тому, забороняла шлюбним ієрархічним особам «виганяти своїх дружин, під виглядом благоговіння», а неодруженим, після висвячення, вступати в шлюб (Апост. прав. 5 і 26). Але при цьому, першою заборonoю Церква не заважала ієрархам які були в шлюбі, заради дійсного подвигу стриманості, залишати своїх дружин, якщо останні згодні були на це. В такому випадку, дружина єпископа, або пресвітера, чи диякона займала після цього, здебільшого, посади даконис» [Тальберг Н., 2000, с. 93].

«У епоху імператора Юстиніана певна кількість дияконис мали бути при кожному храмі. Посвячення вони одержували через покладання рук, тим самим включаючись в число нижчих кліриків – церковнослужителів, що не здійснювали таїнств. Диякониси давали обітницю цнотливості, багато молилися Богу. Зникнення жіночого дияконату пояснюється частково зміною церковної практики, оскільки Трулльський собор визнав «Апостольські постанови» – основна збірка, що регламентувала діяльність дияконис, – зачепленими єрессю. Крім того, головна функція дияконис – допомога при хрещенні – поступово втратила свій сенс з розповсюдженням практики хрещення немовлят. Як здається, головну роль в скасуванні цього чину зіграло розповсюдження жіночого чернецтва» [Диякониси, 94].

Доля цього інституту в різних місцевостях була неоднакова. В особі Олімпіади, відомої з історії Іоанна Златоуста, ми маємо вищу представницю цього роду. Взагалі диякониси більш поширені на сході, ніж на заході. На заході вже досить рано є спроби скасування цього роду установи. Згідно досліджень проф. Болотова В.: «Собор Орлеанський 533 (пр. 18) заборонив викладати їм *benedictio diaconalis* внаслідок слабкості статі. Собор Оранжский (Arausicana I) 441 р. (пр. 26) заборонив знову поставляти їх, а існуючих постановив понизити до розряду мирян. Ймовірно, ці розпорядження стоять у зв'язку з обставинами, що змінилися з плином часу: все більше і більше поширюваний звичай хрещення дітей зробив участь в цьому таїнстві дияконис

непотрібними, а присутність їх в клір, обов'язково безшлюбними, здавався не зовсім безпечним або пристойним» [Болотов В., 2008, кн. 1, с. 135].

Теж саме можна сказати і про здійснення жінками (дияконисами) прибирання у вівтарі храму, необхідність у якому поступово відпала через зміни в церковно-громадському житті. Цей звичай залишився, як винятковий, виключно в храмах православних жіночих монастирів, де цим, при необхідності, займаються старші по віку черниці з особистого благословення правлячого архієрея. Перейняли черниці й інше служіння, де потрібні певні морально-етичні обмеження: догляд домашнім господарством архієрея, догляд за самотніми старими священиками, виховання дітей у притулках при монастирях і т.д. А подальший розвиток жіночого чернецтва надав їм можливість та навіть обов'язок займатися й «соціальним служінням»: допомога хворим у лікарнях, іконописних майстернях, скрипторіях, школах... Отже, як ми бачимо з канонічно-історичних документів, вимоги до бажаючих стати дияконисами, їх подальше життя та служіння, практично аналогічне жіночому чернецтву. Тому цілком природно, що історія зникнення чину дияконис чітко пов'язана з повстанням та поширенням функцій служіння жіночого чернецтва, як у Православної, так і Католицької Церкви, яке цілком перейняла на себе функції дияконис [Постернак А., 1996].

Але у 2016 році цей чин був відновлений у Олександрійській церкві згідно посилання на сайт Кіріос: «Патріарх Олександрійський і всієї Африки Феодор II в церкві святого Миколая при місіонерському центрі Колвезі (Конго) була звершена святкова Божественна літургія, наприкінці богослужіння предстоятель Олександрійської церкви висвятив в диякониси кілька жінок, які будуть допомагати в місіонерській діяльності Катангської митрополії (єпархія Олександрійської Церкви в Конго), особливо в таїнстві Хрещення дорослих, вінчання, а також в катехитичній діяльності Церкви. Це перший приклад посвяти дияконис в історії Африканських місій, – повідомляє Християнський портал КІРІОС з посиланням на СКГ. Священний Синод Олександрійського

Патріархату відродив інститут дияконис в листопаді 2016 року» [Патріарх Феодор висвятив дияконис, 98].

Деякі священики і науковці побачили в цьому позитивний прогрес у питанні служіння жінок у Православній Церкві, а дехто – небезпечну для православ'я ліберальну тенденцію. Хоча православні богослови запропонували не виносити, питання жіночого священства на жодні повістки денні будь яких конференцій, симпозіумів чи круглих столів, які будуть проводитися на міжконфесійному рівні, оскільки це питання буде наносити велику і непоправну шкоду і так крихкому християнському єдинству. Коли вперше представникам Православної Церкви були задані ці питання, відповіді насправді були на поверхні. Справді не важко просто констатувати що Православна Церква виступає проти жіночого священства, а також перелічити з можливою повнотою, догматичні, канонічні та духовні основи цієї позиції. Але вдумавшись у цю проблему, православні богослови вирішили, що відповідь була б безкорисною, та навіть шкідливою [Настольная книга священнослужителя, 2006, т. 8, с. 99-100].

Апостольські постанови про священнодіяння жінки говорять наступне: «Якщо не дозволено жінкам навчати, то як дозволить їм хтось всупереч природі, священнодіяти? Поставляти при богинях жінок-священиць – заблудження елінського безбожжя, а не постанова Христова. А ще ж якби належало хреститись від жінок, то звичайно, Господь би хрестився від матері Своєї, а не від Іоана (Мф. 3: 13), або посилаючи нас хрестити (Мф. 28: 19), він разом би з нами послав на те діло і жінок. Проте Він ніколи нічого такого не поминав і не передавав у Писаннях, бо знав і чин природи, і благопристойність діла як творець природи і законоположник постанови» [Апостольські Постанови, 2011, с. 129]. З цього твердження можна зробити такі висновки: Таїнство Хрещення як і інші сім таїнств Православної Церкви є священнодіями які не можуть виконувати не те що непосвячені чоловіки, тобто миряни, а й диякони, як найнижчий ступінь ієрархії в Церкві, а може виконувати тільки законно поставлений священнослужитель, через рукопокладання єпископа.

Обидві статі за апостолом Павлом мають свої переваги та кордони діяльності. Переваги чоловіка це фізична сила, інтелігентність вольова енергія, перевага жінки це перевага практичних занять, душевність і енергія пасивності. Згідно з цим буде абсолютно несправедливо, якщо на жінку будуть накладені ті самі обов'язки, які й на чоловіка, і якщо їй будуть надані ті права, які можуть надаватися тільки чоловікам; права постійно повинні співпадати обов'язкам, і де не виконуються обов'язки, там не можуть бути надані права [Лопухин А., 1987, т. 3, с. 268-269].

Протоієрей Олександр Шумський про рівність в Церкві говорить наступне: «У Церкві існує ієрархія – небесна і земна, а на ієрархії взагалі тримається все. Ієрархія така: Бог – чоловік – жінка. Причому в тому, що жінка перебуває на місці після Бога і чоловіки, немає нічого дискримінуючого. В ієрархії все займають своє місце служіння, яке почесно і повертає гідність людську, і жіночу гідність не применшує. У жінок в Церкві є своє служіння, яке не може виконувати чоловік, і навпаки, відповідно. Жінка – помічниця чоловіка, і в цьому немає ніякої дискримінації, тому що без помічника не може вижити той, кому допомагають. Вони тому рівні насправді: помічниця-жінка рівноправна з чоловіком по своїй гідності, даній Богом. А ієрархія існує для того, щоб все виконувалося в гармонії і благорозумно» [Шумский А. прот., 102].

Спробувавши зруйнувати цю досконалу ієрархію виник рух фемінізму який став по суті підміною християнства : «Фемінізм як явище – це підміна християнства, тому що фемінізм багато запозичив у християнства, але при цьому спотворив саму суть. Якщо йдеться про боротьбу за конкретні права пригнобленої жінки, то це позитивний момент, але в цілому ця ідеологія дуже дурна, тому що природу все одно не зміниш, і скільки б жінки не займалися відстоюванням своїх прав в соціумі, все одно головним полем взаємин між чоловіком і жінкою є сім'я. По-друге, фемінізм – безглузде явище, тому що всі соціальні права жінки в рамках європейської цивілізації вже досягнуті, і що жінці ще можна бажати? І по-третє, це явище носить богопротивний характер,

тому що будь-яка ідеологія, відмінна від християнства, стає ідолом, підміною християнства, тому що все, що потрібно для життя, вже є в християнстві. А фемінізм, навпаки, говорить про те, що не потрібно, і намагається змінити, зламати ролі, встановлені Богом» – зазначає протоієрей Олесій Шляпін [Шляпін О. прот., 100].

«Забрати у жінки її жіночність – значить знищити в ній жінку», – наголошують представники православ'я, тут же підкреслюючи свій безкомпромісний характер: «Для виконання обов'язків чоловіка жінка не має його здібностей: справа чоловіка – справа не її здібностей» [Православная женщина в современном мире, 2000, с. 12]. Фізіологічні особливості та репродуктивна функція жінки є пріоритетною домінантою в її житті. Кожна із християнських церков підкреслює, що перше і головне завдання заміжньої жінки – народити і виховати дитину, коли кар'єра не повинна стати на заваді. Тобто, найважливішою роллю жінки є роль матері, однак не можна стверджувати, що християнство при цьому принижує й інші соціокультурні ролі – дівиці, дружини, послушниці тощо. Достатню повагу має жінка, яка вирішила своє життя присвятити духовному служінню Богові. «... дівоцтво – це надзвичайно цінний дар, який християнство дарує світові», – говорить Папа Римський Пій XII в енцикліці «Священне дівоцтво» [Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю, 2008, с. 268].

Диякон Андрій Кураєв посилаючись на книгу Буття наводить один із аргументів проти жіночого священства, через непомірованість та здатність жінок падати в крайнощі: «На перших же сторінках Біблії ми зустрічаємося з попередженням про те, що жіноча релігійність схильна до крайнощів. Єва розмовляє зі змієм в Едемському саду, і змії питає, що ж Бог заборонив людям. Єва відповідає: нам до дерева пізнання добра і зла не можна торкатися. Але заповідь-то була інша: не їсти плоду дерева пізнання добра і зла. Єва ж замість «не їж» говорить навіть «Не торкайся», замість плоду тепер уже заборонене все древо. Єва посилює заповідь. Це вагома деталь. Жіноча релігійність шукає

заборони: не можна те, не можна це. Боюся, що жіноче священство стало б не добрішим, а більш жорстким» [Кураев А. диак., 2009, с. 192-193].

З цього священничого життя, з цієї останньої і вищої реальності нам відкривається, що Церква є в однаковій мірі дар і прийняття. І для того, щоб вона могла бути тим і іншим, щоб вона завжди і всюди була даром Духа, який роздається без усякої міри і обмежень, Син Божий одноразово приніс Себе в Жертву; і це єдине священство лягло в саму основу Церкви. Але це Священство Христа не наше. І не тільки ніхто з нас, ні чоловік, ні жінка не мають «права» на нього, але воно зовсім виразно не є людським покликанням, аналогічним всім іншим, навіть і найвищим. Священик в Церкві – це не «інший» священник, і Жертва, яку він робить не є «інша» жертва. Це завжди і тільки Священство Христа і Жертва Христа. Священик сповідує, що він є лише видиме знаряддя, через яке невидимо тайнодіє Сам Господь Ісус Христос. Священство існує лише для того, щоб являти собою в сьогоденні Самого Христа, зробити Його єдине священство і одноразову Жертву джерелом життя Церкви і стяганням Духа Святого людьми. І якщо носій, ікона і виконавець цього єдиного священства – чоловік, то це тому, що Христос – чоловік, а не жінка [Настольная книга священнослужителя, 2006, т. 8, с. 105].

Хоча й жіноче священство є неумісне і непотрібне у Православній Церкві, проте жінка ніколи не була відділена від богослужіння. Хоча й занепав інститут дияконис, жінки не перестали брати активну участь у богослужінні, але й надалі продовжували і продовжують свою діяльність лише в інших формах. Вони співали та співають у кліросах, прикрашаючи богослужіння своїми голосами, підносячи своїм співом серця віруючих до всевишнього Бога. Жінки в більшості були і є керівниками церковних хорів. Вони виконують функції псаломщиків. Навіть у деяких храмах у часи тоталітарного режиму були свічконосцями. Але вся їхня участь у богослужіннях звершується тільки з благословення священнослужителя [Ковцуняк В., 1999, с. 150].

Помісний собор 1917-1918 рр. у своєму пункті про приходський устав виніс «Постанову про залучення жінок до діяльної участі у різних сферах

церковного служіння». Крім участі у парафіяльних зібраннях та парафіяльних радах, собор надав можливість жінкам брати участь у діяльності благочинних і єпархіальних зібраннях, але не в єпархіальних радах і судах. Благочестиві християнки також допускалися і на посаду псаломщиць, але без включення в клір. В цій постанові Собор, не порушуючи ні догматичних, ні канонічних основ, які не змішують чоловіче і жіноче служіння в Церкві, відобразив насущні потреби церковного життя [Цыпин В. прот., 2009, с. 308].

Питання неприпустимості жіночого священства у богословській літературі докладно не освітлене: є тільки окремі висловлювання з цього приводу. Аргументи ці можуть бути тільки з двох джерел – Священного Писання і Священного Передання. По-перше – в Писанні, ні в Переданні немає жодного факту, що підтверджує можливість жіночого священства. Тому можна висунути декілька тверджень щодо неможливості цього явища. По-друге – священник на літургії – це прообраз Ісуса Христа, а вівтар – це горниця де була здійснена Тайна Вечеря, Євхаристія. На цій вечері саме Христос узяв чашу і сказав: пийте, це Кров Моя. Тому священник прототип Христа – а Христос чоловік, а не жінка. По-третє, священник – це пастир, а жінка, створена як помічниця, сама потребує підтримки і ради і тому не може нести пастирське служіння в повноті.

ВИСНОВКИ

Старозавітнє становище жінки, як би хто не стверджував було не легким і навіть приниженим. Це сталося після гріхопадіння і заклало матрицю на подальше життя жінки в суспільстві до Христа. Сам акт створення – говорить зовсім протилежне. Хоча жінка і була вже створена з існуючої природи тобто з ребра Адама і названа «помічницею» це не доводить її меншовартості, а навпаки підкреслює єдність. Підкреслює значущість оскільки жінка не стала помічницею у звичайних справах, а стала так би мовити помічницею у самому бутті «alter ego» тобто «другим я». В момент створення Єви, Адам по суті досяг своєї повноти, тепер Адам і Єва разом склали повне, досконале людське створіння – сутність. Тому що поодинці вони не могли виражати всі потенційні можливості людини і людства. Проте цей дійсно досконалий зв'язок був порушений актом гріхопадіння, яке й змінило правильне розуміння єдності двох статей, зробивши жінку першим винуватцем в упадку людської природи.

Вже після гріхопадіння роль жінки та її життя у сім'ї, суспільстві та державі виливалися у три між собою тісно поєднані форми: дружини, матері і вдови. Всі ці три форми високо шанувалися у древньоізраїльському соціумі і були захищені законодавчо, а також обкладені, обов'язками, у перших двох випадках щодо чоловіка і сім'ї. Третій клас вдови захищався особливо, Господь безліч разів у Писанні згадує вдів і обіцяє страшні покарання за їхню образу та наругу над ними, їхні права захищаються лівератними шлюбами, та Мойсеєвими постановами. Чому ці три ролі пов'язані? Пов'язані вони тим що одружуючись і народжуючи дітей своєму чоловіку жінка виконує Заповідь Господню ще дану в раю, а живучи в час війн за теократичну державу, з іновірними сусідами, та через важку фізичну працю чоловіків жінки дуже часто залишалися вдовами. Дружина, матір, вдова – це найперше жінка, яка знаходить своє спасіння в дітонародженні, покорі та любові до Бога та до свого чоловіка.

Ще одним унікальним явищем Старого Завіту було багатоженство. Писання у жодному місці не вказує чому воно дозволено, але сві думки

сходяться до однієї – попущення Боже через слабкість людської природи. Не маючи пояснення Біблії, ми можемо покласти на Святих Отців та дослідників і розглянути декілька важливих факторів. Перший: жіноча складова світу завжди перевищувала чоловічу. Другий фактор: високий рівень смертності серед чоловіків через надмірно важку працю та військові конфлікти. Третій фактор: існуючий у древні часи патріархальний сімейний устрій призводив до того що незаміжня жінка не могла себе матеріально забезпечувати та залежала від батька та братів. Жінка яка не вийшла заміж мала усі шанси стати блудницею або попасти в рабство, або померти голодною смертю. Тому з впевненістю можна припускати, що Бог дозволив полігамію щоб захистити жінок та забезпечити їх. Хоча, без сумніву, це явище було не ідеальним, життя в полігамних сімействах було значно кращим за альтернативу, що існувала в ті часи: проституція, рабство чи голод. Також полігамні шлюби могли відповідаючи Божественній вказівці: «Ви ж плодіться і розмножуйтесь, і розповсюджуйтеся по землі, і примножуйтеся на ній» (Бут. 9:7). І пояснення цьому дуже просте: Чоловіки можуть запліднити багатьох жінок в один і той же період, і це приводило до того, що людство розмножувалося значно швидше, ніж в звичайному моногамному шлюбі коли кожний чоловік може дати життя лише одній дитині раз на рік.

Зважаючи на викривлену свідомість, та багаторазові зловживання з боку чоловіків, жінка в повному обсязі захищається Законодавством Мойсея. Зважаючи на те що Древній Схід ніколи не вирізнявся особливою турботою про громадські та й взагалі будь які права жінок, подекуди прирівнюючи їх до рабинь, то старозавітній закон розглядав цю наругу зовсім у іншому ключі і за різні види злочинів приписував різні покарання. Єврейські ж закони найперше і найголовніше, що робили – це присікали насилля, яке призводило до каліцтв як фізичних так і моральних. Заборонялося в повній мірі сексуальне насильство, яке каралося грошовою пенею якщо дівчина не заручена, або смертю, коли жінка заміжня. Каралися навіть злочини вчинені випадково – наприклад під час

бійки. Також закон регламентував періоди очищення післяпологові та місячні, після яких жінці був потрібний відпочинок тілесний, духовний та моральний.

З заходом Старого і зі сходом Нового Завіту почалися закладатися абсолютно нові підвалини у відношенні обох статей. Християнство в особі Спасителя вперше подивилося на жінку як на людину, побачило в ній самостійну цілісну особистість, нерівну чоловікові, але і не менш цінну для Бога, ніж він. У християнстві жінка перестала бути чимось нечистим, злим, перестала бути річчю і власністю чоловіка, перестала, нарешті, бути тільки матір'ю або дружиною. Перш за все, християнство запропонувало принципово нову оцінку людини, актуалізувавши ідею творіння «за образом і подобою». Нове вчення стверджувало, що «немає юдея, ні грека, немає раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, бо всі ви одне у Христі Ісусі» (Гал. 3:28).

Прикладом цього став сам Ісус Христос. Який особливо ставився до жінок ламаючи всі закладені принципи, оскільки у той час звичайна розмова на вулиці з жінкою вважалася неприйнятною, вчити жінку закону було мало не богохульством, а в повсякденній молитві чоловіка виражалася подяка Богу за те що він його не створив жінкою. Навіть самі апостоли дивувалися цим «порушенням» Христа про що нам неодноразово говорить Писання.

Вже пізніше апостол Павло по суті повністю описав регламентоване життя перших християнських громад в яких почали виникати неієрархічні служіння жінок: диякониси, вдови та діви. Які відігравали досить важливу роль в місійному житті Церкви. Ці інститути воплотили в собі весь ідеал істинного християнського подвижництва і аскетизму перших століть християнства. Послух волі Господній та єпископа, досконале життя, убогість тілесна, а найперше служіння, служіння всіма силами і всім хто потребує, не зважаючи на особу. Ось дійсно істинне покликання жінки-християнки.

Також апостол Павло торкався правил дисципліни, які стосувалися зовнішнього вигляду, найперше у молитовних зібраннях. Правом навчати у молитовних зібраннях, як і правом звершувати ці зібрання, наділений тільки один предстоятель, а що стосується інших то вони тільки співслужать йому і

все виконують з його дозволу і благословення. Що ж стосується часу поза богослужбового, то жінка може навчати і прикладом і словом, бо як відомо що за навернення одного грішника радіють усі ангели.

Гостре питання щодо жіночого священства ніколи серйозно не поставало у Православній церкві, і через її ортодоксальність ніколи і не постане. Воно могло виникати у певних колах людей, у особистих бесідах, але ніколи не виносилося на загальноцерковний рівень, оскільки, ніколи не зможе прижитися у свідомості східних християн.

Церква як і християнство покликані для того щоб спасти кожную людину без винятку яка приходить у цей світ. Засобів для цього є безліч, але не всі засоби є універсальними, чим може спастися одна людина тим не може інша. Прикладом цього можуть бути мученики, які були хрещені кров'ю визнаючи Ісуса Христа Богом. А людина яка була хрещена в юному віці, і впродовж життя не шукала Бога і спасіння, а провадила своє життя в розкошах, блуді, гріху і розпусті, сама себе своїми вчинками віддалила від спасіння, хоча й був проведений формальний обряд Хрещення. Такий самий механізм діє і в статевому співвідношенні. Для спасіння церква дає людині механізм – Таїнства. Але таїнство Священства є унікальним, яке згідно Божественного Одкровення є притаманним тільки чоловічій статі і може привести людину до спасіння (приклад достойного пастиря), так і до загибелі, коли пастир нехтує своїми обов'язками та канонами які встановила Церква. Для жінки це таїнство є згубним, оскільки обов'язки які накладені на чоловіка в Таїнстві священства не є до снаги жінці, хоча деякі протестантські деномінації відкинувши Священне Передання знехтували це правило, звинувативши його в історичному сексизмі, і висвятили жінок-священиків та жінок-єпископів.

Священне Писання говорить нам що жінка спасається своїм дітонародженням, приводячи в світ нове життя, як говорить Талмуд: «Хто врятує одне життя врятує цілий світ», цей вислів є тотожний дітонародженню. Так без чоловіка не може бути нового життя, але його роль і близько не зрівняється з роллю жінки-матері. Ми знаємо що сучасна медицина може

зробити «диво», по зміні статі, але це є великим гріхом оскільки перечить природі та Господньому промислу. Тому Господь піклується про своє творіння і дає кожному по можливостях його.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. Переклад Патріарха Філарета (Денисенка) за Біблією рос. мовою, яка була перекладена з євр. та грец. мов у другій пол. ХІХ ст. (Синодальне видання Російського бібл. товариства. М., 2002). – К., 2004. – 1407 с.
2. Августин Аврелій, блж. Творіння / блаженний Августин Аврелій ; під. ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета ; [пер. Прот. Василя Лозовицького, свящ. Андрія Хром'яка, Ігоря Сацика та Мирослава Хом'яка]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2015. – Т. 2. – 687, [1]с.
3. Августин Аврелій, блж. Творіння / блаженний Августин Аврелій ; під. ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета ; [пер. Прот. Василя Лозовицького, свящ. Андрія Хром'яка, Ігоря Сацика та Мирослава Хом'яка]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2015. – Т. 5. – 686, [1]с.
4. Амвросій, єпископ Медіоланський, святитель. Творіння / святитель Амвросій, єпископ Медіоланський; під. ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета ; [пер. прот. Михайла Сивака, прот. Василя Ховзуна, прот. Володимира Греха, прот. Івана Гарата, прот. Петра Політила, свящ. Артемія Бабленюка, свящ Івана Гунька та дияк. Романа якимовського ; автор вступ. ст. прот. Ярослав Ощудляк]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2015. – Т. 1. – 372, [4]с.
5. Апостольські постанови / Київська православна богословська академія УПЦ Київського Патріархату ; пер. укр. мовою єп. Епіфанія (Думенка). – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2011. – 282 с.
6. Василій Великий, свт. Архієпископ Кесарії Кападокійської. Творіння. В 2 т. Т. 1 Кн. 1 / пер. укр. мовою Святійшого патріарха Київського і всієї Руси України Філарета. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2010. – 545 с.

7. Григорій Богослов, свт. Архієпископ Константинопольський. Творіння. В 2 т. Т. 1 Кн. 2 / пер. укр. мовою Святійшого патріарха Київського і всієї Руси України Філарета. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2010. – 719 с.
8. Єфрем Сирін, прп. Творіння. В 4 т. Т 3. – К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2013. – 863 с.
9. Иосиф Флавий. Иудейские древности. В 2-х т. Т. 1. Серия «Великие историки». – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2000. – 640 с.
10. Исидор Пелусиот, прп. Творения. Часть вторая. – М. : Типография В. Готье, 1859. – 493 с.
11. Исидор Пелусиот, прп. Творения. Часть первая. – М. : Типография В. Готье, 1859. – 468 с.
12. Ієронім Стридонський, блж. Творіння / блаженний Ієронім Стридонський; перекл. доктора богослів'я прот. М. Марусяка під ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2017. – Т. 5. – Кн. 2. – 619 с.
13. Іоан Дамаскин, прп. Точний виклад Православної віри / пер. на укр. мову аспірантів Київської православної богословської академії ; під ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета ; [автор вступ. ст. прот. Микола Щербань]. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2010. – 294 с.
14. Іоан Златоустий, свт. архієпископ Константинопольський. Повне зібрання творінь святителя Іоана Златоустого в 12 томах, т. 1, книга 1/ Переклад українською мовою доктора богослів'я протоієрея Михаїла Марусяка під редакцією Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2012. – 554 с.
15. Іоан Златоустий, свт. архієпископ Константинопольський. Повне зібрання творінь святителя Іоана Златоустого в 12 томах, т. 1, книга 2/ Переклад українською мовою доктора богослів'я протоієрея Михаїла Марусяка під

- редакцією Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2012. – 554 с.
16. Іоан Златоустий, свт. архієпископ Константинопольський. Повне зібрання творінь святителя Іоана Златоустого в 12 томах, т. 3, книга 1/ Переклад українською мовою доктора богослів'я протоієрея Михаїла Марусяка під редакцією Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2012. – 554 с.
17. Іоан Златоустий, свт. архієпископ Константинопольський. Повне зібрання творінь святителя Іоана Златоустого в 12 томах, т. 4, книга 1/ Переклад українською мовою доктора богослів'я протоієрея Михаїла Марусяка під редакцією Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2012. – 554 с.
18. Іоан Златоустий, свт. архієпископ Константинопольський. Повне зібрання творінь святителя Іоана Златоустого в 12 томах, т. 4, книга 2/ Переклад українською мовою доктора богослів'я протоієрея Михаїла Марусяка під редакцією Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2012. – 442 с.
19. Іоан Златоустий, свт. архієпископ Константинопольський. Повне зібрання творінь святителя Іоана Златоустого в 12 томах, т. 8, книга 2/ Переклад українською мовою доктора богослів'я протоієрея Михаїла Марусяка під редакцією Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2012. – 632 с.
20. Іоан Златоустий, свт. архієпископ Константинопольський. Повне зібрання творінь святителя Іоана Златоустого в 12 томах, т. 10, книга 1/ Переклад українською мовою доктора богослів'я протоієрея Михаїла Марусяка під

- редакцією Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2012. – 550 с.
21. Іоан Златоустий, свт. архієпископ Константинопольський. Повне зібрання творінь святителя Іоана Златоустого в 12 томах, т. 11, книга 2/ Переклад українською мовою доктора богослів'я протоієрея Михаїла Марусяка під редакцією Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2012. – 640 с.
22. Іоан Златоустий, свт. архієпископ Константинопольський. Повне зібрання творінь святителя Іоана Златоустого в 12 томах, т. 12, книга 3/ Переклад українською мовою доктора богослів'я протоієрея Михаїла Марусяка під редакцією Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2012. – 554 с.
23. Кирил Олександрійський, свят. Творіння / святитель Кирил Олександрійський ; перекл. і ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2017. – Т. 2. – Кн. 1. – 480 с.
24. Книга правил святих Апостолів, Вселенських помісних соборів і Святих Отців. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2008. – 367 с.
25. Новая Женевская учебная Библия. Синодальный перевод. – Hanssler-Verlag: Миссионерский союз «Свет на Востоке», 1998. – 2052 с.
26. Правила Православної Церкви з тлумаченнями єпископа Никодима (Мілаша) / Київська православна богословська академія ; упоряд. і перекл. С. М. Чокалюк. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київський Патріархат, 2015. – Ч. 1. – 815, [1] с.
27. Правила Православної Церкви з тлумаченнями єпископа Никодима (Мілаша) / Київська православна богословська академія ; упоряд. і

- перекл. С. М. Чокалюк. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київський Патріархат, 2016. – Ч. 2. – 983, [1] с.
28. Толкование Евангелия от Матфея и Толкование Евангелия от Иоанна, составленные по древним святоотеческим толкованиям, византийским, XII века, ученым монахом Евфимием Зигабеном / перевод з греческого. – СПб.: «Общество святителя ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО», 2000. – 640 с.
29. Тріодь Постова. В 2 кн. Кн. 1. – К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2013. – 695 с.
30. Феодорит Кирский, блж. Изъяснение трудных мест Божественного Писания. В 2 т. Т. 1. – М.: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2003. – 440 с.
31. Шофтим. Первые пророки. – К.: ИЗДАТЕЛЬСТВО «БНЕЙ ДАВИД», 2006. – 312 с.

ЛІТЕРАТУРА

32. Аверкий (Таушев), архиеп. Апостол. Руководство к изучению Священного Писания Нового Завета. – М.: Православный Свято-Тихоновский Богословский институт, 2001. – 436 с.
33. Аверкий (Таушев), архиеп. Четвероевангелие. Апостол. Руководство к изучению Священного Писания Нового Завета. – М.: Православный Свято-Тихоновский Богословский институт, 2003. – 848 с.
34. Агада. Сказания, притчи, изречения талмуда и мидрашей / Перевод С. Г. Фруга. Вступ ст. В. Гаркин. – М.: Издательство «Раритет», 1993. – 319 с.
35. Анн-Марі Пельтье. Християнство та жінки: двадцять століть історії. Пер. з фр. Я. Вестель і Д. Морозової. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. – 160 с.
36. Антоний (Сурожский), митр. Труды. – Книга вторая. 2-е изд. – М.: «Практика», 2012. – 984 с., 62 ил.
37. Афанасьев Н., прот. Церковь Духа Святого. – К.: Центр Православной книги, 2005. – 480 с.

38. Баркли У. Толкование евангелия от Матфея. Т. 2, главы 11-28. – К.: Всемирный союз баптистов, 1986. – 429 с.
39. Баркли У. Толкование Первого послания к Коринтянам. – К.: Всемирный союз баптистов, 1986. – 380 с.
40. Болотов В.В. Лекции по истории Древней Церкви. История Церкви в период до Константина Великого. В 2 кн. Кн. 1. – Минск: Белорусская Православная Церковь, 2008. – 575 с.
41. Виссарион (Нечаев), еп. Костромской и Галичский Нечаев. Толкование на паремии. В 3 т. Т. 3. Паремии из Новозаветных книг / Соч. еп. Виссариона. – Изд. 2-е, вновь пересмотр. – СПб.: И. Л. Тузов, 1896. – 105, [1] с.
42. Виссарион (Нечаев), еп. Костромской и Галичский Нечаев. Толкование на паремии. В 3 т. Т. 1. Паремии из книг Моисеевых Бытия, Левит, Числа, Второзаконие. Из Книг И. Навина, Судей, Царств, Паралипоменон, Иова / Соч. еп. Виссариона. – Изд. 2-е, вновь пересмотр. – СПб.: И. Л. Тузов, 1891. – 605 с.
43. Волков М. Законы вавилонского царя Хаммурапи. – М.: 1914. – 342 с.
44. Давыденков О., прот. Догматическое богословие: Учебное пособие / Протоиерей Олег Давыденков. – М.: Изд-во ПСТГУ, 2017. – 624 с.
45. Джирланда А. Ключ до Біблії: Старий Завіт / Пер. з італ. П. Смуку. – Львів: Свічадо, 2006. – 304 с.
46. Документи католицької церкви про шлюб та сім'ю. Від Лева XIII до Бенедикта XVI / [наук. ред. Г. Кришталь, П. Гусак]. – Інститут Родини і Подружнього життя Українського Католицького Університету, 2008. – 657 с.
47. Иванов А. В. Руководство к изучению Священного Писания Нового Завета. – СПб., Изд.: «Воскресение, Лествица, Диоптра», 2002. – 912 с.
48. Игнатий Брянчанинов, свят. Полное собрание творений и писем. В 8 т. / Общ. ред. О. И. Шафранова. – 2-е изд., испр. и доп.: Письма в 3 т. – М.: Паломник, 2011; Творения в 5 т. Т. 2. – М.: Паломник, 2014. – 704 с.

- 49.Игнатий Брянчанинов, свят. Полное собрание творений и писем. В 8 т. /
Общ. ред. О. И. Шафранова. – 2-е изд., испр. и доп.: Письма в 3 т. – М.:
Паломник, 2011; Творения в 5 т. Т. 3. – М.: Паломник, 2014. – 560 с.
50. Избранные жития святых жен I – X вв. – М. : Издательство Православного
братства святого апостола Иоанна Богослова, 2002. – 589 с.
- 51.Иларион (Алфеев), митр. Православие: 2 т. Т. 2. – 5-е узд. – М. : Изд-во
Стретенского монастыря, 2016. – 976 с. : ил.
- 52.Ковцуняк В. Служіння жінок в Древній та сучасній Православній Церкві.
Кандидатська дисертація. – К., 1999 – 204 с.
- 53.Константинов Н. А. и др. История педагогики: Учебник для студентов
пед. ин-тов/ Н. А. Константинов, Е. Н. Медынский, М. Ф. Шабаева.— 5-е
изд., доп. и перераб. — М.: Просвещение, 1982. — 447 с, ил.
54. Крижанівський О. П.Історія Стародавнього Сходу. – К.: «Либідь», 2009.
– 590 с.
- 55.Кураев А. диак. Школьное богословие: кн. для учителей и родителей –
М.: Норма, 2005. – 236 с.
- 56.Кураев А., диак. Церковь в мире людей / А.Кураев. – М.: Издательство
Стретенского монастыря, 2009. – 543 с.
- 57.Лопухин А. Брак и соединение по законам Моисея. // «Христианское
Чтение», 1879, I-2 – с. 69-98
- 58.Лосский В. Очерк мистического богословия Восточной Церкви.
Догматическое богословие. – М.: Издательство имени святителя Льва,
папы Римского, 2009. – 504 с.
- 59.Марусяк М. прот. Біблійна історія Старого Завіту: Навчальний посібник
для студентів-теологів. У 2-х част. – Чернівці: Рута, 2001. – 457 с., 40 іл.
- 60.Марусяк М., прот. Послання апостола Павла. Ісагогіко-екзегетичний
огляд. Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2007. – 526 с.
- 61.Михаил (Лузин), еп. Евангелие от Иоанна с предисловием и подробными
объяснительными примечаниями. – Минск: Изд-во «Харвест», 2003. –
357 с.

62. Михаил (Лузин), еп. Евангелие от Матфея с предисловием и подробными объяснительными примечаниями. – Минск: Изд-во «Харвест», 2000. – 405 с.
63. Михаил (Лузин), еп. Толковый Апостол. Соборные послания, изъясненные епископом Михаилом (Лузиным). – М.: Правило Веры, 2009. – 415 с.
64. Настольная книга священнослужителя. В 8 т. Т. 4. – Почаев: Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2006. – 860 с.
65. Настольная книга священнослужителя. В 8 т. Т. 8. – Почаев: Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2006. – 792 с.
66. Нечаев. В., еп. Толкование на паремии из книги Бытия. – СПб. : Сатис, 1998. – 301 с.
67. О тайне пола. Книга для супругов и молодежи. – Почаев: Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2016. – 384 с.
68. Пискунов А. И. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.: Учебное пособие для педагогических учебных заведений / Под ред. академика РАО А.И. Пискунова. – 2-е изд., испр. и дополн. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 512 с.
69. Православная женщина в современном мире. Переиздание Спасо-Преображенского Мгарского монастыря Полтавская епархия. – Полтава, 2000. – 48 с.
70. Сигов К. Человек. История. Весть / Сост. К. Б. Сигов. – К.: Дух і літера, 2006. – 400 с.
71. Сисоев Даниил, свящ. Женщины в церкви: подчинение или равенство? Толкование на первое и Второе послание апостола Павла к Коринфянам. В 12-ти частях. Часть 5. – М.: Благотворительный фонд «Мисионерский центр имени иерея Даниила Сысоева», 2015. – 96 с.
72. Сисоев Даниил, свящ. Летопись начала. Издание второе, исправленное, дополненное, – М.: Благотворительный фонд «Мисионерский центр имени иерея Даниила Сысоева», 2014. – 512 с.

73. Стеллецкий Н., прот. Брак у древних евреях. – К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1892. – 392 с.
74. Гальберг Н. История христианской церкви. – М.: Издательство православного Свято-Тихоновского Богословского Института, 2000. – 520 с.
75. Тихон Задонский, свт. О Истинном Христианстве. В 5 т. Т 3. – М.: Издательство им. Святителя Игнатия Ставропольского, 2003. – 863 с.
76. Толковая Библия или комментарий на все книги Св. Писания Ветхаго и Новаго Завета. Под. ред. Лопухина. В 3 т. Т 1. – Стокгольм: Институт перевода Библии, 1987с.
77. Толковая Библия или комментарий на все книги Св. Писания Ветхаго и Новаго Завета. Под. ред. Лопухина. В 3 т. Т 2. – Стокгольм: Институт перевода Библии, 1987с.
78. Толковая Библия или комментарий на все книги Св. Писания Ветхаго и Новаго Завета. Под. ред. Лопухина. В 3 т. Т 3. – Стокгольм: Институт перевода Библии, 1987с.
79. Троицкий В. Христианская философия брака. – Клин: Фонд «Христианская жизнь», 2001. – 222 с.
80. Труды Київської Духовної Академії : богословсько історичний збірник Київської православної богословської академії Української православної Церкви Київського Патріархату / ред. кол.: архієп. Переяслав-Хмельницький і Бориспільський Епіфаній (Думенко) (гол. ред.) [та ін.]. – [К.], 2012. – # 10. – 399, [1] с.
81. Фаррар Ф. Жизнь и труды апостола Павла. – СПб.: Издание книгопродавца И. Л. Тулузова, 1887. – 1112 с.
82. Феофан Затворник, свят. Толкование послания апостола Павла. К галатам. – М.: Правило вери, 2005. – 605 с.
83. Феофан Затворник, свят. Толкование послания апостола Павла. К ефесянам. – М.: Правило вери, 2004. – 645 с.

84. Феофан Затворник, свят. Толкование послания апостола Павла. К коринфянам первого. – М.: Правило веры, 2006. – 805 с.
85. Феофан Затворник, свят. Толкование послания апостола Павла. Пастырские послания. – М.: Правило веры, 2005. – 859 с.
86. Феофила (Лепешинская), игум. Дерзай, дочь! Размышления о женском призвании. – 2-е изд., испр. И доп. – М.: Патриаршее подворье храма-домового мц. Татианы при МГУ г. Москвы, 2016. – 240 с.
87. Феофилакт Болгарский блж. Новый Завет с толкованием. Т. I. Святое Евангелие от Матфея. – М.: Ковчег, 2007. – 544 с.
88. Феофилакт Болгарский блж. Новый Завет с толкованием. Т. III. Святое Евангелие от Иоанна. – М.: Ковчег, 2007. – 704 с.
89. Феофилакт Болгарский блж. Новый Завет с толкованием. Т. IV : Деяния святых апостолов. Соборные послания: св. ап. Иакова, 1-е св. ап. Петра, 2-е св. ап. Петра, 1-е св. ап. Иоанна Богослова, 2-е св. ап. Иоанна Богослова, 3-е св. ап. Иоанна Богослова, св. ап. Иуды / блж. Феофилакт Болгарский. – М.: Ковчег, 2007. – 704 с.
90. Феофилакт Болгарский блж. Новый Завет с толкованием. Т. VI : Послания св. ап. Павла: к галатам, к ефессянам, к филиппийцам, к колоссянам, 1-е послание к фессалоникийцам, 2-е послание к фессалоникийцам, 1-е послание к Тимофею, 2-е послание к Тимофею, к Титу, к Филимону / блж. Феофилакт Болгарский. – М.: Ковчег, 2007. – 768 с.
91. Филарет (Дроздов), митр. Записки руководствующие к основательному разумению книги Бытия. – СПб.: Типография медицинского департамента министерства Внутренних дел, 1835. – 311 с.
92. Цыпин В., прот. Каноническое право. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2009. – 864 с.

ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА

93. Африкан Ю. Послание к Аристиду [Электронный ресурс] / Юлий Африкан – Режим доступа до ресурсу: <https://ekzeget.ru/interpretation/vtor/25/5/205>.
94. Диякониси [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.apologet.kiev.ua/-1395859381/61-istoriia-tserkvy/diyakonske-sluzhinnya-u-drevni-tserkvi/1142-.html>
95. Кустодиев К. прот., Женщина в Ветхом Завете [Электронный ресурс] / прот. Константин Кустодиев // “Альфа и Омега”. – 2000. – Режим доступа до ресурсу: <http://aliom.orthodoxy.ru/arch/024/024-Women.htm>.
96. Легойда В. Женщина и мужчина: отношения сквозь века [Электронный ресурс] / Владимир Легойда // Фома. – 2002. – Режим доступа до ресурсу: <https://foma.ru/zhenshhina-i-muzhchina-otnosheniya-skvoz-veka.html>.
97. Николай Сербский, свят. Евангелие о Силе Божей и вере человеческой [Электронный ресурс] / Свят. Николай Сербский // «Стретение». – 2010. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.pravoslavie.ru/42944.html>.
98. Патриарх Феодор висвятив дияконис [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: kyrios.org.ua/news/world/26648-patriarh-oleksandrijskij-teodor-ii-visvjativ-pershih-dijakonis.html.
99. Постернак А. свящ., Женское служение в ранней христианской Церкви (I–VI вв.) [Электронный ресурс] / Свящ. Андрей Постернак // “Альфа и Омега”. – 1996. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.pravmir.ru/zhenskoe-sluzhenie-v-rannej-xristianskoj-cerkvi-i-vi-v/>.
100. Шляпин А. Православный взгляд на феминизм [Электронный ресурс] / Алексій Шляпин – Режим доступа до ресурсу: <https://orthoview.ru/pravoslavnyj-vzglyad-na-feminizm/>.
101. Шошана Б. Еврейское многоженство [Электронный ресурс] / Бродская Шошана // Арад. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.arad-plus.com/evrejskoe-mnogozenstvo/>.

102. Шумский А., прот. Иерархия – не дискриминация, а залог гармонии [Электронный ресурс] / прот. Александр Шумский – Режим доступа до ресурсу: <https://pravoslavie.ru/91200.html>.